

**ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΚΑΙ
ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΩΝ**

**του
ΑΝΔΡΕΑ ΦΕΡΩΝΑ**

**Υποψηφίου για τη θέση του μόνιμου Επίκουρου Καθηγητή στο Τμήμα
Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου**

στο γνωστικό αντικείμενο:

«Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Κοινωνικής Ενσωμάτωσης»

Αθήνα, Οκτώβριος 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	2
B. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
<i>Πριν από την εκλογή στη βαθμίδα του Λέκτορα</i>	18
• Διδακτορική διατριβή	19
• Μονογραφίες και Βιβλία	28
• Επιμέλειες συλλογικών τόμων	32
• Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές	32
• Άρθρα σε πρακτικά διεθνών συνεδρίων με κριτές	36
• Άρθρα σε επιμελημένους τόμους με κριτές	37
• Μεταφράσεις	43
<i>Μετά την εκλογή στη βαθμίδα του Λέκτορα</i>	44
• Μονογραφίες και Βιβλία	44
• Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές	47
• Άρθρα σε πρακτικά διεθνών συνεδρίων με κριτές	49
• Άρθρα σε επιμελημένους τόμους με κριτές	50
<i>Μετά την εκλογή στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή</i>	
• Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές	55
• Άρθρα σε πρακτικά συνεδρίων με κριτές	60
• Βιβλιοκριτικές	63
Γ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	63
Δ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (βεβαιώσεις και πιστοποιητικά)	68

Α.ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Όνομα / Επώνυμο	Ανδρέας Φερόνας
Επαγγελματική δραστηριότητα	Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Διεύθυνση κατοικίας	I. Χρυσοστόμου 34, 17341 Νέα Σμύρνη
Τηλέφωνο/Fax	210-9730732
Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου	anfer@uop.gr , anferonas@gmail.com
Υπηκοότητα	Ελληνική
Ημερομηνία γέννησης	7 Μαρτίου 1970

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

1993: Πτυχίο Κοινωνιολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης
1987: Απολυτήριο Λυκείου, 1^ο Λύκειο Αιγίου.

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

- 2001:** Διδακτορικό δίπλωμα στην Κοινωνική Πολιτική
Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
Τίτλος διατριβής: *Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο: ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.*
- 1994:** Μεταπτυχιακό Δίπλωμα (Msc) στην Ανάλυση της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής
Department of Social Policy, University of Bath, UK.
Τίτλος διατριβής: *Community Care for the Elderly in Greece and UK. Factors affecting Policies and their implementation*

ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Αγγλικά (άριστα): (1994) Μεταπτυχιακό Δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο του Bath στην Αγγλία

ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

- 1995 – 1998** Υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (I.K.Y.) για την ολοκλήρωση της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής
- 1993 - 1994** Υποτροφία ERASMUS για την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος από το Bath της Αγγλίας

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ

Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός
Πολιτικές Κοινωνικής Ένταξης
Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική
Εξευρωπαϊσμός της κοινωνικής πολιτικής

ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Μεταπτυχιακό επίπεδο

-
2010 - σήμερα	Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου , Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη».
Διδασκόμενο μάθημα: <i>Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός</i> (Χειμερινό Εξάμηνο).
2012 – σήμερα	Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική».
Διδασκόμενο μάθημα: <i>Συγκριτική Κοινωνική Πολιτική</i> (Εαρινό Εξάμηνο)
2010 - σήμερα	Πάντειο Πανεπιστήμιο , Τμήμα Κοινωνιολογίας.
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Κοινωνιολογίας:
Διδασκόμενα μαθήματα:
(α) <i>Πολιτικές Απασχόλησης στην Ε.Ε.</i>
(β) <i>Πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας στην Ελλάδα</i>
2013- σήμερα	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Πάντειο Πανεπιστήμιο
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Διαπανεπιστημιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
<i>Θεσμοί Κοινωνικής Ευθύνης και Κοινωνική Αλληλεγγύη.</i>
Μάθημα με τίτλο: <i>Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα. Οι επιπτώσεις της κρίσης</i>
2006	Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης
Πρόγραμμα Σπουδών Τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης
Διδασκόμενο μάθημα: <i>Κοινωνική Ευρώπη. Θεμελιώδεις έννοιες και θεσμοί κοινωνικής πολιτικής</i>
2013 - σήμερα	Μάθημα Α κύκλου Ειδικής Φάσης Σπουδών
<i>Κοινωνική Πολιτική και Θεσμοί</i>

2002 - 2005 Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ), Τομέας Κοινωνιολογίας.
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:
Διδασκόμενα μαθήματα : *Κοινωνιολογία της Εργασίας*
Φτώχεια, Κοινωνικός Αποκλεισμός

Προπτυχιακό επίπεδο

2013 – σήμερα Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου,
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Επίκουρος Καθηγητής

Διδασκαλία μαθημάτων:

- *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Κοινωνικής Ενσωμάτωσης*
- *Συγκριτική Κοινωνική Πολιτική*
- *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πολιτικές Απασχόλησης*
- *Θεωρητικές Προσεγγίσεις Κοινωνικής Πολιτικής*

2009 - 2013 Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου,
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λέκτορας.

Διδασκαλία μαθημάτων:

- *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Κοινωνικής Ενσωμάτωσης*
- *Συγκριτική Κοινωνική Πολιτική*
- *Πολιτικές Απασχόλησης*
- *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πολιτικές Απασχόλησης*
- *Θεωρητικές Προσεγγίσεις Κοινωνικής Πολιτικής*

2005 – 2009 Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου,
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διδάσκων σύμφωνα με το Π.Δ. 407/80.

Διδασκαλία μαθημάτων:

- *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Κοινωνικής Ενσωμάτωσης*
- *Συγκριτική Κοινωνική Πολιτική*
- *Αξιολόγηση Κοινωνικής Πολιτικής*

2006 Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Επιμορφωτής εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του «*Ταχύρρυθμου*

Επιμορφωτικού Προγράμματος που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση».

Θεματικά πεδία:

- *Ιστορία και Αναγκαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*
- *Δομή και Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*
- *Αρμοδιότητες και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*

2002 - 2005

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας.

Διδάσκων σύμφωνα με το Π.Δ. 407/80.

Διδασκαλία μαθημάτων:

- *Εισαγωγή στην Κοινωνική Πολιτική*
- *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*
- *Κοινωνικός Αποκλεισμός & Πολιτικές Κοινωνικής Ενσωμάτωσης*
- *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*
- *Νεοελληνική Κοινωνία: Ιστορική και κριτική προσέγγιση του κοινωνικού κράτους (Σεμινάριο)*
- *Κοινωνική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σεμινάριο)*
- *Πολιτικές Απασχόλησης στην Ε.Ε. και στην Ελλάδα (Σεμινάριο)*
- *Ειδικά Θέματα Κοινωνικής Πολιτικής (Σεμινάριο)*
- *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση (Σεμινάριο)*

Εξ αποστάσεως εκπαίδευση

2004 - σήμερα

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Συνεργαζόμενο Εκπαιδευτικό Προσωπικό (ΣΕΠ) στο Πρόγραμμα Σπουδών «Σπουδές στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό» ΕΠΟ, και στη Θεματική Ενότητα «Ειδικά Θέματα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού» ΕΠΟ 42.

Διδασκαλία του μαθήματος:

Ειδικά Θέματα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (ΕΠΟ 42)

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

2013 - *Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

2009 – 2013 *Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

2005 – 2009 *Ειδικός Επιστήμων Π.Δ. 407/80, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

- 2008 – 2009** *Ειδικός Επιστήμων*, Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Ινστιτούτο Επιμόρφωσης.
- 2004 – 2008** *Ειδικός Επιστήμων*, Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, Μονάδα Ανάλυσης και Τεκμηρίωσης
- 2002 - 2005** *Ειδικός Επιστήμων Π.Δ. 407/80*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Κοινωνιολογίας

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή

1. Φερώνας Α. (2001), *Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο: ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Βιβλία - Μονογραφίες

2. Φερώνας Α. (2013), *Ο Εξευρωπαϊσμός της Κοινωνικής Πολιτικής. Θεωρητικό πλαίσιο, μεθοδολογικά προβλήματα και η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Διόνικος.
3. Φερώνας Α. (2004), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα: Έννοιες, Αντιλήψεις, Πολιτικές*, Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.

Επιμέλειες συλλογικών τόμων

4. Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα.

Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές

5. Μητροπούλου, Φ., Φερώνας, Α. (2016), «Νέοι και Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης», *Ο Κόσμος της Εργασίας*, τχ. 3, Μάρτιος 2016, σ. 1-22.
6. Ρομποτή, Ε., Φερώνας, Α. (2016), «Οι Επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στην Αγορά Εργασίας των Χωρών υπό το Καθεστώς Δημοσιονομικής Προσαρμογής», *Κοινωνική Πολιτική*, τχ. 5, Απρίλιος 2016, σ. 38-64.
7. Spyridakis, M., Feronas, A. (2014), «The impact of the economic crisis on the quality of life for residents of Attiki area. The experience from the City of Marousi». In *Social Cohesion and Development*, 2014(9) 1, pp. 5-28.

8. Φερόνας Α. (2013), «Η Κοινωνική Διάσταση της Ευρώπης 2020: Ρητορική και Πραγματικότητα», *Κοινωνική Πολιτική*, τχ. 1, Αύγουστος 2013.
9. Feronas, A. (2012), “EU Policy against Poverty and Social Exclusion: A Critical Assessment”. In *International Journal of Anthropology*, Vol. 27, Issue 3, pp. 207-224.
10. Φερόνας Α, Οικονόμου Χ. (2010), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Ένταξη: Μια Κριτική Επισκόπηση της Έννοιας και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής με Ιδιαίτερη Αναφορά στον Τομέα της Υγείας», *Κοινωνία, Οικονομία και Υγεία*, 6(3), Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 45-72.
11. Φερόνας Α. (2009), «Κοινωνία των Πολιτών: Η Θεσμική Συγκρότηση και ο ρόλος της σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τχ. 56, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 43-69.
12. Φερόνας Α. (2007), «Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης στην ελληνική πολιτική απασχόλησης: Μια περίπτωση «γνωσιακού» Εξευρωπαϊσμού;», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, τόμ. 2, τχ. 2, Φθινόπωρο 2007, εκδ. Διόνικος, Αθήνα, σ. 109-127.

Άρθρα σε πρακτικά διεθνών συνεδρίων με κριτές

-
13. Feronas, A. (2016), “The Changing Face of Europeanisation in Times of Crisis: Imposing the EU “recipe” on Greek Welfare State Reforms”, in 3rd ESPAnet Conference Poland, Warsaw, Poland, 24-26 September 2016. Published at https://ln.sync.com/dl/c37212390?sync_id=894513730007#nr6s7xy6-wazvp95n-vn3ukb63-wv953syg
 14. Φερόνας, Α. (2015), «Μετασχηματισμοί της Κοινωνικής Αλληλεγγύης στην Εποχή της Κρίσης: Όψεις της Ευρωπαϊκής και Ελληνικής Εμπειρίας», *Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα, 10-12 Δεκεμβρίου 2015.
http://www.hellenicsociology.gr/sites/default/files/perilipseis_eke2015.pdf
 15. Οικονομοπούλου, Α., Φερόνας, Α. (2015), «Κοινωνική Αναδοχή: Μια καινοτόμα πρακτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η περίπτωση του Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού», *Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 10-12 Δεκεμβρίου 2015.
http://www.hellenicsociology.gr/sites/default/files/perilipseis_eke2015.pdf
 16. Feronas, A. (2011), “The Europeanization of Social Inclusion in Greece: When Soft Coordination Meets Hard Domestic paths”, In 9th Annual ESPAnet Conference, Valencia, Spain, 9-11 September, 2011. Published at: http://espanet2011.files.wordpress.com/2011/08/st1b_feronas.pdf
 17. Feronas, A. (2011), “EU Social Inclusion Strategy in the context of Europe 2020: Potential and Limits”. In CUA Annual Conference, “Market vs Society? Human

Principles and economic rational in changing times, Corinth, Greece, 27-29 May 2011. Published at: <http://korinthos.uop.gr/~anthropology/paper.html>

18. Φερόνας, Α. (2011), “Από τη Λισσαβόνα στην Ευρώπη 2020: Μια κριτική αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη». Στο 4^ο Διεθνές Συνέδριο της Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 9-11 Νοεμβρίου 2011. Δημοσιευμένο στο: http://www.eekp.gr/media/files/conf_4_sessions/fakelos8/arxeio8.2.pdf
19. Feronas, A. (2004), “The Europeanisation of national social policies through the OMC: The case of Greek employment policy”. Published at: OMC Bibliography, <http://eucenter.wisc.edu/OMC/open12.html>

Άρθρα σε συλλογικούς τόμους με κριτές

-
20. Φερόνας, Α. (2013), «Ευελιξία με Ασφάλεια στην Αγορά Εργασίας: Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής». Στο Α. Μωυσίδης, Δ. Παπαδοπούλου και Γ. Πετράκη (επιμ.), *Κοινωνιολογία και Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα, σελ. 330-355.
 21. Φερόνας Α. και Γεώργιας Κ. (2011), «Ο ρόλος των Επιτροπών στην Οικοδόμηση της Κοινωνικής Ευρώπης: Οι Επιτροπές Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας», στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 129-153.
 22. Φερόνας Α., (2010), «Νέες Μορφές Διακυβέρνησης στην ΕΕ και Κοινωνία των Πολιτών: Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης», στο Κονιόρδος Σ. (επιμ.) *Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα: Παπαζήση, σ. 133-162.
 23. Φερόνας Α. (2008), «Κοινωνία των Πολιτών και Διαμόρφωση Πολιτικών», Στο: *Ανθολόγιο, Όψεις της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Κοινωνίας*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σελ.37-58.
 24. Φερόνας Α. (2008), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνικές Συγκρούσεις», Στο: *Ανθολόγιο, Όψεις της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Κοινωνίας*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σελ 61-89.
 25. Φερόνας Α. (2006), «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Επιστημονικές και κοινωνικο-πολιτικές διαστάσεις ενός σύγχρονου κοινωνικού φαινομένου», Στο Σ. Κατσικίδης (επιμ.) *Κοινωνικά Φαινόμενα: Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 105-134.
 26. Οικονόμου Χ., Φερόνας Α. (2006), «Εισαγωγή», στο: Οικονόμου Χ., Φερόνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 9-37.

27. Φερώνας Α. (2006), «Η Ευρωπαϊκή «διαδικασία κοινωνικής ένταξης: Δυνατότητες και περιορισμοί μιας Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού», στο: Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 181-207.
28. Φερώνας Α. (2005), «Οι Τοπικοί Φορείς στην Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού: προβλήματα και προοπτικές», στο Τσομπάνογλου Γ. (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 291-317.

Μεταφράσεις

29. Burchardt T., Le Grand J., Piachaud D. (2002), «Κατανοώντας τον Κοινωνικό Αποκλεισμό», στο Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 41-55, (μαζί με Χ. Οικονόμου).

Βιβλιοκριτικές

30. Φερώνας, Α. (2016), *The Politics of Structural Reforms. Social and Industrial Policy Change in Italy and Japan*, By Magara, H. and Sacchi S. (Eds), Edward Elgar, 2013. In *Social Cohesion and Development* (forthcoming).
31. Φερώνας, Α. (2015), *Rethinking Social Exclusion: The End of the Social?* By Winlow, S. and Hall, S., Sage, London, 2013. Στο *Κοινωνική Πολιτική* 4/2015.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

1. Feronas, A. (2016), “The Changing Face of Europeanisation in Times of Crisis: Imposing the EU “recipe” on Greek Welfare State Reforms”, in 3rd ESPAnet Conference Poland, Warsaw, Poland, 24-26 September 2016. Published at https://ln.sync.com/dl/c37212390?sync_id=894513730007#nr6s7xy6-wazvp95n-vn3ukb63-wv953syg
2. Φερώνας, Α. (2015), «Μετασχηματισμοί της Κοινωνικής Αλληλεγγύης στην εποχή της κρίσης». Στο 5^ο Συνέδριο της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 10-12 Δεκεμβρίου 2015.
3. Οικονομοπούλου, Α., Φερώνας, Α. (2015), «Κοινωνική Αναδοχή: Μια καινοτόμα πρακτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η περίπτωση του Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού», Πρακτικά 5ου Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 10-12 Δεκεμβρίου 2015.
4. Φερώνας, Α. (2011), “Από τη Λισσαβόνα στην Ευρώπη 2020: Μια κριτική αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη». Στο 4^ο

Διεθνές Συνέδριο της Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 9-11 Νοεμβρίου 2011.

5. Feronas, A. (2011), “The Europeanization of Social Inclusion in Greece: When Soft Coordination Meets Hard Domestic paths”, In 9th Annual ESPAnet Conference, Valencia, Spain, 9-11 September, 2011.
6. Feronas, A. (2011), “EU Social Inclusion Strategy in the context of Europe 2020: Potential and Limits”. In CUA Annual Conference, “*Market vs Society? Human Principles and economic rational in changing times*, Corinth, Greece, 27-29 May 2011.
7. Φερόνας Α. (2005), «Η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού ως εργαλείο σύγκλισης των ευρωπαϊκών κρατών πρόνοιας», Ανακοίνωση στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής με τίτλο: *Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Μεταβολή στην Ελλάδα του Νέου Αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 18-19 Μαρτίου 2005.
8. Feronas A. (2004), “The Europeanisation of national social policies through the OMC: The case of Greek employment policy”, Paper presented at the 2nd annual ESPAnet conference *European Social Policy: Meeting the needs of the new Europe*, University of Oxford, 9-11 September 2004.
9. Φερόνας Α. (2002), «Οι Τοπικοί Φορείς στην Καταπολέμηση του Κοινωνικού αποκλεισμού: προβλήματα και προοπτικές», Ανακοίνωση στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο Κοινωνιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2002.
10. Feronas A. (1994), «Social care of elderly in Greece». Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο με τίτλο : “*Measurement and Analysis of Social Exclusion*”. University of Bath, UK.

ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

Σύμφωνα με το Google Scholar περίπου 31 παραθέσεις στις οποίες περιλαμβάνονται διεθνείς εκδόσεις όπως:

- Rogowski, R. (2013), *Reflexive Labour Law in the World Society*, Edward Elgar, UK.
- Zartaloudis, S. (2014), *The Impact of European Employment Strategy in Greece and Portugal. Europeanization in a World of Neglect*, Palgrave Macmillan, UK.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

2015 – 2017: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα *SIMPATHY* (Stimulating Innovation anagement of Polypharmacy and Adherence in The Elderly)
Κωδικός Έργου (EU): 663082 , Άξονας έργου (EU): PJ-04-2014
Συντονισμός Προγράμματος: Υπουργείο Υγείας της Σκωτίας
Επιστημονικά Υπεύθυνος για την Ελλάδα: Αναπλ. Καθ. Μαίρη Γείτονα

Μέλος Ερευνητικής Ομάδας

2012 - 2013: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Δήμος Αμαρουσίου

Τίτλος Έργου: *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στον Αστικό Χώρο*
σε συνεργασία με το Δήμο Αμαρουσίου.

Ερευνητής

2010 – 11 Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας

Τίτλος Έργου: *Σύστημα Παραγωγής Δεικτών Υγειονομικού Χάρτη της Ελλάδος*

Ερευνητής: Επιλογή και συγγραφή κειμένου δεικτών για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό που θα συμπεριληφθούν στον Υγειονομικό Χάρτη.

2006–07 Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ

Ερευνητής.

Τίτλος Έργου: *«Ενεργός Γήρανση και Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα: Μια Αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης»*

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Σάββας Ρομπόλης

2003 – 04 Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας (ΕΙΝ)

Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL

Μέτρο 1.2 *«Για την Ισότητα και την Κοινωνική Συνοχή».*

Επιστημονικός Συνεργάτης

2002 – 03 Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ), Τομέας Κοινωνιολογίας.

Τίτλος Έργου: *«Ομάδες Ταχείας Επέμβασης σε περιόδους κρίσεων»*

Υπο-έργο: *«Μετακινήσεις Πληθυσμών*

Συντονιστής ερευνητικής ομάδας.

**1995 – 99 Πάντειο Πανεπιστήμιο,
Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας,
Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής.**

Επιστημονικός Συνεργάτης στα παρακάτω ερευνητικά προγράμματα:

- «Τάσεις Διεθνοποίησης της Πανεπιστημιακής και Περιπανεπιστημιακής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην Ελλάδα». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης.
- «ΓΛΑΥΚΑ βάση βιβλιογραφικών δεδομένων για την ελληνική κοινωνία». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης.
- «Non-official Higher Education in the EU». Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης και Ν.Κοκοσαλάκης.
- «Lifelong Learning: The implications for the Universities in the EU». Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης και Ν.Κοκοσαλάκης.
- «Τρίτη Ηλικία στον Αγροτικό Χώρο. Διερεύνηση των Συνθηκών Διαβίωσης των Απόμαχων της Ελληνικής Υπαίθρου». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Αναπλ.Καθηγητής Α.Μωυσίδης.

1996

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)

Τίτλος Έργου: "Ελληνο-βαλκανικές σχέσεις: οι επιδράσεις της ξενοφοβίας στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Βόρειας Ελλάδας - Μακεδονίας"

Επιστημονικός Συνεργάτης

ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

Ως επιβλέπων

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΚ. ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΒΕΝΙΕΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	ΓΕΙΤΟΝΑ ΜΑΙΡΗ	ΚΙΟΥΣΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη στην Ελλάδα: Η περίπτωση του τομέα των Τραπεζών.	2012-13
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΟΥΖΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΑΛΕΞΟΜΑΝΩΛΑ ΚΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ	Ο θεσμός των ιδιωτικών υπηρεσιών απασχόλησης, και ο ρόλος τους στην ελληνική αγορά εργασίας	2013-14

Ως μέλος τριμελούς επιτροπής

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΚ. ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΦΕΦΕΣ ΜΙΧΑΛΗΣ	ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΛΙΜΗ - ΚΑΜΙΝΑΡΗ ΟΛΥΜΠΙΑ	ΚΑΛΛΙΜΑΣΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	Κοινωνική Τραπεζική: Διεθνής Πολιτική, Πρακτικές και Προοπτικές ανάπτυξης στην Ελλάδα της κρίσης	2014-15
ΒΕΝΙΕΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	ΓΑΖΗ ΕΦΗ	ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΒΑΚΟΥΦΤΣΗ ΕΛΕΝΗ	Εγκατάσταση των προσφύγων του 1922 στην Πελοπόννησο του Μεσοπολέμου. Η σύσταση, η ανάπτυξη και οι δράσεις των συλλογικών φορέων	2014-15

ΜΕΛΟΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

2016: Μέλος της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής της διδακτορικής διατριβής με τίτλο: *Η αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορικής & Επικοινωνιών από την Τοπική Αυτοδιοίκηση στις εφαρμογές της Κοινωνικής Πολιτικής. Το παράδειγμα εφαρμογής σε δήμους της Περιφέρειας Ηπείρου*, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

2015: Μέλος της επταμελούς εξεταστικής επιτροπής της διδακτορικής διατριβής με τίτλο, *Η Κοινωνική Πολιτική για τους Άστεγους στην Ελλάδα: Ποιοτική και Κριτική Ανάλυση ενός Ακραίου Κοινωνικού Αποκλεισμού*, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

ΑΜΕΣΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝ ΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΚ. ΚΟ ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΕΡΩΝΑΣ	ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΤΣΙΡΟΓΙΑΝΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ	Κοινωνικός Αποκλεισμός και Μονογονεϊκή Οικογένεια στην Ελλάδα	2011-12
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΕΡΩΝΑΣ	ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΛΙΝΑ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΣΤΑΣΙΝΟΥ ΑΝΝΑ	Η Κοινωνική Πολιτική του Δήμου Αγ. Αναργύρων - Καματερού	2011-12
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΕΡΩΝΑΣ	ΒΕΝΤΟΥΡΑ ΛΙΝΑ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΓΩΓΟΥ ΣΟΦΙΑ	Μετανάστες και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Περίπτωση της Πάτρας	2011-12
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΕΡΩΝΑΣ	ΕΦΗ ΓΑΖΗ	ΜΑΝΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ	ΚΑΤΣΑΦΑΔΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ	Φτώχεια και Εκπαίδευση: Οι αναπαραστάσεις της φτώχειας στα σχολικά βιβλία της Β/Εκπαίδευσης	2012-13
ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΕΡΩΝΑΣ	ΜΑΝΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ	ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ	Ανεργία των νέων και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια ποιοτική διερεύνηση	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΓΑΖΗ ΕΦΗ	ΜΑΝΩΛΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα: Ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών	2015-16

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΜΕΛΟΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΚ. ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΟΥΖΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	ΦΙΤΣΩΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ	Η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και οι επιπτώσεις της στο ανθρώπινο δυναμικό στην Ελλάδα της κρίσης. Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης	2013-14
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΒΕΝΙΕΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ	ΜΗΤΡΑΚΟΣ Θ	ΜΑΡΚΑΚΗ ΝΑΤΑΛΙΑ	Η εταιρική κοινωνική ευθύνη στην Ελλάδα: Η περίπτωση του τομέα των τραπεζών	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ	ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	ΠΛΑΚΑ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	Η κινητοποίηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου προσαρμογής στην Παγκοσμιοποίηση στην Ελλάδα. Υπόθεση Aldi	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ ΜΑΝΟΣ	Μ. ΑΓΓΕΛΑΚΗ	ΓΕΩΡΓΟΥΛΕΑ ΠΝΑΓΙΩΤΑ	Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Η περίπτωση του Δήμου Ελευσίνας	2014-15

ΑΜΕΣΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ	ΑΜ	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΚ. ΕΤΟΣ ΕΝΑΡΞΗΣ
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΟΝΤΟΥΔΗ ΑΣΗΜΙΝΑ	3032 2005 00007	Ευέλικτες μορφές απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα	2009-10
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΒΕΡΓΙΔΟΥ ΑΦΡΟΔΙΤΗ	3032 2007 00018	Πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης στην Ελλάδα (2000-2010): προκλήσεις και προοπτικές.	2010-11
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΒΛΑΧΟΥ ΣΤΑΜΑΤΙΑ	3032 2007 00080	Ευέλικτες μορφές απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα	2010-11
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	BRUHAMAJ BLEDA	3032 2003 00062	Ευέλικτες μορφές απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα	2010-11
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	BATTE ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ	3032201100004	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΜΕΡΕΓΚΙΤΣΗ ΕΛΕΝΗ	3032201100026	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΝΙΚΟΥ ΕΥΜΟΡΦΙΑ	3032201100038	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΦΑΣΟΥΛΑ ΖΑΦΕΙΡΕΝΙΑ	3032201100039	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ	3032201100044	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΤΟΖΑΙ ΜΑΡΙΝΕΛΛΑ	3032201000108	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΑΤΣΙΡΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ – ΕΛΕΝΗ	3032201000116	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2014-15

ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ	3032201200030	Οικονομική Κρίση και Κοινωνική Πολιτική	2015-16
ΦΕΡΩΝΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ	ΚΟΪΝΤΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ	3032201200063	Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός	2015-16

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

2016 - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Συντονιστής της κατεύθυνσης του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση και Ιδιότητα του Πολίτη».

2009 - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μέλος πολλών επιτροπών διοικητικού έργου του Πανεπιστημίου αλλά και του Τμήματος

ΑΛΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Μέλος Επιτροπών Επιστημονικών Περιοδικών

2015 - σήμερα Μέλος Επιστημονικής Επιτροπής Περιοδικού *Κοινωνική Πολιτική*

Κριτής σε επιστημονικά περιοδικά

- Κριτής στο επιστημονικό περιοδικό *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ.
- Κριτής στο επιστημονικό περιοδικό *Κοινωνική Πολιτική*, Επιστημονική Εταιρία Κοινωνικής Πολιτικής.

Μέλος Επιστημονικών Εταιριών και Συλλόγων

2003 - σήμερα Μέλος του Ευρωπαϊκού Δικτύου για την Ανάλυση της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής (**European Social Policy Analysis Network** - ESPAnet).

2016 – 2018

και 2008 – 2010

Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της **Επιστημονικής Εταιρίας Κοινωνικής Πολιτικής**

2002 - σήμερα Μέλος της **Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής**

Μέλος Επιτροπών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2004 – 2008 Τακτικό Μέλος της **Επιτροπής Απασχόλησης του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (European Employment Committee – EMCO).

Μέλος Διοικητικών Συμβουλίων Δημοσίων Οργανισμών

2015 - Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του **Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΕΙΕΑΔ)**

2011 - 2014 Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της **Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων** Νομού Κορινθίας.

Μέλος Ομάδων Εργασίας

2005 – 2008 **Μέλος Ομάδας Εργασίας** σύνταξης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Απασχόληση, στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισσαβόνας

2005 – 2008 **Μέλος Ομάδας Εργασίας** σύνταξης της Εθνικής Έκθεσης Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ενσωμάτωση

Β. ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

Πρίν από την εκλογή στη βαθμίδα του Λέκτορα

Διδακτορική διατριβή

1. Φερόνας Α. (2001). *Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο. Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Η μελέτη αυτή έχει ως **αντικείμενο** τη διερεύνηση των συνθηκών κάτω από τις οποίες επιχειρείται - στη χώρα μας - η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των "ευπαθών κοινωνικών ομάδων" στο τοπικό επίπεδο και πιο συγκεκριμένα στο επίπεδο του Δήμου. Εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου επιστημονικού αλλά και πολιτικού προβληματισμού που βρίσκεται σε εξέλιξη στο επίπεδο της Ε.Ε. αλλά και σε εθνικό επίπεδο και αφορά στην προσπάθεια εξεύρεσης νέων θεσμικών λύσεων γύρω από τον τρόπο δόμησης και οργάνωσης της κοινωνικής προστασίας. Ο προβληματισμός αυτός αναπτύσσεται πάνω σε δύο βασικούς άξονες :

(α) Στο θεωρητικό επίπεδο η εμφάνιση του "**κοινωνικού αποκλεισμού**" έχει αντικαταστήσει ως ένα σημείο την έννοια της "φτώχειας" και έχει επικρατήσει σταδιακά ως ο νέος τρόπος προσέγγισης των κοινωνικών προβλημάτων. Αν και η επιστημονική συζήτηση δεν έχει καταλήξει σ'έναν σαφή και καθολικά αποδεκτό ορισμό του φαινομένου, υπάρχει μια γενική συμφωνία στη σχετική βιβλιογραφία ότι ο "**κοινωνικός αποκλεισμός**" εμπεριέχει σημαντικές μετατοπίσεις σε σχέση με τους προηγούμενους τρόπους προσδιορισμού και κατανόησης της φτώχειας και ιδιαίτερα σε τρία σημεία : (α) από την επικέντρωση στο εισόδημα και την κατανάλωση προς μια ευρύτερη αντίληψη ενός **πολυδιάστατου μειονεκτήματος**, (β) από τη στατική εικόνα μιας κατάστασης στέρησης προς μια πιο **δυναμική ανάλυση διαδικασιών** και (γ) από την επικέντρωση στο άτομο ή/και στο νοικοκυριό στην παραδοχή πως το μειονέκτημα διαμορφώνεται στο εσωτερικό κυρίως των **τοπικών κοινωνιών**.

(β) Στο επίπεδο της πολιτικής η διαφαινόμενη τάση είναι διττή. Όσον αφορά το φορέα άσκησης της κοινωνικής πολιτικής και στο πλαίσιο των κοινών στόχων των κοινωνικών πολιτικών των κρατών μελών της Ε.Ε. (μείωση κοινωνικών δαπανών, επιλεκτικότητα των παροχών, μεικτή χρηματοδότηση, ενεργοποίηση των ίδιων των ευπαθών κοινωνικών ομάδων κλπ.) παρατηρείται μια μετατόπιση του κέντρου βάρους άσκησης της κοινωνικής πολιτικής από τη σφαίρα μιας παραδοσιακά κύρια κρατικής ευθύνης, όπως αυτή εκφραζόταν στα πλαίσια του κλασσικού "**κράτους πρόνοιας**", προς την αναζήτηση θεσμικών λύσεων που θα στηρίζονται στη συνεργασία κρατικών, εθελοντικών και ιδιωτικών φορέων για την αποτελεσματικότερη και οικονομικότερη κάλυψη των αναγκών. Η αναζήτηση αυτή οδήγησε, τα τελευταία χρόνια, σε μια πληθώρα διατυπώσεων και αντιλήψεων που εκφράστηκαν με τον όρο "**προνοιακός πλουραλισμός**". Σε γενικές γραμμές η στρατηγική αυτή αμφισβητεί τον κεντρικό ρόλο του κράτους στην παροχή της κοινωνικής προστασίας και τάσσεται υπέρ της μείωσής του, με παράλληλη αύξηση του ανεπίσημου, του εθελοντικού ή και του ιδιωτικού τομέα παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Μπορεί να πάρει τη μορφή τοπικών συμφώνων μεταξύ

κρατικών οργανισμών, Τ.Α., μη κερδοσκοπικών οργανισμών, εθελοντικών οργανώσεων κλπ. για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων τοπικών κοινωνικών προβλημάτων, όπως η ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός, προβλήματα στέγασης, φτώχεια κλπ. Η συνεργασία αυτή μπορεί να είναι είτε άτυπη είτε να έχει την οργανωτική μορφή μιας συγκεκριμένης εταιρικής σχέσης με την οποία επιδιώκεται η κινητοποίηση ενός συνασπισμού συμφερόντων και δρώντων γύρω από μια κοινή θεματολογία μιας πολυδιάστατης δράσης. Κεντρικά σημεία στο μοντέλο αυτό κατέχουν η αποκέντρωση των υπηρεσιών στο τοπικό επίπεδο, ο πλουραλισμός στις παροχές, η συμμετοχή των ενδιαφερομένων και ο συντονισμός της δράσης των επιμέρους φορέων. Στο πλαίσιο αυτό το θεωρητικό ρεύμα του "προνοιακού πλουραλισμού" μπορεί να προσφέρει ενδιαφέρουσες και χρήσιμες ιδέες για τη συγκρότηση μιας θεωρίας για τη σχέση κεντρικού - τοπικού που θα αναδεικνύει τις δυνατότητες συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ των δύο επιπέδων και την από κοινού προσπάθεια αντιμετώπισης των σύνθετων προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο. Η "ουδετερότητα" άλλωστε που παρουσιάζει ο όρος "προνοιακός πλουραλισμός" προσφέρει επιπλέον το πλεονέκτημα ανάπτυξης διαφορετικών "μειγμάτων" και ισορροπικών μεταξύ του κράτους, των τοπικών θεσμών αλλά και άλλων κοινωνικών φορέων ανάλογα με τις συγκεκριμένες κάθε φορά πολιτικές επιλογές και ιδεολογίες.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας αναγνωρίζεται ότι οι παραδοσιακές κοινωνικές πολιτικές του "κράτους πρόνοιας" είτε είναι τομεακές, είτε αφορούν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, δεν αρκούν για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και θα πρέπει σταδιακά να συμπληρωθούν από σύγχρονες πολιτικές που να ταιριάζουν στη φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα επισημαίνεται ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός, ως πολυδιάστατο πρόβλημα, απαιτεί την εφαρμογή πολυδιάστατων πολιτικών που λαμβάνουν υπόψη τις διασυνδέσεις ανάμεσα στις διάφορες αποστερήσεις και αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα τις διάφορες διαστάσεις της αποστερήσης ως σύνολο. Η ανάγκη για πολυδιάστατες πολιτικές σημαίνει ότι πρέπει, είτε να δημιουργηθούν συνεργασίες ανάμεσα σε επιμέρους φορείς που έχουν ασκήσει μονοδιάστατες, τομεακές πολιτικές, είτε να αναλάβουν υπάρχοντες ή καινούριοι φορείς την εφαρμογή σύγχρονων πολυδιάστατων τεχνικών. Το άλλο χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η ποικιλία των μορφών του και από περιοχή σε περιοχή και στο εσωτερικό μιας περιοχής. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα ή οι ομάδες που βρίσκονται σε κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού πρέπει να εντοπιστούν σε τοπικό και όχι σε εθνικό επίπεδο και ότι τα μέτρα που σκοπεύουν στην ένταξή τους πρέπει να σχεδιαστούν στο τοπικό επίπεδο, ανάλογα με τις ανάγκες των συγκεκριμένων ομάδων ή ατόμων και τις ιδιαιτερότητες του τόπου τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συμβάλλει αποφασιστικά στην προώθηση και υποστήριξη τέτοιων πολιτικών (α) με την καθιέρωση της αρχής της επικουρικότητας, και (β) με την καθιέρωση ως βασικών αρχών σε όλα τα κοινωνικά προγράμματά της το σχεδιασμό και την εφαρμογή των σχετικών δράσεων στο τοπικό επίπεδο, την πολυδιάστατη προσέγγιση, τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων και την αξιολόγηση. Οι αρχές αυτές τείνουν έτσι να επικρατήσουν ως βασικές προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας κάθε πολιτικής κατά του κοινωνικού αποκλεισμού, αφού θεωρείται ότι ανταποκρίνονται στα βασικά χαρακτηριστικά του φαινομένου.

Εντασσόμενη στο πλαίσιο των παραπάνω θεωρητικών προβληματισμών και αναζητήσεων η μελέτη αυτή έχει τους ακόλουθους **βασικούς στόχους** :

(α) να διερευνήσει το βαθμό κατά τον οποίο η παρεχόμενη κοινωνική προστασία στη χώρα μας, από το σύνολο των φορέων που δραστηριοποιούνται στο τοπικό επίπεδο, ενσωματώνει ορισμένα από τα παραπάνω σύγχρονα χαρακτηριστικά που προβάλλουν σήμερα από τη σχετική βιβλιογραφία αλλά και από τις πρακτικές της Ε.Ε., ως «βασικές προϋποθέσεις» κάθε αποτελεσματικής πολιτικής κατά του κοινωνικού αποκλεισμού (σχεδιασμός και εφαρμογή των δράσεων στο τοπικό επίπεδο, πολυδιάστατη προσέγγιση, δημιουργία εταιρικών σχέσεων/συνεργασιών, συντονισμός της δράσης, εφαρμογή της μεθόδου της αξιολόγησης κλπ.),

(β) να αποτυπώσει τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φορείς που εμπλέκονται στην καταπολέμηση του αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο, προκειμένου να ενσωματώσουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά στην πολιτική τους με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας και

(γ) να σκιαγραφήσει το ρόλο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ως του κατεξοχήν αρμόδιου φορέα για τις τοπικές υποθέσεις, προς την κατεύθυνση της προώθησης και ενίσχυσης τέτοιου είδους πολιτικών.

Η έμφαση στην τοπική διάσταση της πολιτικής, την ανάπτυξη συνεργασιών ανάμεσα στους επιμέρους φορείς, το συντονισμό της δράσης κλπ. τοποθετούν την παρούσα μελέτη κοντά στη λογική του «προνοιακού πλουραλισμού». Ωστόσο, δεν προκρίνεται εκ προοιμίου από τη μελέτη αυτή, ως καταλληλότερος, κάποιος συγκεκριμένος τύπος συνεργατικών-συμμετοχικών σχέσεων μεταξύ των επιμέρους φορέων που εμπλέκονται στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο. Η σχέση αυτή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο και μπορεί να ποικίλει από μια άτυπη και εθελοντική συνεργασία μέχρι μια τυπική και θεσμοθετημένη εταιρική σχέση. Η έμφαση εδώ δίνεται στο στόχο της πολιτικής που είναι η ανάπτυξη πολυδιάστατων και ολοκληρωμένων δράσεων ενάντια στα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού. Πολύ περισσότερο, δεν αμφισβητείται ο κεντρικός ρόλος του κράτους στην παροχή της κοινωνικής προστασίας αλλά θεωρείται η εφαρμογή ολοκληρωμένων και πολυδιάστατων πολιτικών κατά του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο ως συμπληρωματική και ενισχυτική της κρατικής κοινωνικής πολιτικής.

Ως **κεντρική υπόθεση εργασίας** στα πλαίσια της μελέτης αυτής ορίστηκε, ότι η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα δεν ενσωματώνει ορισμένες βασικές αρχές που στη σχετική βιβλιογραφία αλλά και στην ευρωπαϊκή εμπειρία θεωρούνται ως "βασικές προϋποθέσεις" κάθε αποτελεσματικής πολιτικής κατά του φαινομένου. Η ανάγκη για την ενσωμάτωση αυτών των αρχών προκύπτει τόσο από την ιδιαίτερη φύση και χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού όσο και από το γεγονός ότι το «τοπικό» επίπεδο δε μπορεί να θεωρηθεί ως «κλειστό» σύστημα, άλλα ως ένα «ανοικτό» κοινωνικό σύστημα με συνεχείς εισροές και εκροές πληθυσμών, δραστηριοτήτων και πολιτικών. Πιο συγκεκριμένα :

(α) ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της παρεχόμενης πολιτικής από το σύνολο των φορέων που δραστηριοποιούνται στο τοπικό επίπεδο δεν πραγματοποιείται στη βάση μιας διαρκώς ανανεούμενης γνώσης για τους πληθυσμούς-στόχους και τις ιδιαίτερες ανάγκες τους

(β) οι επιμέρους φορείς κοινωνικής προστασίας που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή δεν έχουν αναπτύξει σε ικανοποιητικό βαθμό σταθερούς διαύλους επικοινωνίας και συνεργασίας ούτε μηχανισμούς συντονισμού της δράσης τους με αποτέλεσμα η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού να είναι αποσπασματική και αναποτελεσματική.

(γ) οι επιμέρους φορείς που δραστηριοποιούνται με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο δεν έχουν αναπτύξει επιστημονικούς μηχανισμούς παρακολούθησης και αξιολόγησης της τοπικής επίπτωσης των κοινωνικών προγραμμάτων που εφαρμόζουν.

Στη βάση των παραπάνω υποθέσεων εργασίας και σε συνδυασμό με τους βασικούς στόχους της μελέτης διαμορφώθηκαν και τα ακόλουθα προς διερεύνηση ερωτήματα :

- Με ποιο τρόπο οι επιμέρους φορείς κοινωνικής προστασίας που δραστηριοποιούνται στο τοπικό επίπεδο πληροφορούνται για τα ιδιαίτερα προβλήματα και τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής που καλύπτουν και πως αποφασίζουν για το είδος των προγραμμάτων που αναπτύσσουν και εφαρμόζουν;
- Σε ποιο βαθμό έχουν αναπτύξει επιστημονικούς μηχανισμούς αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των προσφερομένων υπηρεσιών στο τοπικό επίπεδο;
- Τι είδους συνεργασίες αναπτύσσονται μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων κοινωνικής προστασίας κατά τον σχεδιασμό, εκτέλεση και αξιολόγηση συγκεκριμένων προγραμμάτων κατά του κοινωνικού αποκλεισμού; Ποια είναι τα προβλήματα που καθιστούν δυσχερή τη δημιουργία τέτοιων συνεργασιών;
- Υπάρχει πρόβλημα συντονισμού της δράσης των επιμέρους φορέων που ασχολούνται με το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο; Αν ναι, τότε τι είδους προβλήματα δημιουργεί αυτή η έλλειψη συντονισμού όσον αφορά την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου;
- Ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φορείς που εμπλέκονται στην καταπολέμηση του αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο, προκειμένου να επιτύχουν την ενσωμάτωση των παραπάνω βασικών αρχών (επιστημονικός σχεδιασμός, αξιολόγηση, ανάπτυξη συνεργασιών, συντονισμός της δράσης κλπ.), με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας;
- Πως διαγράφεται ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ως του αποκλειστικά αρμόδιου φορέα για τις τοπικές υποθέσεις, προς την κατεύθυνση της επίλυσης των παραπάνω προβλημάτων και της ενεργοποίησης ενός «δικτύου» προστασίας για τα άτομα ή ομάδες που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο;

Για τη διερεύνηση των παραπάνω βασικών υποθέσεων και ερωτημάτων σχεδιάστηκε μια εμπειρική διερεύνηση ποιοτικού τύπου σε 5 δήμους του πολεοδομικού συγκροτήματος πρωτεύουσας : τον **Αγ. Δημήτριο, το Βύρωνα, τη Ν.Ιωνία, το Πέραμα και την Αγ. Βαρβάρα**. Ο Δήμος επελέγη ως βασική μονάδα αναφοράς του

"τοπικού" για τη μελέτη αυτή για 2 λόγους. Πρώτον, ως φορέας αυτοδιοίκησης α' βαθμού αποτελεί τον κατεξοχήν φορέα αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων που απασχολούν τον πληθυσμό της περιοχής ευθύνης του και δεύτερον γιατί αποτελεί βασικό κριτήριο εντοπιότητας των δημοσίων και ιδιωτικών κοινωνικών φορέων που δρουν στα όριά του. Για τη συλλογή των πληροφοριών χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της μη δομημένης αλλά εντοπισμένης συνέντευξης. Διεξήχθησαν 44 συνεντεύξεις με προσδιορισμένες ομάδες πληροφορητών-κλειδιά, αποτελούμενες από εκπροσώπους - είτε διοικητικά στελέχη, είτε εργαζομένους σε καίριες θέσεις - όλων των φορέων που εμπλέκονταν στη διαδικασία παροχής υπηρεσιών κατά του κοινωνικού αποκλεισμού. Η συλλογή των πληροφοριών για τα υπό διερεύνηση ζητήματα συμπληρώθηκε και διασταυρώθηκε από υλικό που συγκεντρώθηκε από έρευνα αρχείου. Το υλικό αυτό αφορούσε κατά κύριο λόγο την υφιστάμενη νομοθεσία για τις «κοινωνικές» αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και έντυπο υλικό για τη νομική μορφή, το προσωπικό, τις αρμοδιότητες και τα προγράμματα των υπό διερεύνηση φορέων.

Με δεδομένο το χαρακτήρα και τους περιορισμούς της (έκταση, χρονικά και οικονομικά πλαίσια κλπ.), η μελέτη δε φιλοδοξεί σε μια επιστημονικά ολοκληρωμένη αξιολόγηση της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας στο τοπικό επίπεδο. Υπό την έννοια αυτή τα ευρήματά της δεν επιτρέπουν τη διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ούτε βέβαια προσφέρονται για γενικεύσεις. Αποτυπώνουν, ωστόσο, μια πρώτη εικόνα σχετικά με το βαθμό ύπαρξης ορισμένων σύγχρονων χαρακτηριστικών στην παρεχόμενη κοινωνική προστασία στο τοπικό επίπεδο. Χαρακτηριστικών που υιοθετούνται σήμερα ως βασικές προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας κάθε πολιτικής κατά του κοινωνικού αποκλεισμού. Συμβάλλει έτσι στη βελτίωση της - όπως αναφέρθηκε παραπάνω - ιδιαίτερα ασαφούς εικόνας που υπάρχει, όσον τις συνθήκες υπό τις οποίες παρέχεται η κοινωνική προστασία στο τοπικό επίπεδο και ίσως να χρησιμεύσουν ως υποθέσεις για τη διεξαγωγή περαιτέρω ερευνών σ' ένα χώρο που ελάχιστα έχει διερευνηθεί.

Η μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερα μέρη. Στα δύο πρώτα επιχειρείται η θεωρητική θεμελίωση του προβλήματος, το τρίτο περιλαμβάνει την εμπειρική διερεύνηση και τα αποτελέσματά της και το τέταρτο τα συμπεράσματα.

Το πρώτο μέρος, που αποτελείται από δύο κεφάλαια, επιχειρείται μια κριτική παρουσίαση της γενικότερης προβληματικής που αφορά στον κοινωνικό αποκλεισμό και τις πολιτικές καταπολέμησής του. **Στο κεφάλαιο 1** αντιμετωπίζεται κριτικά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Συζητείται καταρχήν η σκοπιμότητα της μετάβασης από τη "φτώχεια" στον "κοινωνικό αποκλεισμό" και αναδεικνύονται οι πολιτικές της συνιστώσες. Στη συνέχεια αναλύεται αυτή καθεαυτήν η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, επισημαίνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις σχετικά με τις προκλήσεις που θέτει ο κοινωνικός αποκλεισμός όσον αφορά το είδος των πολιτικών που απαιτούνται για την αποτελεσματική καταπολέμησή του. **Στο κεφάλαιο 2** ο προβληματισμός μεταφέρεται στο επίπεδο της πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται μια συνθετική παρουσίαση της πορείας των πολιτικών καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού στο υπερεθνικό (Ε.Ε.), κρατικό και τοπικό επίπεδο, με κύριους στόχους πρώτον να καταστεί σαφής η μεταβολή της φιλοσοφίας και του τρόπου προσέγγισης στα προβλήματα της κοινωνικής περιθωριοποίησης, που επήλθε ως αποτέλεσμα της εισαγωγής του "κοινωνικού αποκλεισμού" στο πλαίσιο της ΕΕ (1989) ως νέου τρόπου περιγραφής του κοινωνικού ζητήματος και δεύτερον να αναδειχτεί η σπουδαιότητα του ρόλου των τοπικών θεσμών

που επιφυλάσσουν οι μεταβολές αυτές όσον αφορά την καταπολέμηση του φαινομένου.

Στο δεύτερο μέρος που αποτελείται επίσης από δύο κεφάλαια, η αντίστοιχη προβληματική μεταφέρεται στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Στο **κεφάλαιο 3** παρουσιάζεται η εξέλιξη της επιστημονικής συζήτησης και έρευνας για τη "φτώχεια" και τον "κοινωνικό αποκλεισμό" στην Ελλάδα. Καταρχήν γίνεται μια συνοπτική αναφορά στα κυριότερα συμπεράσματα των σχετικών με τη "φτώχεια" ερευνών που έχουν διεξαχθεί στη χώρα μας ενώ στη συνέχεια παρουσιάζεται το πλαίσιο εισαγωγής της προβληματικής του "κοινωνικού αποκλεισμού" καθώς και οι σημαντικότερες δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν το τελευταίο διάστημα, ως αποτέλεσμα της ολοένα αυξανόμενης ενασχόλησης της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας με τη θεματική του κοινωνικού αποκλεισμού. Στο **κεφάλαιο 4** επιχειρείται μια κριτική παρουσίαση των πολιτικών καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Στην πρώτη ενότητα εξετάζεται η κρατική πολιτική στα θέματα της φτώχειας και κοινωνικής περιθωριοποίησης πριν και μετά την εισαγωγή του "κοινωνικού αποκλεισμού" στο πλαίσιο της Ε.Ε (1989). Αρχικά επισημαίνονται οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού συστήματος κοινωνικής πολιτικής κατά την περίοδο ανάπτυξης και κρίσης των ευρωπαϊκών κρατών πρόνοιας και παρατίθενται ενδεικτικά οι σημαντικότερες πολιτικές της περιόδου αυτής για ορισμένες από τις λεγόμενες "ευπαθείς κοινωνικές ομάδες", προκειμένου να γίνει εμφανέστερη η αποτύπωση των ιδιαιτεροτήτων αυτών. Στη συνέχεια επιχειρείται η σκιαγράφηση των διαφαινόμενων τάσεων του ελληνικού συστήματος κοινωνικής πολιτικής στη δεκαετία που διανύουμε και των επιπτώσεών τους στη καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Καταρχήν γίνεται αναφορά στο συγκεντρωτικό μοντέλο της σχέσης κεντρικού - τοπικού στην Ελλάδα, όπως διαμορφώθηκε μεταπολεμικά και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80 και εξετάζεται συνοπτικά ο ρόλος των τοπικών θεσμών στην παροχή κοινωνικής προστασίας στα πλαίσια του διοικητικού αυτού μοντέλου. Στη συνέχεια η ανάλυση στρέφεται στη διαδικασία ανασύνταξης των σχέσεων κεντρικού - τοπικού που επιχειρήθηκε με μια σειρά θεσμικών ρυθμίσεων τη δεκαετία του '90 και στο διαγραφόμενο αναβαθμισμένο ρόλο των τοπικών θεσμών στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού που επιφυλάσσουν οι ρυθμίσεις αυτές.

Το τρίτο μέρος, που αποτελείται από έξι κεφάλαια, περιλαμβάνει την εμπειρική έρευνα και τα αποτελέσματά της. Στο **κεφάλαιο 5** παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας. Από την ανάλυση των στοιχείων που παρατίθενται **στο κεφάλαιο 6** γίνεται εμφανές ότι οι επιλεγέντες για την εμπειρική έρευνα Δήμοι του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθηνών δεν έχουν ευδιάκριτη οικιστική αυτοτέλεια, αφού συνθέτουν ένα συνεχή κατοικημένο χώρο τα όρια του οποίου δεν είναι ευδιάκριτα ενώ είναι περισσότερο ή λιγότερο εξαρτημένοι από τους άλλους γειτονικούς ή περισσότερο μακρινούς Δήμους σε πολλούς τομείς (χωροταξικά, εργασιακά, εμπορικά, κοινωνικά). Έπειτα, η επιτόπια καταγραφή των φορέων κοινωνικής προστασίας που δραστηριοποιούνται στα όρια ευθύνης των επιλεγέντων Δήμων αποδεικνύει ότι οι τελευταίοι δεν αποτελούν τους μοναδικούς **τοπικούς** φορείς κοινωνικής προστασίας. Από την άλλη μεριά οι τοπικοί φορείς δεν είναι οι μόνοι που λειτουργούν στα όρια των Δήμων, αφού υπάρχουν και "εξωτερικοί" φορείς που ενώ έχουν την έδρα τους αλλού, διατηρούν και παραρτήματα σ'έναν ή περισσότερους από τους υπό μελέτη Δήμους. Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι οι υπό μελέτη Δήμοι αποτελούν σύνθετα συστήματα με περισσότερη ή λιγότερη κατά περίπτωση πληθυσμιακή ρευστότητα και με συνεχή επικοινωνία με τον γύρω κόσμο. Είναι με άλλα λόγια **"ανοικτά" κοινωνικά συστήματα με συνεχείς**

εισροές και εκροές πληθυσμών, δραστηριοτήτων και πολιτικών.

Από τα στοιχεία που παρατίθενται **στο κεφάλαιο 7** προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτωμένων φορέων κοινωνικής προστασίας δεν έχει προχωρήσει σε έρευνες-καταγραφές των πληθυσμών-στόχων τους και των αναγκών τους στο τοπικό επίπεδο. Με δεδομένη την έλλειψη πρωτογενών ερευνών, τη σημαντικότερη πηγή άντλησης πληροφοριών των φορέων σχετικά με τις ομάδες-στόχους και τα ιδιαίτερα προβλήματα τους στο τοπικό επίπεδο, αποτελούν οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι που επισκέπτονται τις υπηρεσίες τους. Ακολουθούν τα λεγόμενα "άτυπα δίκτυα" (συγγενείς, φίλοι, γειτονιά κλπ.), αλλά και υπόλοιποι κοινωνικοί φορείς που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή. Από την άλλη μεριά μια σημαντική μερίδα φορέων ανέφεραν ότι δεν έχουν καμμία ουσιαστική επαφή με τις ομάδες-στόχους και τις ανάγκες τους στο τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για τους εκπροσώπους Τοπικών Υπηρεσιών κεντρικών φορέων όπως ο ΟΑΕΔ και ο ΟΓΑ και για τους φορείς εκείνους που ενώ χωροταξικά βρίσκονται μέσα στα όρια των υπό μελέτη Δήμων, οι υπηρεσίες και τα προγράμματά τους δεν στοχεύουν αποκλειστικά ή κατά προτεραιότητα στους κατοίκους της περιοχής αλλά απευθύνονται σ'ολόκληρο τον πληθυσμό. Με βάση τα παραπάνω δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η πλειονότητα των φορέων δε σχεδιάζουν την πολιτική τους στη βάση των ιδιαίτερων αναγκών των ομάδων-στόχων τους. Οι κρατικοί φορείς, οι Διευθύνσεις Πρόνοιας των Νομαρχιών και οι Τοπικές Υπηρεσίες κεντρικών φορέων (ΟΑΕΔ, ΟΓΑ, ΕΟΠ, ΚΨΥ) σχεδιάζουν τα προγράμματά τους στο κεντρικό επίπεδο και με βάση τις εθνικές και όχι τις τοπικές ανάγκες, ενώ για τους "τοπικούς" φορείς (Κοινωνικές Υπηρεσίες Δήμων, ΚΑΠΗ, Εκκλησία) καθοριστικό ρόλο για τη λήψη αποφάσεων παίζουν οι προσωπικές τους εκτιμήσεις, η εμπειρία τους και τα αιτήματα των κατοίκων. Οι μοναδικοί φορείς που κατάφεραν να προχωρήσουν σε μια καταγραφή των ομάδων - στόχων και των προβλημάτων τους στο τοπικό επίπεδο, προκειμένου να σχεδιάσουν τις υπηρεσίες τους με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους, ήταν εκείνοι που κατάφεραν να ενταχθούν σε προγράμματα HORIZON, εξασφαλίζοντας έτσι την κατάλληλη χρηματοδότηση.

Στο **κεφάλαιο 8** παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας που αφορούν στα ζητήματα επικοινωνίας, συνεργασίας και συντονισμού των επιμέρους φορέων που δραστηριοποιούνται στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο. Παρατηρείται καταρχήν σημαντική έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των επιμέρους φορέων στο τοπικό επίπεδο αφού στην πλειοψηφία τους είτε δε γνώριζαν καθόλου ποιοί άλλοι κοινωνικοί φορείς δραστηριοποιούνται στην περιοχή τους είτε περιορίστηκαν σε μια «πρόχειρη» απαρίθμηση των φορέων που σκέφτηκαν εκείνη τη στιγμή. Εξαίρεση αποτελεί μια μικρή μερίδα φορέων - όλοι φορείς της Αυτοδιοίκησης - που έδειξαν ότι έχουν σαφή γνώση των υπόλοιπων φορέων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή ευθύνης τους. Η εικόνα της έλλειψης επικοινωνίας επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των φορέων δεν ενημερώνει τους υπόλοιπους φορείς που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή σχετικά με τα προγράμματα και τις δραστηριότητές τους. Σε κάποιες περιπτώσεις διαμορφώνεται μια "ενδιάμεση" κατάσταση όπου η ενημέρωση γίνεται επιλεκτικά. Η επιλεκτική αυτή ενημέρωση εξαρτάται από παραμέτρους όπως το είδος των συγκεκριμένων φορέων που συνεργάζονται (αν πχ. ανήκουν στον ευρύτερο δημόσιο τομέα ή στο ιδιωτικό τομέα κλπ.), η ποιότητα των άτυπων σχέσεων ή των προσωπικών γνωριμιών που έχουν αναπτυχθεί ανάμεσα σε στελέχη των επιμέρους φορέων αλλά και το κοινό συμφέρον που μπορεί να προκύψει από μια συγκεκριμένη συνεργασία (πχ. η δημιουργία

συνεργατικών σχέσεων αποτελεί προϋπόθεση για συμμετοχή σε προγράμματα της Ε.Ε.). Στις λίγες περιπτώσεις όπου διαπιστώθηκε ότι οι φορείς ενημερώνουν όλους τους υπόλοιπους φορείς που δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή μ' αυτούς, η ενημέρωση γίνεται κυρίως άτυπα μέσω της προσωπικής επικοινωνίας μεταξύ των υπαλλήλων. Δεύτερον, αποκαλύπτεται ότι η απουσία σταθερών συνεργατικών σχέσεων αποτελεί κοινό πρόβλημα για μια μεγάλη γκάμα φορέων κοινωνικής προστασίας που δραστηριοποιούνται στο τοπικό επίπεδο - και για τους κρατικούς φορείς για τους οποίους έχουμε ήδη κάποια γνώση από προηγούμενες έρευνες αλλά και για φορείς για τους οποίους η γνώση μας στα ζητήματα αυτά είναι ιδιαίτερα περιορισμένη (πχ. Εκκλησία). Ιδιαίτερα σημαντική εξαίρεση στον παραπάνω κανόνα αποτελούν και πάλι οι 3 δημοτικές δομές που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού προγράμματος HORIZON, όπου για όσο χρονικό διάστημα λειτουργούσε το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα στο οποίο είχαν ενταχθεί συνεργάζονταν σε σταθερή βάση με όλους τους εταίρους τους στο πρόγραμμα αφού η εταιρική σχέση ήταν απαραίτητη προϋπόθεση όχι μόνο για τη λειτουργία του προγράμματος αλλά και για τη συμμετοχή τους σ' αυτό. Από το σύνολο των φορέων που δήλωσαν ότι έχουν εμπειρία συνεργασιών με άλλους φορείς οι περισσότεροι δήλωσαν ικανοποιημένοι από το επίπεδο της συνεργασίας που είχαν αν και δήλωσαν ότι θα μπορούσε να είναι και καλύτερη, ενώ κάποιοι δεν παρέλειψαν να σημειώσουν ότι τα προβλήματα παρουσιάζονται όταν οι συνεργαζόμενοι φορείς είναι ετερογενείς. Αυτοί που δήλωσαν μη ικανοποιημένοι προέβαλλαν ως σημαντικότερο πρόβλημα τη γραφειοκρατική ακαμψία. Τέλος διαπιστώθηκε ότι υπάρχει πρόβλημα συντονισμού ανάμεσα στους επιμέρους φορείς που ασχολούνται με το πρόβλημα του αποκλεισμού στην ίδια περιοχή. Την κυριότερη αιτία της έλλειψης συντονισμού φαίνεται ότι αποτελεί η έλλειψη πνεύματος και φιλοσοφίας συνεργασίας που διέπει παραδοσιακά όλους τους τομείς της πολιτικής στη χώρα μας, αφού αναφέρθηκε με τη μεγαλύτερη συχνότητα από τους εκπροσώπους των φορέων. Η γραφειοκρατική δομή των επιμέρους φορέων και υπηρεσιών, η εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων και σκοπιμοτήτων και η έλλειψη της κατάλληλης υποδομής - υλικοτεχνικής και προσωπικού - αποτελούν κάποιες από τις αιτίες που αναφέρθηκαν με μικρότερη συχνότητα. Ως σημαντικότερα προβλήματα που δημιουργεί η έλλειψη συντονισμού καταγράφονται η αποσπασματική και μονοδιάστατη αντιμετώπιση των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού και η μη εξασφάλιση της συνέχειας στην φροντίδα των ατόμων ή ομάδων που βρίσκονται σε ανάγκη, η συχνή δημιουργία κενών και επικαλύψεων στην παροχή της κοινωνικής προστασίας, η άγνοια από την πλευρά των χρηστών για το σύνολο των προσφερομένων υπηρεσιών αλλά και η ψυχική και σωματική ταλαιπωρία που υφίστανται οι τελευταίοι.

Από τα στοιχεία που αναλύονται στο **κεφάλαιο 9** προκύπτει ότι η αξιολόγηση, ως επιστημονική τυπική διαδικασία, είναι άγνωστη για τη συντριπτική πλειοψηφία των φορέων αφού μόνο 3 από τους 44 εκπροσώπους τους ανέφεραν ότι έχουν αναπτύξει επιστημονικούς τυπικούς μηχανισμούς αξιολόγησης των προγραμμάτων που εφαρμόζουν. Σε κάποιες περιπτώσεις (12) η αξιολόγηση είναι άτυπη και έχει τη μορφή είτε στατιστικών στοιχείων που κρατούν οι φορείς με τη βοήθεια πρόχειρων ερωτηματολογίων ή καρτελών, είτε εκθέσεων που συντάσσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί για κάποιες από τις περιπτώσεις που παρακολουθούν. Όσον αφορά τους υπόλοιπους φορείς, είτε δεν έχουν αναπτύξει καθόλου μηχανισμούς αξιολόγησης τυπικούς ή άτυπους, οπότε η εικόνα που έχουν σχετικά με την αποτελεσματικότητα της παρέμβασής τους προκύπτει από την προσωπική επαφή και από τις αντιδράσεις των ατόμων που εξυπηρετούν, είτε δεν έχουν την αρμοδιότητα για αξιολόγηση στο τοπικό

επίπεδο- πχ. Τοπικές Υπηρεσίες ΟΑΕΔ, Ανταποκριτές του ΟΓΑ. Παρά το γεγονός της έλλειψης στοιχείων αξιολόγησης της λειτουργίας τους, οι φορείς εκτιμούν ότι η σημαντικότερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι ενδιαφερόμενοι προκειμένου να προσεγγίσουν τις υπηρεσίες τους και να ωφεληθούν απ' αυτές είναι ο στιγματισμός. Ακολουθούν σε συχνότητα η δυσκολία πρόσβασης προς τις υπηρεσίες, η έλλειψη πληροφόρησης, η γραφειοκρατικές διαδικασίες και η ανεπάρκεια των προγραμμάτων τους. Από την άλλη μεριά ο συνηθέστεροι τρόποι με τους οποίους πληροφορούνται οι ενδιαφερόμενοι για την ύπαρξη των φορέων και για τα προγράμματα που παρέχουν είναι οι γραπτές ανακοινώσεις, η διαμεσολάβηση άλλων τοπικών φορέων ή υπηρεσιών, η ενημέρωση «στόμα με στόμα», η ενημέρωση μέσω ειδικών ενημερωτικών φυλλαδίων και η ενημέρωση μέσω των τοπικών ΜΜΕ. Τέλος, ως σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φορείς και που συντελούν στη ήδη διαπιστούμενη εικόνα αναποτελεσματικότητας της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας στο τοπικό επίπεδο, καταγράφονται η έλλειψη πόρων και εξειδικευμένου προσωπικού, η έλλειψη του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου - αρμοδιοτήτων και η έλλειψη κτιριακής και υλικοτεχνικής υποδομής.

Στη βάση της διαπιστούμενης, όπως προέκυψε από τα στοιχεία της εμπειρικής έρευνας, αναποτελεσματικότητας της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας στο τοπικό επίπεδο, επιχειρείται **στο κεφάλαιο 10** η αναζήτηση προτάσεων και λύσεων με γνώμονα τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης. Συμπεραίνεται ότι οι προτάσεις των εκπροσώπων των φορέων, παρά τις επιμέρους ποιοτικές διαφοροποιήσεις, συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της σύσφιξης των σχέσεων μεταξύ των φορέων, δημιουργίας σταθερών διαύλων επικοινωνίας και αλληλο-ενημέρωσης και ανάπτυξης συντονιστικών δομών για την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση του αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο. Στην πλειοψηφία τους θεωρούν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση (Δήμος) λόγω θέσης και ως αποκλειστικά αρμόδια για τις τοπικές υποθέσεις, νομιμοποιείται ν' αναλάβει πρωτοβουλίες με στόχο τη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των επιμέρους φορέων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή ευθύνης της, την ανάπτυξη διαύλων επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ τους και την επίτευξη στοιχειώδους τουλάχιστον συντονισμού της δράσης τους. Από την άλλη μεριά γίνεται επίσης σαφές ότι η ενεργοποίηση ενός συντονιστικού ρόλου από την Τοπική Αυτοδιοίκηση συναντά μια σειρά από τυπικά αλλά και ουσιαστικά εμπόδια - πχ. θεσμικό πλαίσιο, ανεπάρκεια πόρων και εξειδικευμένου προσωπικού κλπ. - που περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητές της προς την κατεύθυνση αυτή. Στο πλαίσιο των παραπάνω πλεονεκτημάτων αλλά και περιορισμών και με δεδομένο τον επείγοντα χαρακτήρα των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού, η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να αναπτύξει άτυπες αλλά ουσιαστικές πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός δικτύου συνεργασίας και συντονισμού μεταξύ των επιμέρους φορέων. Μπορεί να τους προσεγγίσει, να τους γνωρίσει τα τοπικά προβλήματα και να τους ευαισθητοποιήσει στην από κοινού επίλυσή τους. Απαραίτητη, βέβαια, προϋπόθεση είναι να μπορέσει η ίδια να αποκτήσει σαφή γνώση για τα τοπικά προβλήματα με τη διενέργεια πρωτογενών κοινωνικών ερευνών, ώστε να είναι σε θέση να σχεδιάσει ορθολογικά την κοινωνική παρέμβαση και να κατευθύνει αποτελεσματικά την κοινή δράση.

Το τέταρτο μέρος της μελέτης (κεφάλαιο 11) περιλαμβάνει τη διατύπωση των τελικών κρίσεων και συμπερασμάτων επιχειρώντας τη σύνδεση της εμπειρικής έρευνας και των αποτελεσμάτων της με τους βασικούς στόχους και τις υποθέσεις εργασίας καθώς και με

τη θεωρητική συζήτηση του πρώτου μέρους. Επιχειρείται μια σύγκριση της ευρωπαϊκής με την ελληνική εμπειρία σε σχέση με τα ζητήματα του κοινωνικού αποκλεισμού και το ρόλο των τοπικών θεσμών όσον αφορά την καταπολέμηση του φαινομένου, επισημαίνονται επιγραμματικά τα κυριότερα χαρακτηριστικά της παρεχόμενης πολιτικής κατά του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο υπό το φως των ευρημάτων της εμπειρικής έρευνας και διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις σχετικά με το ρόλο της Τ.Α. με στόχο τη λυσιτελέστερη αντιμετώπιση των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού.

Μονογραφίες και Βιβλία

2. Φερόνας Ανδρέας (2004), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός σε Ελλάδα και Ευρώπη. Έννοιες, αντιλήψεις, πολιτικές*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη

Το βιβλίο αυτό έχει ως αντικείμενο τη «φτώχεια» και τον «κοινωνικό αποκλεισμό» ως έννοιες με εγγενές πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο. Βασικός στόχος του είναι η ανάδειξη της πολιτικής και ιδεολογικής διάστασής τους μέσα από μια επιλεκτική αναφορά στους πολιτισμούς, τις δημόσιες συζητήσεις και τις πολιτικές, στο πλαίσιο των οποίων τίθενται τα προβλήματα αυτά τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα. Η κεντρική υπόθεση που διαπερνά ολόκληρη τη μελέτη είναι ότι στην πορεία εξέλιξης των κοινωνιών η πολιτική και κοινωνική σημασία της φτώχειας και του αποκλεισμού μεταβάλλεται συνεχώς. Ζητήματα όπως, πόσοι και ποιοι είναι οι φτωχοί, ποια είναι τα αίτια της φτώχειας τους, είναι οι ίδιοι οι φτωχοί υπεύθυνοι για την κατάστασή τους ή είναι τα θύματα της λειτουργίας της κοινωνικοοικονομικής δομής και ποιες είναι οι ενδεδειγμένες πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας τους, δεν τίθενται ποτέ με αμιγώς επιστημονικούς όρους. Αντίθετα, είναι στενά συνυφασμένα με διαφορετικές εθνικές παραδόσεις, ιδεολογίες, κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, οικονομικές συγκυρίες και συστήματα αξιών και αποτελούν πεδίο αντιπαράθεσης και συγκρούσεων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Η διερεύνηση των παραπάνω ερωτημάτων και υποθέσεων επιχειρείται σε έξι κεφάλαια. Στο **πρώτο κεφάλαιο** επιχειρείται μια πολύ ελλειπτική και σχηματική παρουσίαση των αντιλήψεων για τη φτώχεια και του ορισμού της κατηγορίας αυτής στις λεγόμενες "παραδοσιακές" κοινωνίες. Στις κοινωνίες αυτές η φτώχεια αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στην ανικανότητα, στην τεμπελιά και γενικότερα στα προσωπικά ελαττώματα ή χαρακτηριστικά των φτωχών (σωματική αναπηρία, ορφάνεια κ.λπ.). Οι φτωχοί ταυτίζονται, ανάλογα με τα ισχύοντα κάθε φορά πολιτικά, ιδεολογικά και κοινωνικά δεδομένα, είτε με τους δούλους και τους είλωτες στην αρχαία Αθήνα και τη Σπάρτη, είτε με τους πληβείους και τους δούλους στην αρχαία Ρώμη, είτε με τους επαίτες και τους αλήτες στην Ευρώπη του Μεσαίωνα. Η φτώχεια δεν θεωρείται σαν κοινωνικό φαινόμενο ως προς τα αίτια και τη σημασία της, αλλά με την έννοια ότι από ένα σημείο και μετά τα κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την ύπαρξη των φτωχών πρέπει να αντιμετωπιστούν από την κοινωνία. Στο πλαίσιο της αντίληψης αυτής κυρίαρχο ρόλο στην ανακούφιση των φτωχών έχει η Εκκλησία, τόσο όσον αφορά την ανάπτυξη ενός ιδεολογικού λόγου σχετικά με τη φτώχεια όσο και στην ίδια την

οργάνωση και παροχή της κοινωνικής προστασίας. Έναν ακόμη ιδιότυπο φορέα κοινωνικής προστασίας αποτελούν τα ειδικά ταμεία αλληλοβοήθειας που λειτουργούν, είτε στο πλαίσιο της τοπικής κοινότητας είτε στη βάση της παραγωγικής δραστηριότητας. Η εκάστοτε άρχουσα τάξη παρεμβαίνει για λόγους κοινωνικής σκοπιμότητας και με προφανή στόχο την αποφυγή κοινωνικών αναταραχών, την προάσπιση των συμφερόντων των κρατούντων και την ομάλη συνέχιση της οργανωμένης κοινωνικής ζωής. Στη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα σημειώνεται κάποια εξέλιξη. Οι ραγδαίες οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές που σημειώνονται την περίοδο αυτή στη δυτική Ευρώπη (κατάρρευση φεουδαρχίας, ανάπτυξη εμπορίου και χρηματαγορών, ανάπτυξη των πόλεων και κατάρρευση της υπαίθρου, αύξηση της ανεργίας λόγω ανάπτυξης της τεχνολογίας κ.λπ.) δημιουργούν τεράστια αύξηση των φτωχών και κάνουν επιτακτική την ανάγκη για πιο συστηματική αντιμετώπιση του φαινομένου. Κάτω από την επίδραση των νεότερων αντιλήψεων για τη φτώχεια (κινήματα Διαφωτισμού, ανθρωπισμού, φιλελευθερισμού κ.λπ.), τη χριστιανική ευσπλαχνία και τα κατασταλτικά μέτρα διαδέχεται σταδιακά η κρατική παρέμβαση με κύριο στόχο την καλλιέργεια θετικών στάσεων για την εργασία και τον περιορισμό της επαιτείας. Τα καινούρια μέτρα συνίστανται στη θέσπιση κριτηρίων για τη διάκριση των φτωχών σε ικανούς και ανίκανους για εργασία. Για τους πρώτους καθιερώνεται το σύστημα της υποχρεωτικής εργασίας και ο εγκλεισμός τους σε εργαστήρια-κάτεργα (work-houses στην Αγγλία, hopitaux generaux στη Γαλλία, zuchthausern στη Γερμανία κ.λπ.), ενώ οι δεύτεροι τοποθετούνται σε ανάλογα ιδρύματα (άσυλα). Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής, η Ελλάδα παραμένει αμέτοχη των παραπάνω εξελίξεων ασφυκτώντας κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Στο πλαίσιο αυτό το κύριο βάρος της φροντίδας των φτωχών και εξαθλιωμένων ελλήνων, που συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της εθνικής επιβίωσης και της συνέχειας του ελληνισμού, αναλαμβάνουν η εκκλησία, η τοπική κοινότητα και οι εύποροι έλληνες της διασποράς.

Στα επόμενα κεφάλαια εξετάζεται η διαμόρφωση και εξέλιξη των αντιλήψεων και πολιτικών για τη φτώχεια και τους φτωχούς στην Ευρώπη και την Ελλάδα την εποχή της "νεωτερικότητας". Παρά το γεγονός ότι η μετάβαση στη "νεωτερικότητα" διαμορφώνει ένα κοινό γενικό πλαίσιο αντιλήψεων για τη φτώχεια, οι τρόποι με τους οποίους διευθετούνται τα σχετικά με τη φτώχεια ζητήματα διαφοροποιούνται όταν ενταχθούν σε διαφορετικό κάθε φορά ιστορικό, κοινωνικό-πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Έτσι, στο **δεύτερο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται οι σημαντικές μεταβολές που επιφέρει η εποχή της εκβιομηχάνισης στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες της δυτικής Ευρώπης (18^{ος} - 19^{ος} αι.) τόσο στην ίδια τη μορφή της φτώχειας όσο και στις αντιλήψεις για τη φτώχεια και τους φτωχούς, ενώ εξετάζονται οι ιδιομορφίες της ελληνικής περίπτωσης. Αφού αποδόθηκε επί μακρόν στην ανικανότητα, στην τεμπελιά και στα προσωπικά ελαττώματα, η φτώχεια μεταβάλλεται σταδιακά σ'ένα αμιγώς κοινωνικό φαινόμενο, προφανώς συνδεδεμένο με την ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας και την προλεταριοποίηση της εργατικής τάξης, ένα πρόβλημα που ονομάζεται "εργατική εξαθλίωση". Το εργατικό ζήτημα αναδύεται πλέον ως το κατεξοχήν πρόβλημα της εποχής, ένα πρόβλημα που καθιστά σαφές ότι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού βρίσκεται στο περιθώριο της κοινωνίας και ότι ο μέχρι τότε τρόπος διαχείρισης της κοινωνίας και προσέγγισης της φτώχειας είναι πλέον παρωχημένος και χρήζει δραστικών μεταρρυθμίσεων. Η μορφοποίηση του εργατικού ζητήματος προκαλεί την ανάδυση του "κοινωνικού" στον δημόσιο χώρο.

Στο **τρίτο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται οι πρώτες αντιδράσεις των χωρών της δυτικής Ευρώπης αλλά και της Ελλάδας στις συνέπειες της εκβιομηχάνισης, που συνίστανται στη σταδιακή θεμελίωση συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης την περίοδο του μεσοπολέμου. Η περίοδος του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από την αρχική διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους και ειδικότερα την ανάπτυξη συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης από τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, με στόχο την αντιμετώπιση των βασικών κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι εργάτες (υγεία, εργατικά ατυχήματα, γηρατιά). Και εδώ όμως οι στρατηγικές που υιοθετούνται από τις επιμέρους χώρες, αν και έχουν τον ίδιο στόχο, διαφοροποιούνται και επηρεάζονται από τις διαφορετικές εθνικές παραδόσεις στους τομείς της ιδεολογίας, του πολιτισμού και των δημοσίων θεσμών. Οι στρατηγικές αυτές αποτελούν και τον αρχικό πυρήνα των διαφορετικών τύπων "κράτους πρόνοιας" της χρυσής μεταπολεμικής περιόδου. Όσον αφορά την Ελλάδα, την περίοδο αυτή δεν υπάρχει ένα οργανωμένο εργατικό κίνημα για να διεκδικήσει τέτοιου είδους παροχές. Οι απαρχές θεμελίωσης μιας εργατικής νομοθεσίας πάνω στα δυτικά πρότυπα συμπίπτουν με την περίοδο διακυβέρνησης του Βενιζέλου. Η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων σε συνδυασμό με την ανάγκη για γενικότερο εκσυγχρονισμό του κράτους, οδηγούν στην ανάληψη νέων κρατικών πρωτοβουλιών του κράτους στους τομείς της κοινωνικής ασφάλισης, της υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας. Κεντρικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή παίζουν οι διεθνείς οργανισμοί όπως η Κοινωνία των Εθνών και το Διεθνές Γραφείο Εργασίας.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι σχετικές με τη φτώχεια εξελίξεις τις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Μεταπολεμικά και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, η φτώχεια δεν απασχολεί σοβαρά τη δημόσια συζήτηση. Κυριαρχεί η εντύπωση ότι η τεράστια οικονομική ανάπτυξη, οι συνθήκες πλήρους απασχόλησης και η ωρίμανση των "κρατών πρόνοιας" έχουν εξαλείψει σε μεγάλο βαθμό τη φτώχεια και ότι όπου εντοπίζονται "θύλακοι φτώχειας" πρόκειται σύντομα να εκλείψουν με τις διορθωτικές παρεμβάσεις του κράτους. Οι παρεμβάσεις αυτές πραγματοποιούνται στα πλαίσια των διαφορετικών τύπων "κράτους πρόνοιας" που έχουν οικοδομήσει οι χώρες της δυτικής Ευρώπης και που αποτελούν την θεσμική ολοκλήρωση των αρχικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Από την άλλη μεριά, στην Ελλάδα, η απουσία κάθε επιστημονικής και πολιτικής συζήτησης για τη φτώχεια στην περίοδο αυτή δεν οφείλεται στην ύπαρξη ενός αποτελεσματικού κράτους πρόνοιας. Παρά την έντονη παρουσία της φτώχειας στην ελληνική κοινωνία, η προτεραιότητα δίνεται στο στόχο της οικονομικής ανάπτυξης, αφού επικρατεί η αντίληψη ότι αυτή από μόνη της θα επιφέρει και την κοινωνική ευημερία. Παράλληλα, ασκείται μια ιδιόμορφη κοινωνική πολιτική με κύρια χαρακτηριστικά τις πελατειακές σχέσεις, τη διεύρυνση της δημόσιας απασχόλησης, την ενθάρρυνση της μικροϊδιοκτησίας και την ανοχή στην άνηση της παραοικονομίας. Παράλληλα η ύπαρξη ισχυρών οικογενειακών δεσμών σε πολλές περιπτώσεις υποκαθιστά το μάλλον υποτυπώδες κράτος πρόνοιας και αποτρέπει την εμφάνιση ακραίων φαινομένων φτώχειας και περιθωριοποίησης.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι σχετικές με τη φτώχεια εξελίξεις την περίοδο της κρίσης του κράτους πρόνοιας (δεκαετίες '70 και '80). Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του '70 και οι ραγδαίες οικονομικές, κοινωνικές, δημογραφικές, και τεχνολογικές μεταβολές που ακολουθούν, συντελούν στην περιθωριοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, στην επαναφορά του φαινομένου της φτώχειας (νέα φτώχεια) στη δημόσια συζήτηση και στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού του ρόλου και της φύσης της κοινωνικής προστασίας στα νέα δεδομένα. Την περίοδο αυτή κυριαρχούν

νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις και πολιτικές που εκφράζονται είτε σε εθνικό επίπεδο είτε σε υπερεθνικό επίπεδο (Ευρωπαϊκή Ένωση), με εξαίρεση και πάλι την Ελλάδα που ακολουθεί μια ιδιαίτερη πορεία.

Τέλος, **στο έκτο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται οι πιο πρόσφατες εξελίξεις στα ζητήματα της φτώχειας και της περιθωριοποίησης, με την εμφάνιση και κυριαρχία ενός νέου όρου στη δημόσια συζήτηση, του "κοινωνικού αποκλεισμού", όρου που γίνεται ιδιαίτερα προσφιλής και αποδεκτός λόγω της γενικότητας, της ευρύτητας και της ευελιξίας του. Παρόλο που την περίοδο αυτή τα εθνικά "κράτη πρόνοιας" εξακολουθούν να διατηρούν τον κύριο ρόλο στην παροχή της κοινωνικής προστασίας μέσα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, η σημαντική εξέλιξη συνίσταται στην σταδιακή εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα θέματα της φτώχειας, που εγκαινιάζεται στα μέσα της δεκαετίας του '70 και διευρύνεται σημαντικά από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Η ομοιότητα των οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνδυασμό με τη βεβαιότητα για την αναποτελεσματικότητα των παραδοσιακών "κρατών πρόνοιας", οδηγεί σε μια στρατηγική σύγκλισης των επιμέρους εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Προσπάθεια που καταλήγει στην υιοθέτηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση της "*ανοιχτής μεθόδου συντονισμού*" στον τομέα της κοινωνικής προστασίας. Ως νέοι κοινοί στόχοι του κράτους πρόνοιας τίθενται μεταξύ άλλων, η κοινωνική ενσωμάτωση των λεγομένων "ευπαθών κοινωνικών ομάδων", η συνέργεια των πολιτικών πρόνοιας με την πολιτική απασχόλησης και η κινητοποίηση του συνόλου των παραγόντων (πολιτικών, φορέων, ευπαθών κοινωνικών ομάδων) με στόχο την ολοκληρωμένη στρατηγική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Η Ελλάδα, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και συμμετέχει αλλά και δέχεται την επίδραση υπερεθνικών κοινωνικών ρυθμίσεων προσαρμόζοντας αναλόγως το θεσμικό πλαίσιο και τις πολιτικές της. Για την υλοποίηση των πολιτικών αυτών είναι καθοριστική η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε με την ανάληψη πρωτοβουλιών στις οποίες συμμετέχει η χώρα μας είτε με τη χρηματοδότηση αμιγώς εθνικών δράσεων μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.

Συμπερασματικά, ξεκινώντας από τις παραδοσιακές κοινωνίες και φτάνοντας μέχρι τη σημερινή εποχή, η μελέτη δείχνει ότι το περιεχόμενο και η σημασία της φτώχειας και του αποκλεισμού ποικίλουν ανάλογα με το κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετούνται. Η χρήση τους διαφέρει στους κόλπους πολιτικών και επαγγελματιών της κοινωνικής πολιτικής στην προσπάθειά τους να κατηγοριοποιήσουν πληθυσμούς, να κατασκευάσουν «ευπαθείς κοινωνικές ομάδες» και να δημιουργήσουν θεσμούς κοινωνικής προστασίας. Είναι επομένως αδύνατο να τους αποδοθεί ένας απόλυτα ακριβής και αντικειμενικός ορισμός που να ισχύει σε όλες τις κοινωνίες και όλες τις εποχές. Ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό και τα διαφορετικά κριτήρια που χρησιμοποιούν προκειμένου να κατατάξουν τους φτωχούς και αποκλεισμένους, αποτυπώνονται με τον καλύτερο τρόπο στην ποικιλομορφία των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής που έχουν αναπτύξει μέχρι σήμερα.

3. Οικονόμου Χ., Φερώνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα.

Ο συλλογικός αυτός τόμος περιλαμβάνει σειρά άρθρων από πανεπιστημιακούς, ερευνητές και εμπειρογνώμονες με προεξάρχουσα παρουσία στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Τα κείμενα προσεγγίζουν τις σημαντικότερες διαστάσεις και χαρακτηριστικά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρώπη και την Ελλάδα και επιχειρούν μια κριτική ανάλυση των πολιτικών κοινωνικής ένταξης που προωθούνται σε ευρωπαϊκό, εθνικό και τοπικό επίπεδο. Ο γράφων, εκτός από την επιμέλεια της έκδοσης που ανέλαβε από κοινού με τον Χαράλαμπο Οικονόμου, λέκτορα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, έχει συμβάλει με 3 ακόμη κείμενα: ένα άρθρο που έχει ως αντικείμενο την πολιτική της ΕΕ για την κοινωνική ένταξη (βλ. παρακάτω δημοσίευση αρ. 8, σελ. 30), ένα κείμενο, από κοινού με τον Χ. Οικονόμου, με τίτλο *Εισαγωγή* (βλ. παρακάτω δημοσίευση αρ.7, σελ 30) και μια μετάφραση, από κοινού με τον Χ. Οικονόμου, με τίτλο «Κατανοώντας τον κοινωνικό αποκλεισμό» (βλ παρακάτω δημοσίευση, σελ. 35).

Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές

4. Φερώνας Α. (2009), «Κοινωνία των Πολιτών: Η Θεσμική Συγκρότηση και ο Ρόλος της σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα», στο *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τευχ. 56, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σ. 43-69

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η διερεύνηση της έννοιας της «κοινωνίας των πολιτών» και η εξέταση του ρόλου της στη διαμόρφωση των πολιτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα. Αρχικά, επιχειρείται μια σύντομη ιστορική επισκόπηση της «κοινωνίας των πολιτών» έννοιας και παρουσιάζεται σε αδρές γραμμές η σύγχρονη θεωρητική συζήτηση για την έννοια αυτή. Η σύντομη κριτική επισκόπηση της ιστορίας και θεωρίας για την κοινωνία των πολιτών αποκαλύπτει ότι η τελευταία αποτελεί μία από τις πλέον αμφιλεγόμενες έννοιες στις συζητήσεις που διεξάγονται σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το βασικό επιχείρημα που αναπτύσσεται είναι ότι παρά τις επιμέρους διαφωνίες για τη φύση, τις ιδιαιτερότητες και το ρόλο της «Ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών», είναι αναμφισβήτητο ότι η τελευταία υφίσταται και αναπτύσσεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια ακολουθώντας τους ρυθμούς της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Όσον αφορά τη μορφή και την οργάνωση της «Ευρωπαϊκής κοινωνίας των πολιτών», εκτός από την περίπτωση των οργανώσεων της απλής αντιπροσώπευσης μπορούμε να διακρίνουμε δύο ακόμη μορφές: (α) τις οργανώσεις «δίκτυα» (networks) που δημιουργούνται με σκοπό την καλύτερη πληροφόρηση των μελών τους και τη βελτίωση του συντονισμού της δράσης τους και (β) τις Ευρωπαϊκές οργανώσεις «ομπρέλα» (European umbrella organizations) που συγκροτούνται από αντίστοιχες εθνικές οργανώσεις, έχουν αυτόνομη νομική υπόσταση και

αντιπροσώπευση και δικό τους προσωπικό στις Βρυξέλλες. Η αποτελεσματικότητα της δράσης του πλήθους των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, όπως, (α) το «ειδικό» βάρος κάθε οργάνωσης βάσει τόσο της επάρκειας πόρων που διαθέτει όσο και των οικονομικών συμφερόντων που εκπροσωπεί, (β) την πληροφόρηση που διαθέτει αλλά και τη νοοτροπία προγραμματισμού για την τεκμηριωμένη προώθηση των συμφερόντων τους, (γ) την αναζήτηση συμμαχιών σε διάφορα επίπεδα στο πλαίσιο της άτυπης διπλωματίας, που ενισχύσουν τη διαπραγματευτική ισχύ της οργάνωσης και (δ) την πρόσβαση και η σχέση με τις εθνικές διοικήσεις αλλά και τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα και πιο συγκεκριμένα με το λεγόμενο «θεσμικό τρίγωνο» της ΕΕ, δηλαδή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη θεσμική συγκρότηση και το ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα. Η Ελλάδα, συγκρινόμενη με άλλες αναπτυγμένες δυτικο-ευρωπαϊκές χώρες, διαθέτει μια σαφώς λιγότερο αναπτυγμένη κοινωνία πολιτών, τόσο όσον αφορά την ποσοτική διάσταση όσο και την τυπική/θεσμική συγκρότησή της. Από την ανάλυση, ωστόσο, προκύπτει ότι τα τελευταία χρόνια φαίνεται να υπάρχουν αποδείξεις για μια ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών, με την επιρροή της στη διακυβέρνηση και ευρύτερα στην κοινωνία να αξιολογείται συνολικά ως ασθενής, όχι μόνο όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών ή την άσκηση πίεσης, αλλά και όσον αφορά το ρόλο της ως φορέα ελέγχου του κράτους και του ιδιωτικού τομέα.

5. Φερόνας Α. (2007), «Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης στην ελληνική πολιτική απασχόλησης: Μια περίπτωση «γνωσιακού» Εξευρωπαϊσμού;», στο Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, τόμ. 2, τευχ. 2, Φθινόπωρο 2007, εκδ. Διώνικος, Αθήνα, σ. 109-127 .

Το παρόν άρθρο έχει διπλό στόχο. Πρώτον τη διερεύνηση της έννοιας του Εξευρωπαϊσμού, ενός όρου που τα τελευταία χρόνια έχει βρεθεί στο επίκεντρο του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος στο χώρο των σπουδών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και, δεύτερον, τη διερεύνηση της επίδρασης της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού, ως «ήπιας» μορφής ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, στον Εξευρωπαϊσμό των πολιτικών των κρατών μελών.

Στο πρώτο μέρος του άρθρου επιχειρείται η αποσαφήνιση της έννοιας του Εξευρωπαϊσμού, η διερεύνηση των παραγόντων που οδήγησαν στην ανάδυσή του ως νέου πεδίου έρευνας στον τομέα των Ευρωπαϊκών σπουδών και η διερεύνηση της επίδρασής του στη διαμόρφωση των εθνικών πολιτικών.

Από την πληθώρα των ορισμών στη σχετική βιβλιογραφία, αυτός των Bulmer και Radaelli (2004) θεωρείται ως ο πιο ευρύς και περιεκτικός. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό: «ο εξευρωπαϊσμός συνιστά μια διαδικασία α) διαμόρφωσης, β) διάχυσης και γ) θεσμοποίησης τυπικών και άτυπων κανόνων, μεθόδων, παραδειγμάτων πολιτικής, τρόπων δράσης, κοινών πεποιθήσεων και προτύπων, που αρχικά καθορίζονται και παγιώνονται στη διαδικασία άσκησης πολιτικής στο Ευρωπαϊκό επίπεδο και στη συνέχεια ενσωματώνονται στη λογική της δημόσιας συζήτησης, των πολιτικών δομών και των δημόσιων πολιτικών στο εθνικό επίπεδο». Με τον ορισμό αυτό αναδεικνύονται

τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Εξευρωπαϊσμού. Πρώτον, ότι μπορεί να είναι το αποτέλεσμα διαφορετικών σταδίων και τύπων πολιτικής, από το στάδιο της διαμόρφωσης έως τα στάδια της εφαρμογής, θεσμοποίησης και διάχυσής της. Δεύτερον, ότι δεν αφορά μόνο σε τυπικές μορφές άσκησης πολιτικής (πχ. νόμους) αλλά και σε άτυπες, όπως αξίες, ιδέες και πεποιθήσεις. Τρίτον, ότι αφορά στην επίδραση της πολιτικής της ΕΕ στα κράτη μέλη, διαδικασία που εμπεριέχει δύο στάδια: το στάδιο της διαμόρφωσης της πολιτικής στο επίπεδο της ΕΕ και το στάδιο της ενσωμάτωσής της στο εθνικό επίπεδο.

Η μεταστροφή του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος προς τον Εξευρωπαϊσμό είχε ως ερεθίσματα τέσσερις σημαντικές εξελίξεις στο μακρο-επίπεδο. Πρώτον, την ολοκλήρωση και θεσμοποίηση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς, που έχει σαν αποτέλεσμα την δραματική αύξηση του αριθμού των Κανονισμών και των Οδηγιών της ΕΕ που επιδρούν καταλυτικά στη λειτουργία των αγορών των κρατών μελών. Δεύτερον, την ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), με την έννοια ότι οι επιπτώσεις της ΟΝΕ δεν περιορίζονται μόνο στην υιοθέτηση του κοινού νομίσματος από τα συμμετέχοντα κράτη μέλη, αλλά επεκτείνονται και στη συνειδητοποίηση της αύξησης του βαθμού αλληλεξάρτησης και σε άλλους τομείς πολιτικής. Τρίτον, τον «ρυθμιζόμενο ανταγωνισμό» (regulatory competition) που βρίσκεται σε εξέλιξη παράλληλα με τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς. Τέταρτον, τη διαδικασία διεύρυνσης της ΕΕ. Οι διαπραγματεύσεις με τις υπό ένταξη χώρες αποτελούν μια κολοσσιαία επιχείρηση μεταφοράς πολιτικής. Η ΕΕ με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, καθόρισε συγκεκριμένες προδιαγραφές που πρέπει να πληρούν οι υποψήφιοι προς ένταξη χώρες, που δεν περιορίζονται στον οικονομικό τομέα αλλά αφορούν σε θεσμικές και δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και στην κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από τη στιγμή που ο Εξευρωπαϊσμός αφορά στην επίδραση της ΕΕ στους θεσμούς και τις πολιτικές των κρατών μελών, η διεύρυνση αποτελεί το μεγαλύτερο και πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Όσον αφορά τους μηχανισμούς του Εξευρωπαϊσμού και την έκταση της επίδρασής του στο εθνικό επίπεδο, ποικίλουν και εξαρτώνται από το μοντέλο Ευρωπαϊκής διακυβέρνησης και τον τύπο της προωθούμενης πολιτικής. Στην περίπτωση της «διακυβέρνησης μέσω διαπραγματεύσεως» (governance by negotiation) ο μηχανισμός του Εξευρωπαϊσμού είναι κάθετος και με κατεύθυνση «από κάτω προς τα πάνω» (uploading). Οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία, εκφράζοντας τις εθνικές θέσεις στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και συνήθως το αποτέλεσμα είναι η σύνθεση των επιμέρους απόψεων - αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οι απόψεις κάποιων ισχυρών κρατών μελών ασκούν μεγάλη επιρροή στην τελική απόφαση. Στην φάση των διαπραγματεύσεων, κατά τη διαδικασία δηλαδή διαμόρφωσης της πολιτικής, η έκταση του Εξευρωπαϊσμού εξαρτάται (α) από το βαθμό σύγκλισης των απόψεων των επιμέρους κρατών μελών (β) από τους ισχύοντες κανόνες ψηφοφορίας - π.χ. ομοφωνία ή ενισχυμένη πλειοψηφία, η δυνατότητα veto κ.λπ. και (γ) από το βαθμό κατανόησης για την αναγκαιότητα διαμόρφωσης μιας συγκεκριμένης πολιτικής, που προκύπτει μέσω μιας διαδικασίας αμοιβαίας μάθησης. Στην περίπτωση της «διακυβέρνησης μέσω ιεραρχίας» (Governance by hierarchy) οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί (Επιτροπή, Συμβούλιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κ.λπ.) διαθέτουν αυξημένη τυπική ισχύ και αρμοδιότητες. Μετά το πέρας της διαδικασίας διαπραγματεύσεως το Συμβούλιο αποφασίζει για τη θέσπιση νομοθετημάτων (π.χ. Κανονισμών, Οδηγιών, Αποφάσεων κ.λπ.) και θέτει σε λειτουργία μηχανισμούς επιβολής, ώστε να επιτευχθεί η ενσωμάτωση τους στο εσωτερικό δίκαιο

των κρατών μελών. Στο πλαίσιο αυτό, ο ακριβής χαρακτήρας των μηχανισμών καθώς και οι ερμηνευτικοί παράγοντες του Εξευρωπαϊσμού εξαρτώνται από τον τύπο της προωθούμενης πολιτικής και πιο συγκεκριμένα από το αν πρόκειται για «θετική ολοκλήρωση» (positive integration) ή για «αρνητική ολοκλήρωση» (negative integration). Τέλος, στην περίπτωση της διακυβέρνησης μέσω συντονισμού (Facilitated coordination) οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί δεν έχουν αυξημένες αρμοδιότητες και δύναμη, επομένως δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως ισχυροί φορείς προώθησης του Εξευρωπαϊσμού. Αυτό δε σημαίνει, ωστόσο, ότι δεν υφίσταται κανένας μηχανισμός Εξευρωπαϊσμού, αλλά ότι αυτός έχει οριζόντιο χαρακτήρα και προωθείται σε μια περισσότερο εθελοντική και μη ιεραρχική βάση. Στις περιπτώσεις που τα κράτη μέλη δεν μπορούν να φτάσουν σε συμφωνία για μια συγκεκριμένη πολιτική τότε η πολιτική αυτή δεν «εξευρωπαϊζεται», ενώ σε άλλες η διαδικασία ανταλλαγής ιδεών και καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών είναι δυνατόν να οδηγήσει σε αμοιβαία μάθηση και σύγκλιση στο επίπεδο των ιδεών. Η έκταση του Εξευρωπαϊσμού εξαρτάται από την έκταση της αλλαγής στο εθνικό επίπεδο ως αποτέλεσμα των διαδικασιών ανταλλαγής ιδεών και καλών πρακτικών.

Στο δεύτερο μέρος του άρθρου εξετάζεται η επίδραση της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) ως νέας «ήπιας» μορφής ευρωπαϊκής διακυβέρνησης στον Εξευρωπαϊσμό των εθνικών κοινωνικών πολιτικών. Υποστηρίζεται ότι στην περίπτωση της ΑΜΣ, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν λειτουργεί ως νομοθέτης αλλά ως μια πλατφόρμα σύγκλισης ιδεών και μεταφοράς (transfer) καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών. Στη συνέχεια, αυτές οι ιδέες και καλές πρακτικές προσαρμόζονται με τη μορφή συγκεκριμένων μέτρων πολιτικής στις εθνικές ιδιαιτερότητες. Η θέσπιση κοινών στόχων και σημείων αναφοράς (benchmarks), η κοινή ορολογία και η αμοιβαία αξιολόγηση οικοδομούν σταδιακά μια κοινή Ευρωπαϊκή «ατζέντα» σε τομείς πολιτικής που αρχικά θεωρούνταν αδιαπέραστοι από τον Εξευρωπαϊσμό. Πρόσφατες μελέτες αξιολόγησης της επίδρασης της ΑΜΣ στο εθνικό επίπεδο δείχνουν ότι αυτή ποικίλει ανάλογα με τη χώρα και το προνοιακό καθεστώς στο οποίο ανήκει και εξαρτάται από την απόσταση ανάμεσα στους Ευρωπαϊκούς προσανατολισμούς και την εθνική πραγματικότητα. Επομένως, όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να ερμηνεύσουν με ενιαίο τρόπο την επίδραση της ΑΜΣ στο εθνικό επίπεδο κρίνονται ως ανεπαρκείς. Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης στην ελληνική πολιτική απασχόλησης, που παρουσιάζεται στη συνέχεια ως μελέτη περίπτωσης, εντοπίζεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα : (α) στην χρησιμοποιούμενη ορολογία και διαμόρφωση της ατζέντας πολιτικής, (β) στη νομοθεσία και (γ) στους θεσμούς και τις διαδικασίες διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικής. Συμπεραίνεται, επομένως, ότι ο Εξευρωπαϊσμός μέσω μάθησης που επιτυγχάνεται μέσω της ΑΜΣ ως μη δεσμευτικής διαδικασίας στο εθνικό επίπεδο μπορεί να είναι αρκετά ισχυρός και δεν πρέπει να υποεκτιμάται.

6. Feronas A. (2004), “The Europeanisation of national social policies through the OMC: The case of Greek employment policy”, Published at: OMC Bibliography, <http://eucenter.wisc.edu/OMC/open12.html>

Η «Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού» (ΑΜΣ) βρίσκεται τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος στο πεδίο της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής. Αν και σε μια πρώιμη μορφή τη συναντούμε ήδη στη Σύσταση 442/92 του Συμβουλίου σχετικά με τη σύγκλιση των στόχων και των πολιτικών κοινωνικής προστασίας των κρατών μελών, η νέα αυτή διαδικασία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην πολιτική απασχόλησης της ΕΕ με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου το 1997, για να επεκταθεί αργότερα και σε άλλους τομείς της κοινωνικής πολιτικής (κοινωνική ενσωμάτωση, συντάξεις, υγεία κλπ.) με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας το 2000. Πρόκειται για ένα εναλλακτικό «ήπιο» εργαλείο πολιτικής, που σε αντίθεση με την «σκληρή» νομοθεσία (Κανονισμοί, Οδηγίες, Αποφάσεις) δεν παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα για τα κράτη μέλη ούτε δικαιώματα για τους Ευρωπαίους πολίτες. Βασισμένη στις αρχές της επικουρικότητας και της εθελοντικής συμμετοχής, αποτελεί μια διαδικασία αμοιβαίας μάθησης και ανταλλαγής ορθών πρακτικών με σκοπό το συντονισμό των εθνικών κοινωνικών πολιτικών προς την επίτευξη κοινά συμφωνημένων στόχων που έχουν τεθεί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Το άρθρο αυτό θέτει τα εξής ερωτήματα: Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της ΑΜΣ και ποιες οι δομικές αιτίες εμφάνισής της στη διαδικασία άσκησης πολιτικής της ΕΕ; Τι είδους επίδραση μπορεί να έχει αυτή η νέα μορφή ευρωπαϊκής διακυβέρνησης στις θεσμικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις που λαμβάνουν χώρα στο εθνικό επίπεδο; Πως μετασχηματίζεται η έννοια και το περιεχόμενο του «Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου» από την ανάδυση της ΑΜΣ ως εναλλακτικού «εργαλείου» διαμόρφωσης και εφαρμογής της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής;

Διερευνώντας τα παραπάνω ερωτήματα, το άρθρο υποστηρίζει ότι η ανάδυση της ΑΜΣ στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής πρέπει να κατανοηθεί ως μια προσπάθεια θεσμικής εξισορρόπησης ανάμεσα στην οικονομική και κοινωνική διάσταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι πρόσφατες εξελίξεις στο οικονομικό (ενιαία αγορά, κοινό νόμισμα κλπ.) και γεω-πολιτικό πεδίο (διεύρυνση της ΕΕ) έφεραν στο προσκήνιο κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με το μέλλον της κοινωνικής προστασίας στην ΕΕ και έδωσαν μια νέα ώθηση στις προσπάθειες μεταρρύθμισης των Ευρωπαϊκών κρατών πρόνοιας. Από το 1997 παρατηρείται μια αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μέθοδο. Με δεδομένο ότι, για πολλά χρόνια, οι εθνικές κυβερνήσεις εμφανίζονταν απρόθυμες να παραχωρήσουν στην ΕΕ έστω και περιορισμένες αρμοδιότητες στον κοινωνικό τομέα, η ΑΜΣ αναδύθηκε ως ένα εναλλακτικό εργαλείο πολιτικής για την επίτευξη του στόχου του «ενεργητικού Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου» (active European Social Model), συνδυάζοντας την κοινή προσέγγιση με την αναγνώριση της εθνικής κυριαρχίας. Βασικός στόχος ήταν η επίτευξη ενός συμβιβασμού ανάμεσα στον οικονομικό και τον κοινωνικό προσανατολισμό, ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση και την ποικιλομορφία των εθνικών κρατών πρόνοιας.

Αναφορικά με την επίδραση της ΑΜΣ στις αλλαγές και μεταρρυθμίσεις που λαμβάνουν χώρα στο εθνικό επίπεδο, αυτή εντοπίζεται κυρίως στο επίπεδο των ιδεών και της μάθησης. Στην περίπτωση της ΑΜΣ, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν λειτουργεί ως νομοθέτης αλλά ως μια πλατφόρμα σύγκλισης ιδεών και μεταφοράς (transfer) καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών. Βασική υπόθεση είναι ότι η σύγκλιση ιδεών και η μάθηση θα επιδράσουν στην αλλαγή πολιτικής στο εθνικό επίπεδο. Οι εθνικοί φορείς διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικής έχοντας υιοθετήσει τις ίδιες «εξευρωπαϊσμένες» ιδέες θα «μάθουν» και θα προσαρμόσουν τις πολιτικές τους ανάλογα. Όσον αφορά το βαθμό της επίδρασης αυτή ποικίλει και εξαρτάται από την απόσταση ανάμεσα στους Ευρωπαϊκούς προσανατολισμούς και την εθνική πραγματικότητα. Η εξέταση της επίδρασης της ΑΜΣ στην ελληνική πολιτική απασχόλησης αποκαλύπτει σημαντικές αλλαγές σε τρία επίπεδα: (α) στην υιοθέτηση ενός «ευρωπαϊκού λόγου» (Euro-discourse) και μιας «κοινής γλώσσας» (common language use) για τα σχετικά με την απασχόληση ζητήματα (β) στο επίπεδο της νομοθεσίας με την εισαγωγή μιας σειράς νόμων ως ανταπόκριση στις Συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και (γ) στο επίπεδο της διαδικασίας άσκησης της πολιτικής με την ενίσχυση της συνεργατικής κουλτούρας και συντονιστικών δομών καθώς και με την αποκέντρωση αρμοδιοτήτων. Άρα η επίδραση της ΑΜΣ στον εξευρωπαϊσμό της κοινωνικής πολιτικής, αν και αποτελεί μια μη δεσμευτική διαδικασία για τα κράτη μέλη, δεν πρέπει να υπο-εκτιμάται.

Το άρθρο καταλήγει με ορισμένες σκέψεις σχετικά με την επίδραση της ΑΜΣ στο «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο» (ΕΚΜ). Η μέχρι τώρα εμπειρία δείχνει ότι ο εμπλουτισμός των παραδοσιακών οργάνων και μεθόδων ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής με την ΑΜΣ θα ασκήσει σημαντική επίδραση στο ΕΚΜ, τόσο στο γνωστικό (cognitive) όσο και στο κανονιστικό (normative) επίπεδο. Όσον αφορά το πρώτο, η ΑΜΣ θεωρείται ως μέσο για να δοθεί μια πιο συγκεκριμένη μορφή στην έννοια του ΕΚΜ. Η θέσπιση κοινών στόχων είναι πολύ σημαντική γιατί επιτρέπει να μεταφραστεί η πολυσυζητημένη αλλά ελάχιστα ξεκαθαρισμένη έννοια του 'ΕΚΜ' σε ένα από σύνολο συμφωνηθέντων στόχων, εδραιωμένων στην Ευρωπαϊκή συνεργασία. Για πρώτη φορά, χάρη στην Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού και με τη βοήθεια των ακριβών ορισμών, δίνεται ένα σαφές περιεχόμενο στην μάλλον ασαφή ιδέα ότι η ΕΕ ενσωματώνει ένα ευδιάκριτο κοινωνικό μοντέλο βασισμένο σε κοινές αξίες». Όσον αφορά το δεύτερο, υποστηρίζεται ότι η ΑΜΣ έχει σημαντικό αντίκτυπο στον προσδιορισμό και την ερμηνεία του ΕΚΜ. Η επίδραση και το ενδιαφέρον της ΑΜΣ έγκειται στη διάχυση της ιδέας της διαφορετικότητας και της ισορροπημένης ποικιλομορφίας (στο εσωτερικό των εθνικών θεσμικών πλαισίων) παράλληλα με την επίτευξη παρόμοιων αποτελεσμάτων. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω μιας διαδικασίας μάθησης και μεταφοράς ιδεών (ιδιαίτερα λόγω της απουσίας νομικά δεσμευτικών κανόνων).

Άρθρα σε επιμελημένους τόμους με κριτές

7. Φερόνας Α. (2008), «Κοινωνία των Πολιτών και Διαμόρφωση Πολιτικών», Στο: *Ώρες της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Κοινωνίας, Ενότητα (α): Διάρθρωση της Κοινωνίας των Πολιτών, Ειδικά Θέματα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (ΕΠΟ 42), Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.*

Το κείμενο αυτό αποτελεί μια προγενέστερη εκδοχή της δημοσίευσης (αρ. 4).

8. Φερόνας Α. (2008), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνικές Συγκρούσεις», Στο: *Όψεις της Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Κοινωνίας, Ενότητα (β): Κοινωνικές Συγκρούσεις, Ειδικά Θέματα Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (ΕΠΟ 42), Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.*

Στο κείμενο αυτό επιχειρείται η κριτική εξέταση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού, η διερεύνηση της σχέσης του με τις κοινωνικές συγκρούσεις και η κριτική παρουσίαση των πολιτικών καταπολέμησής του σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Η επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας δείχνει ότι, αν και δεν υπάρχει ένας σαφής και καθολικά αποδεκτός ορισμός του φαινομένου, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα πολυδιάστατο και δυναμικό φαινόμενο και μπορεί σε γενικές γραμμές να οριστεί ως «η διαδικασία μέσω της οποίας άτομα ή κοινωνικές ομάδες αποκλείονται πλήρως ή μερικώς από τη συμμετοχή στην κοινωνία στην οποία ζουν». Η «υπεροχή» του κοινωνικού αποκλεισμού και η διεθνής του επικράτηση σε σχέση με την έννοια της φτώχειας, έγκειται σε τρία βασικά χαρακτηριστικά: Πρώτον, εστιάζει στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αποστέρησης επιτρέποντας τη διερεύνηση των σωρευτικών παραγόντων που οδηγούν τους ανθρώπους στο περιθώριο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Δεύτερον, στρέφει την προσοχή από μια στατική εικόνα μιας κατάστασης στέρησης προς μια δυναμική ανάλυση των διαδικασιών και των θεσμών μέσω των οποίων δημιουργούνται αυτές οι καταστάσεις αποστέρησης. Τρίτον, αναδεικνύει τη σημασία της χωρικής διάστασης της αποστέρησης, από τη στιγμή που ο κοινωνικός αποκλεισμός διαφόρων ομάδων στις αστικές βιομηχανικές κοινωνίες παίρνει κυρίως τη μορφή της χωρικής απομόνωσης

Ο κοινωνικός αποκλεισμός μπορεί να συνιστά την πρωταρχική αιτία κοινωνικών συγκρούσεων σε πολλά μέρη του κόσμου. Κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες που βιώνουν πολλαπλές αποστερήσεις, άνισα δικαιώματα και νιώθουν αποκομμένες από την κοινωνία στην οποία ζουν, μπορεί να συνασπιστούν και να κινητοποιηθούν, είτε ειρηνικά είτε και με βίαιο τρόπο. Η βιβλιογραφία για τη σχέση κοινωνικού αποκλεισμού και κοινωνικών συγκρούσεων αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα με αναφορά στις αναπτυσσόμενες χώρες. Έχει αποδειχτεί εμπειρικά ότι φαινόμενα όπως οι εισοδηματικές ανισότητες, η φτώχεια, η αλλοτρίωση, η διάρρηξη του κοινωνικού κεφαλαίου και των κοινωνικών δεσμών συνδέονται αναπόσπαστα με την εγκληματικότητα, τη βία και τις κοινωνικές συγκρούσεις. Η διακίνηση ναρκωτικών, η παιδική και νεανική εγκληματικότητα, η βία των πόλεων, η τρομοκρατία, οι εθνοτικές συγκρούσεις, οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι λαϊκές εξεγέρσεις αποτελούν μερικές από τις επιπτώσεις της περιθωριοποίησης των κοινωνικών ομάδων και της χαλάρωσης του κοινωνικού ιστού

Στο επίπεδο της Ε.Ε., η «διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης» έχει συμβάλει στην ανάδειξη των κοινών προβλημάτων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και στην ανάγκη για ολοκληρωμένες και πολυδιάστατες πολιτικές αντιμετώπισής τους, ενώ έχει προσφέρει ένα πλαίσιο για την ανταλλαγή πληροφοριών και την αμοιβαία μάθηση. Απαιτείται, ωστόσο, περαιτέρω βελτίωση και μεγαλύτερη πολιτική δέσμευση για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων του παρόντος και προπαντός του μέλλοντος (παγκοσμιοποίηση, δημογραφικές μεταβολές κλπ.). Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά στην Ευρωπαϊκή «διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης», από την έναρξή της, καταβάλλοντας προσπάθειες για τη βελτίωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας και ειδικότερα της ικανότητας κάλυψης των υφιστάμενων και των νέων

αναγκών όλων των πολιτών που διατρέχουν τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές και παρά τα θετικά βήματα, οι έως τώρα προσαρμογές των κοινωνικών πολιτικών δεν έχουν κατορθώσει να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα πολυδιάστατα προβλήματα και τις ανάγκες στον τομέα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

9. Φερόνας Α. (2006) «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Επιστημονικές και κοινωνικο-πολιτικές διαστάσεις ενός σύγχρονου κοινωνικού φαινομένου», Στο Σ. Κατσικίδης (επιμ.), *Κοινωνικά Φαινόμενα: Αναλυτικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 105-134.

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η διερεύνηση ορισμένων από τις επιστημονικές και κοινωνικο-πολιτικές παραμέτρους που περικλείει η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η διατύπωση ορισμένων υποθέσεων, τόσο σχετικά με τις ερμηνευτικές δυνατότητες του όρου στην ανάλυση των φαινομένων φτώχειας και περιθωριοποίησης, όσο και την πρακτική του χρησιμότητα ως μεθοδολογικού εργαλείου για το σχεδιασμό και την εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών. Από την ανάλυση αναδεικνύονται τα παρακάτω επιχειρήματα.

Παρά το γεγονός ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός εισήχθη στην δημόσια συζήτηση περισσότερο ως αποτέλεσμα κοινωνικο-πολιτικών διεργασιών στο πλαίσιο της ΕΕ, η διεθνής κυριαρχία του τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια στο επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής πολιτικής σημαίνει ότι ο «νέος» αυτός όρος διαθέτει διευρυμένες ερμηνευτικές δυνατότητες σε σχέση με τις πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις της φτώχειας και της αποστέρησης και ανοίγει καινούριες προοπτικές για την αντιμετώπιση του «κοινωνικού ζητήματος». Η «υπεροχή» αυτή του κοινωνικού αποκλεισμού συνίσταται, πρώτον, στο ότι εστιάζει στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αποστέρησης, επιτρέποντας τη διερεύνηση των σωρευτικών παραγόντων που οδηγούν τους ανθρώπους στο περιθώριο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής και, δεύτερον, στο ότι στρέφει την προσοχή από μια στατική εικόνα μιας κατάστασης στέρησης προς μια δυναμική ανάλυση των διαδικασιών και των σχέσεων μέσω των οποίων δημιουργούνται αυτές οι καταστάσεις αποστέρησης.

Η συζήτηση με όρους «κοινωνικού αποκλεισμού» δίνει έμφαση στην ελευθερία και στις ίσες ευκαιρίες για όλους ώστε να μπορούν να απολαύσουν των σύνολο των δικαιωμάτων τους (ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά), ή για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Sen, στην ίση δυνατότητα επίτευξης των βασικών λειτουργικοτήτων (functionings). Υπό την έννοια αυτή αναγνωρίζει την ανισότητα των ανθρώπων ως προς τις δυνατότητές τους να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες που προσφέρει η κοινωνία και γι' αυτό δεν περιορίζεται μόνο στην αφετηριακή εξασφάλιση ίσων ευκαιριών ή σε μια στατική αποτύπωση του ποιος είναι ή δεν είναι φτωχός, αλλά δίνει έμφαση στην ίση πρόσβαση σε ικανότητες (capabilities) σε διάφορα στάδια της ανθρώπινης ζωής.

Η ποικιλία των διαστάσεων που περικλείει ο κοινωνικός αποκλεισμός και η ανομοιομορφία ή ετερογένεια των καταστάσεων και διαδικασιών στις οποίες αναφέρεται, εκτός από πλεονέκτημα, την ίδια στιγμή αποτελεί και αδυναμία. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που κατηγορούν τον κοινωνικό αποκλεισμό για ασάφεια και αοριστία, μειονεκτήματα που ακυρώνουν σε μεγάλο βαθμό την αναλυτική και ερμηνευτική αξία

του. Υποστηρίζουν ότι η ευρύτητα του όρου είναι τόσο μεγάλη που μπορεί να συμπεριλάβει σχεδόν οτιδήποτε. Απαιτείται, λοιπόν, κάθε φορά αυστηρή οριοθέτηση του πεδίου έρευνας και των ορισμών που χρησιμοποιούνται προκειμένου τα συμπεράσματα να έχουν ερμηνευτική αξία και να είναι επιστημονικά αξιόπιστα.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, όπου κι αν αποδίδονται τα αίτιά του (έλλειψη πόρων, ανεργία, διάσπαση των κοινωνικών δεσμών, μη εκπλήρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων) και όσες κι αν είναι οι διαστάσεις του, αποτελεί ένα δομικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης μεταβιομηχανικής καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι ίδιες οι κοινωνικές δομές είναι εκείνες που παράγουν αποκλεισμούς, εκείνες που οδηγούν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού εκτός των κοινωνικών τειχών. Άρα, υπάρχει ανάγκη σύνδεσης του ζητήματος του κοινωνικού αποκλεισμού με αυτό των κοινωνικών ανισοτήτων που είναι εγγενείς στον καπιταλισμό. Ωστόσο, η πραγματικότητα αυτή υποκρύπτεται με τον τρόπο που διεξάγεται η κυρίαρχη συζήτηση περί αποκλεισμού σήμερα. Η αιτία του αποκλεισμού δεν αναζητείται στη φύση του καπιταλισμού αλλά στις σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που τείνουν να αποκλείουν κάποιες ομάδες από τον κύκλο των ευκαιριών. Η εγκαθίδρυση μιας διχοτομικής αντίληψης για την κοινωνία με τον διαχωρισμό σε άτομα εντός (insiders) και εκτός (outsiders), υπονοεί ότι η ενδεχόμενη ενσωμάτωση των αποκλεισμένων στην κοινωνία θα επιλύσει αυτόματα όλα τα προβλήματα, υποκρύπτοντας το γεγονός ότι και οι μη αποκλεισμένοι ζουν σε μια κοινωνία ανισοτήτων. Με αυτόν τον τρόπο, η θεώρηση με όρους ενσωμάτωσης – αποκλεισμού μπορεί να συμβάλει στη νομιμοποίηση της συνύπαρξης μιας ολοφάνερης κοινωνικής στέρησης από τη μια μεριά και της άκριτης αποδοχής του καπιταλισμού από την άλλη.

10. Φερόνας Α. και Οικονόμου Χ. (2006), «Εισαγωγή», στο: Φερόνας Α., Οικονόμου Χ., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 9-37.

Σκοπός του κειμένου αυτού, που αποτελεί το Εισαγωγικό σημείωμα των επιμελητών του ανωτέρω συλλογικού τόμου, είναι να παρουσιάσει ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο της προβληματικής του κοινωνικού αποκλεισμού και να επιχειρήσει τη σύνδεση αυτού του πλαισίου με τις εργασίες που περιλαμβάνονται στον τόμο αυτό. Ξεκινά με μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, αναδεικνύει τις κοινωνικο-πολιτικές και επιστημονικές διαστάσεις του όρου, επιχειρεί την εννοιολογική αποσαφήνιση του κοινωνικού αποκλεισμού σε σχέση με άλλους παρεμφερείς όρους όπως της φτώχειας και της αποστέρησης, αναφέρεται στον ρόλο των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης (υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό) στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης, αναλύει τις διαφορετικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού και αναδεικνύει την ανάγκη για το σχεδιασμό και την υλοποίηση πολυδιάστατων πολιτικών για την αντιμετώπισή του και καταλήγει με μια σύντομη επισκόπηση των σημαντικότερων προσπαθειών εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα.

11. Φερόνας Α. (2006), «Η Ευρωπαϊκή «διαδικασία κοινωνικής ένταξης: Δυνατότητες και περιορισμοί μιας Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού», στο: Φερόνας Α., Οικονόμου Χ., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 181-207.

Στόχος του άρθρου αυτού είναι η κριτική παρουσίαση και αξιολόγηση της εφαρμογής της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) στην πολιτική της ΕΕ για την κοινωνική ένταξη, γνωστής και ως «διαδικασίας κοινωνικής ένταξης» (social inclusion process). Αρχικά εξετάζονται τα σημαντικότερα στάδια εξέλιξης της «διαδικασίας κοινωνικής ένταξης», ενώ στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της, έτσι όπως αυτά καθορίστηκαν από τα Ευρωπαϊκά Συμβούλια της Λισσαβόνας και της Νίκαιας. Τέλος, διατυπώνονται ορισμένες εκτιμήσεις για τις μελλοντικές προοπτικές της ευρωπαϊκής «διαδικασίας κοινωνικής ένταξης» στο πλαίσιο της πρόσφατης αναθεώρησης της Στρατηγικής της Λισσαβόνας αλλά και του σχεδιαζόμενου «εξορθολογισμού» (streamlining) όλων των ΑΜΣ στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας (κοινωνική ένταξη, συντάξεις, υγεία). Τα κυριότερα συμπεράσματα του άρθρου είναι τα ακόλουθα:

Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας και οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης αντιμετωπίζουν σήμερα σημαντικές προκλήσεις (παγκοσμιοποίηση, δημογραφικές μεταβολές κλπ.). Αναμφίβολα η «διαδικασία κοινωνικής ένταξης» στην πενταετή μέχρι σήμερα πορεία της έχει συμβάλει αρκετά στην ανάδειξη των εν λόγω προκλήσεων. Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων της εφαρμογής της ΑΜΣ στην κοινωνική ένταξη δείχνουν ότι το σύνολο των ενδιαφερομένων (κράτη-μέλη, κοινωνικοί εταίροι, ΜΚΟ) αναγνωρίζουν τον θετικό αντίκτυπό της στη χάραξη πολιτικής. Η προστιθέμενη αξία της «διαδικασίας κοινωνικής ένταξης» έγκειται, μεταξύ άλλων, στο ότι κατέστη σαφής ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και η επακόλουθη ανάγκη για ολοκληρωμένες και πολυδιάστατες πολιτικές αντιμετώπισής τους. Έχει, επίσης, προσφέρει ένα πλαίσιο για την ανταλλαγή πληροφοριών και την αμοιβαία μάθηση, ενώ έχει προωθήσει την ορθή διακυβέρνηση, τον ανοικτό χαρακτήρα, τη διαφάνεια και τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Ωστόσο, το κρίσιμο ερώτημα δεν είναι κατά πόσο η «διαδικασία κοινωνικής ένταξης» έχει αποδειχτεί πολύτιμη, αλλά κατά πόσο επαρκεί και πως πρέπει να βελτιωθεί για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων του παρόντος και προπαντός του μέλλοντος. Σύμφωνα με την Επιτροπή, κύριο μέλημα της εξορθολογισμένης ΑΜΣ για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη είναι η προώθηση ορθής χάραξης πολιτικής για υψηλό επίπεδο κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής συνοχής, ενώ κατά δεύτερο λόγο, επιδιώκει να εξασφαλιστεί καλή αλληλεπίδραση με τις αναθεωρημένες προτεραιότητες της Λισσαβόνας για την ανάπτυξη και την απασχόληση, καθώς και την κάλυψη του χάσματος εφαρμογής που επισημάνθηκε στην αναθεώρηση της Λισσαβόνας. Πράγματι, σε οργανωτικό επίπεδο, φαίνεται ότι οι προτάσεις της Επιτροπής κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση. Όμως, η αποτελεσματική αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ του καθορισμού των στόχων και της εφαρμογής των πολιτικών απαιτούν πολύ περισσότερα από την απλή αλλαγή των διαδικασιών. Απαιτούν ισχυρή πολιτική υποστήριξη και δέσμευση για την υλοποίησή τους. Και ενώ αυτές είναι περισσότερο ορατές στα πεδία της οικονομικής πολιτικής και της απασχόλησης, όπως διαφαίνεται στην αναθεωρημένη

Λισσαβόνα, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ισχύει για την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική προστασία. Η τρέχουσα συζήτηση για το μέλλον του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου και η έμφαση από τους αρχηγούς των κρατών και κυβερνήσεων στην κοινωνική διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν αντανάκλαται σε πολιτικές δεσμεύσεις και χρονοδιαγράμματα υλοποίησής τους. Αντίθετα, αυτό που στην πράξη διαπιστώνεται είναι η έκπτωση της κοινωνικής διάστασης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, από ισότιμου πυλώνα της Στρατηγικής της Λισσαβόνας σε μια αυτόνομη παράλληλη διαδικασία, που στην καλύτερη περίπτωση «...θα αλληλεπιδρά με την αναθεωρημένη Στρατηγική της Λισσαβόνας». Έτσι, η «εξορθολογισμένη» ΑΜΣ για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν θα μπορέσει να ανταποκριθεί στην πρόκληση του χάσματος εφαρμογής και το μέλλον της παρουσιάζεται αβέβαιο.

12. Φερώνας Α. (2005), «Οι Τοπικοί Φορείς στην Καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού: προβλήματα και προοπτικές», στο Τσομπάνογλου Γ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 291-317.

Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν οι σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο για το μέλλον του κοινωνικού κράτους στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης: (α) η υπέρβαση του διλήμματος κράτος ή αγορά με την αναζήτηση μιας νέας ισορροπίας που να θεμελιώνεται στη συνέργια μεταξύ κρατικών, ιδιωτικών και εθελοντικών φορέων, (β) η εγκατάλειψη της καθολικής και ομοιόμορφης προστασίας με προσανατολισμό προς την υιοθέτηση πολυδιάστατων δράσεων για την σφαιρική αντιμετώπιση των κατά τόπους ιδιαιτέρων προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού και (γ) η ενίσχυση των υπηρεσιών από την τοπική κοινότητα, φαίνονται ότι αποτελούν τις βασικές αρχές που χαρακτηρίζουν το υπό διαμόρφωση νέο ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο.

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να παρουσιάσει ορισμένα από τα ευρήματα μιας εμπειρικής έρευνας¹, που πραγματοποιήθηκε σε 5 Δήμους του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Αθηνών, με αντικείμενο τη διερεύνηση και μελέτη των συνθηκών κάτω από τις οποίες συντελείται στη χώρα μας η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο. Η ανάλυση των ευρημάτων, ωστόσο, εμπλουτίζεται με πολλά καινούρια στοιχεία που ήρθαν στο φως μεταγενέστερα της εμπειρικής έρευνας και στο θεωρητικό επίπεδο αλλά και στο επίπεδο της πολιτικής. Η διάρθρωση του κειμένου αναφέρεται καταρχήν στο θεωρητικό πλαίσιο και την αποσαφήνιση ορισμένων βασικών εννοιών, στη συνέχεια στη μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας και τέλος σε ορισμένα συμπερασματικά σχόλια σχετικά με τις προοπτικές που ανοίγονται, υπό το φως των πρόσφατων εξελίξεων που έχουν δρομολογηθεί όσον αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, σε υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο.

Τα αποτελέσματα της εμπειρικής διερεύνησης, χωρίς βεβαίως να μπορούν να

¹ Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής του γράφοντος την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1998.

γενικευτούν, ενισχύουν τις ενδείξεις που έχουμε από τις ελάχιστες προηγούμενες σχετικές πρωτογενείς έρευνες, όσον αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού στο τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα,. Τα λίγα διαθέσιμα στοιχεία αποκαλύπτουν μια εικόνα αναποτελεσματικότητας, με κύρια προβλήματα την έλλειψη επαρκούς γνώσης για τις ομάδες-στόχους, την απουσία ορθολογικού σχεδιασμού, την απουσία συνεργασιών και συντονισμού της δράσης μεταξύ των επιμέρους φορέων, την απουσία αξιολόγησης των προσφερομένων υπηρεσιών, την ανεπάρκεια πόρων και εξειδικευμένου προσωπικού κ.λπ. Ιδιαίτερα αποκαρδιωτική είναι η κατάσταση στον τομέα της ανάπτυξης τοπικών εταιρικών σχέσεων με στόχο πολυδιάστατες παρεμβάσεις στα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού, επιβεβαιώνοντας έτσι τα ευρήματα πρόσφατου σχετικά, χρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Ένωση πιλοτικού προγράμματος έρευνας², που υπογραμμίζουν ότι η ανάπτυξη τέτοιου είδους συνεργασιών στην Ελλάδα είναι αποσπασματική και χωρίς δομές συνέχειας.

Η "διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης" που συμφωνήθηκε στη Νίκαια το Δεκέμβριο του 2000 (European Council, 2000) και η υιοθέτηση της "ανοικτής μεθόδου συντονισμού" ως του κυρίου εργαλείου για την υλοποίηση του στόχου της κοινωνικής ενσωμάτωσης, σηματοδοτεί αναμφίβολα μια σημαντική τομή στην προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2001-2003 (ΕΣΔ/Εν), που κατέθεσε η χώρα μας στην Ε.Ε. τον Ιούνιο του 2001 στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, θέτει ως προτεραιότητα τη θέσπιση μηχανισμών και ρυθμίσεων που θα εξασφαλίζουν μια συντονισμένη και ολοκληρωμένη παρέμβαση στα προβλήματα του κοινωνικού αποκλεισμού. Η επιδίωξη να οργανωθεί ένα δίκτυο υπηρεσιών υποστήριξης των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού σε επίπεδο Δήμων (ΕΣΔ/Εν: 43) είναι ελπιδοφόρα και η υλοποίησή της αναμένεται με ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Μεταφράσεις

13. Burchardt T., Le Grand J., Piachaud D. (2002), «Κατανοώντας τον Κοινωνικό Αποκλεισμό», στο Οικονόμου Χ., Φερόνας Α., (επιμ.) (2006), *Οι Εκτός των Τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Διόνικος, Αθήνα, σελ. 41-55, (μαζί με Χ. Οικονόμου)

Στο άρθρο αυτό οι συγγραφείς επιχειρούν να σκιαγραφήσουν ένα πλαίσιο για την καλύτερη κατανόηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Αφού προβούν σε μια επισκόπηση των θεωριών σε σχέση με τις εννοιολογικές και εμπειρικές προσεγγίσεις και τις αιτίες του φαινομένου, διατυπώνουν τη δική τους πρόταση. Υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες προσεγγίσεις του κοινωνικού αποκλεισμού είναι μονοδιάστατες και παρουσιάζουν μόνο μια μερική εικόνα. Οι ίδιοι κάνουν λόγο για την ανάγκη διεπιστημονικής έρευνας που να εφαρμόζει τη δυναμική ανάλυση και να λαμβάνει υπόψη της την πολλαπλότητα και την αλληλεπίδραση των αιτιών, τις διαφορετικές πτυχές καθώς και τα επίπεδα εμφάνισης του κοινωνικού αποκλεισμού. Κάτω από αυτή την οπτική η μεθοδολογική

² Robolis S., Papadogamvros V., Dimoulas K., Sidira V., (1995), *The Role of Partnerships in Promoting Social Cohesion : Greek National Study*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (1995), Athens, 1995

τους σύλληψη βασίζεται σε δύο άξονες. Πρώτον, κάθε μορφή δράσης και κάθε αποτέλεσμα επηρεάζονται από την πολλαπλότητα των περιβαλλόντων στα οποία λαμβάνουν χώρα, όπου το παγκόσμιο, το εθνικό και το τοπικό επίπεδο αλληλεπιδρούν. Δεύτερον, η ανάγκη μιας μεθοδολογίας που να έχει ως επίκεντρο τη δυναμική των πραγμάτων οδηγεί τους συγγραφείς στο να υιοθετήσουν την οπτική του «κύκλου ζωής» και του ανθρώπινου κεφαλαίου, γεγονός που τους επιτρέπει να συσχετίσουν τις συνθήκες ευημερίας σε ένα στάδιο του κύκλου ζωής με προγενέστερα γεγονότα και καταστάσεις.

Μετά την εκλογή στη βαθμίδα του Λέκτορα

Βιβλία – Μονογραφίες

14. Φερώνας, Α., (2013), *Ο Εξευρωπαϊσμός της Κοινωνικής Πολιτικής. Θεωρητικό πλαίσιο, Μεθοδολογικά προβλήματα και η ελληνική εμπειρία*. Διόνικος: Αθήνα.

Το βιβλίο αυτό έχει ως αντικείμενο τον Εξευρωπαϊσμό της κοινωνικής πολιτικής. Ειδικότερα, σκοπός του ήταν η διερεύνηση της επίδρασης της ανάδυσης και εφαρμογής της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) στο επίπεδο της ΕΕ, ως «ήπιου» εργαλείου διακυβέρνησης, στις εθνικές κοινωνικές πολιτικές. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρεί μια επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, αναλύει τα μεθοδολογικά προβλήματα που προκύπτουν κατά τη μελέτη της επίδρασης της ΑΜΣ στις εθνικές κοινωνικές πολιτικές και καταλήγει με την παρουσίαση της ελληνικής εμπειρίας, μέσα από τη μελέτη της επίδρασης της κοινωνικής ΑΜΣ στις ελληνικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου, επιχειρείται μια κριτική παρουσίαση του ευρύτερου θεωρητικού πλαισίου του Εξευρωπαϊσμού. Από τη σχετική συζήτηση προκύπτει ότι ο Εξευρωπαϊσμός συνιστά μια περίπλοκη και αμφίδρομη διαδικασία» (two way process) που εμπεριέχει μια «από πάνω προς τα κάτω» (top down) και μια «από κάτω προς τα πάνω» (bottom up) διάσταση. Η πρώτη αφορά στην σταδιακή οικοδόμηση ενός συστήματος προτύπων, αξιών, κανόνων, θεσμών και πολιτικών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ η δεύτερη αφορά στην μετάδοση, διάχυση ή ενσωμάτωση αυτών των Ευρωπαϊκών προτύπων, θεσμών και πολιτικών στο εθνικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι μια ολοκληρωμένη μελέτη του Εξευρωπαϊσμού θα πρέπει να ξεκινά από το εγχώριο επίπεδο, να αναλύει τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμοί ή οι πολιτικές σχηματίζονται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, και στη συνέχεια να καταλήγει στον προσδιορισμό των επιδράσεων, των πολιτικών προκλήσεων και των πιέσεων που ασκούνται από τη διάχυση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο εθνικό επίπεδο.

Όσον αφορά τις πιθανές εκβάσεις του Εξευρωπαϊσμού στο εθνικό επίπεδο, αυτές ποικίλουν ανάλογα (α) με το βαθμό της πίεσης για προσαρμογή (β) το επίπεδο της θεσμικής συμβατότητας ανάμεσα στο Ευρωπαϊκό και το εθνικό επίπεδο, (γ) τους ποικίλους μηχανισμούς (κάθετους και οριζόντιους) του Εξευρωπαϊσμού και (δ) το

βαθμό στον οποίο το εθνικό περιβάλλον (ενδιάμεσες μεταβλητές) διευκολύνει ή εμποδίζει την προσαρμογή. Η διάδραση ανάμεσα στο εθνικό και το ευρωπαϊκό επίπεδο έχει απρόβλεπτο χαρακτήρα και τα αποτελέσματά της δεν είναι προκαθορισμένα με ομοιόμορφο τρόπο. Ακόμα και κοινά ερεθίσματα μπορεί να οδηγήσουν σε διαφορετικά αποτελέσματα. Η εμπειρική διερεύνηση έχει δείξει ότι ο Εξευρωπαϊσμός έχει μάλλον «διαφορική επίδραση» (differential impact) παρά οδηγεί σε συγκλίσεις στο εθνικό επίπεδο.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, παρουσιάζεται η «από κάτω προς τα πάνω» (bottom up) διάσταση του Εξευρωπαϊσμού, δηλαδή η σταδιακή ανάδυση και οικοδόμηση των Ευρωπαϊκών θεσμών και πολιτικών, που για τους σκοπούς του βιβλίου αυτού εστιάζεται στην σταδιακή ανάδυση και εφαρμογή της κοινωνικής ΑΜΣ στο επίπεδο της ΕΕ, από την περίοδο πριν τη Λισσαβόνα μέχρι και σήμερα. Υπογραμμίζεται ότι η εισαγωγή, από το 2000, της ΑΜΣ, ως ενός νέου εργαλείου διακυβέρνησης, σηματοδότησε τη μετάβαση από μια προσέγγιση κεντρικής κανονιστικής ρύθμισης μέσω της επιβολής «σκληρής» (hard) νομοθεσίας, σε μια πιο ευέλικτη, λιγότερη περιοριστική και λιγότερο ιεραρχική προσέγγιση, μέσω της χρήσης «ήπιας» (soft) νομοθεσίας, που δίνει έμφαση στη διατήρηση και προώθηση της διαφορετικότητας και στο στόχο της αμοιβαίας μάθησης.

Από την αξιολόγηση της επίδρασης της ΑΜΣ στις εθνικές κοινωνικές πολιτικές προκύπτει μια μικτή εικόνα. Από τη μια πλευρά, οι επικριτές της σημειώνουν την αποτυχία της να συμβάλει αποφασιστικά στη επίτευξη των κοινωνικών στόχων της Λισσαβόνας, αλλά και να επιφέρει δραστικές αλλαγές στις εθνικές κοινωνικές πολιτικές, αποδίδοντας την αδυναμία αυτή στην ανεπάρκεια του θεσμικού της «οπλοστασίου» (ήπια διαδικασία, ασαφείς στόχοι, απουσία κυρώσεων κλπ.). Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές της, στηριζόμενοι σε μια σειρά εμπειρικών ερευνών και αξιολογήσεων, υποστηρίζουν ότι η κοινωνική ΑΜΣ έχει επιδράσει στις πολιτικές των ΚΜ, συμβάλλοντας σε αλλαγές στο γνωσιακό επίπεδο, στις εθνικές ατζέντες πολιτικής με την ανάδειξη νέων θεμάτων (πχ. παιδική φτώχεια, ενεργός ένταξη), σε προγραμματικές αλλαγές, σε διαδικαστικές αλλαγές στη διακυβέρνηση και τον σχεδιασμό των πολιτικών (πχ. στατιστική ικανότητα, συντονισμός), ενώ πολλές φορές έχει λειτουργήσει ως καθρέφτης (mirror effect) σχετικά με εθνικές επιδόσεις, οδηγώντας στην επίκλησή της από τους εθνικούς δρώντες (creative appropriation), που τη χρησιμοποιούν ως μοχλό για την επιλεκτική ενίσχυση εθνικών μεταρρυθμιστικών στρατηγικών. Η επιρροή διαφέρει, ωστόσο, και από χώρα σε χώρα και ως προς το είδος των επιπτώσεων.

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου, παρουσιάζεται η «από πάνω προς τα κάτω» (top down) διάσταση του Εξευρωπαϊσμού, δηλαδή η επίδραση των Ευρωπαϊκών προτύπων, θεσμών, πολιτικών κλπ. στο εθνικό επίπεδο. Για τους σκοπούς του βιβλίου αυτού, το ενδιαφέρον εστιάζεται στη διερεύνηση της επίδρασης της κοινωνικής ΑΜΣ στις εγχώριες κοινωνικές πολιτικές. Από την ανάλυση προκύπτει ότι αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα, λόγω της ιδιαίτερης θεσμικής συγκρότησης της νέας αυτής μεθόδου διακυβέρνησης, αλλά και των γενικότερων μεθοδολογικών προβλημάτων που προκύπτουν κατά τη μελέτη της επίδρασης του «Εξευρωπαϊσμού» στις εγχώριες πολιτικές διαδικασίες και πολιτικές. Υποστηρίζεται ότι μια, κατά το δυνατόν, ολοκληρωμένη και εμπεριστατωμένη αξιολόγηση της επίδρασης της κοινωνικής ΑΜΣ στις εγχώριες πολιτικές θα πρέπει (α) να συνδυάζει τη μελέτη των θεωρητικών και θεσμικών δυνατοτήτων της κοινωνικής ΑΜΣ, όπως αυτές εξελίσσονται στη διάρκεια του χρόνου (πχ. στόχοι, δείκτες, πρόγραμμα αμοιβαίας μάθησης,

Συστάσεις κλπ.) με τη διεξαγωγή σε βάθος εμπειρικών ερευνών σε διαφορετικά ΚΜ, (β) να λαμβάνει υπόψη της τις ενδεχόμενες συνέργιες και αλληλεπιδράσεις της ΑΜΣ με άλλα εργαλεία πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ (πχ. Κοινοτική μέθοδος, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο κλπ.), (γ) να λαμβάνει υπόψη της τη δημιουργική χρήση της ΑΜΣ από τους εγχώριους δρώντες στα διαφορετικά εθνικά πλαίσια και (δ) να λαμβάνει υπόψη της ότι η επίδραση της ΑΜΣ δεν είναι πάντοτε άμεσα αντιληπτή, αλλά μπορεί να αποκαλυφθεί μετά από μια μακρά περίοδο συνεχών διαβουλεύσεων, συζητήσεων, ανταλλαγών εμπειριών και καλών πρακτικών και μαθησιακών διαδικασιών.

Η ανάλυση ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της ελληνικής εμπειρίας, μέσα από τη διερεύνηση της επίδρασης της κοινωνικής ΑΜΣ στις ελληνικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης. Τα συμπεράσματα της ανάλυσης δεν διαφέρουν δραματικά σε σύγκριση με τα αποτελέσματα προηγούμενων σχετικών μελετών. Πράγματι, οι ελληνικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης δεν έχουν αλλάξει σημαντικά, κατά την τελευταία δεκαετία, ως αποτέλεσμα των επιδράσεων της ΑΜΣ στην κοινωνική ένταξη. Η επίδραση της κοινωνικής ΑΜΣ αφορά κυρίως γνωστικές (cognitive) και διαδικαστικές (procedural) αλλαγές, όπως στην ανάδειξη της σημασίας των εθνικών πολιτικών κοινωνικής ένταξης, στην ενσωμάτωση νέων εννοιών και κατηγοριών στη εγχώρια δημόσια συζήτηση, στην ανάδειξη νέων πολιτικών προτεραιοτήτων (πχ. παιδική φτώχεια), στην επέκταση των δομών κοινωνικής φροντίδας με τη συμβολή της χρηματοδότησης του ΕΚΤ, στην ενίσχυση του οριζόντιου συντονισμού μεταξύ υπουργείων και υπηρεσιών και στην βελτίωση της διοικητικής και στατιστικής ικανότητας της χώρας.

Ωστόσο, ο «ήπιος» συντονισμός σε επίπεδο ΕΕ υπήρξε αναποτελεσματικός όσον αφορά την αλλαγή των δομικών (εξαρτημένων από την ιστορική πορεία) χαρακτηριστικών του ελληνικού συστήματος κοινωνικής πολιτικής. Οι απρόθυμες διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις, η αδυναμία των κρατικών θεσμών και σοβαρά προβλήματα στην υλοποίηση των σχεδιαζόμενων ή ήδη θεσμοθετημένων μεταρρυθμίσεων, φαίνεται να συνιστούν τους κύριους ερμηνευτικούς παράγοντες της εγχώριας αντίστασης στις Ευρωπαϊκές επιδράσεις. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης στην Ελλάδα εξακολουθούν να μην παρέχουν ένα εθνικό ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, να χαρακτηρίζονται από ανεπαρκείς διαδικασίες προγραμματισμού, παρακολούθησης και αξιολόγησης και να είναι έντονα αναποτελεσματικές όσον αφορά την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Με αυτή την έννοια, ο εξευρωπαϊσμός των ελληνικών πολιτικών κοινωνικής ένταξης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως διαδικαστικός, φορμαλιστικός, μηχανιστικός ή «στα χαρτιά».

Τέλος, η πρόσφατη εμπειρία της οικονομικής κρίσης και της διεθνούς παρέμβασης (ΕΕ και ΔΝΤ) στην Ελλάδα, δείχνουν, με τον πιο προφανή τρόπο, ότι αυτό που δεν κατάφερε να πετύχει η ΕΕ σε μια ολόκληρη δεκαετία, με τη χρήση «ήπιων» μεθόδων συντονισμού (κοινωνική ΑΜΣ), το κατάφερε μέσα σε δύο περίπου χρόνια, αλλά αντίστροφα, με τη χρήση «σκληρών» μεθόδων επιβολής. Ο Εξευρωπαϊσμός του ελληνικού καθεστώτος κράτους πρόνοιας υλοποιείται με την επιβολή ενός σκληρού νεοφιλελεύθερου καθεστώτος λιτότητας, ενός πειραματικού κοινωνικού μοντέλου «απορρύθμισης» των κοινωνικών δικαιωμάτων και διεύρυνσης των ατομικών υποχρεώσεων. Οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης στην Ελλάδα περνούν από τον ανεκπλήρωτο Εξευρωπαϊσμό στην πλήρη αποδόμηση.

15. Feronas, A. (2012), "EU Policy against Poverty and Social Exclusion: A Critical Assessment". In *International Journal of Anthropology*, Vol. 27, Issue 3, 2012.

Σκοπός του άρθρου είναι η κριτική αξιολόγηση της πολιτικής της ΕΕ για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισσαβόνας (2000-2010) – ευρύτερα γνωστής και ως Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη - και η διατύπωση κάποιων πρώτων υποθέσεων σχετικά με τις μελλοντικές προοπτικές της στο πλαίσιο της νέας ευρωπαϊκής στρατηγικής "Ευρώπη 2020".

Η ανάλυση δείχνει ότι η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη απέτυχε να συμβάλει στην επίτευξη του πρωταρχικού στόχου της Λισσαβόνας, το 2000, να γίνει, δηλαδή, ένα αποφασιστικό βήμα για την εξάλειψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού έως το 2010, δεδομένου ότι αυτά τα φαινόμενα, όχι μόνο δεν σταθεροποιήθηκαν, αλλά αντίθετα αυξήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας. Η αποτυχία αυτή αποδίδεται κυρίως στο πολύ χαμηλό πολιτικό προφίλ που δόθηκε στη στρατηγική, σε σύγκριση με την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση, ιδίως στο πλαίσιο της αναθεωρημένης στρατηγικής της Λισσαβόνας (2005-2010), και στις εγγενείς αδυναμίες της μεθόδου υλοποίησης της στρατηγικής, - της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) - ως «ήπιας» μορφής διακυβέρνησης.

Ωστόσο, η στρατηγική της ΕΕ για την κοινωνική ένταξη μπορεί να θεωρηθεί ως επιτυχής σε μια σειρά από άλλες σημαντικές πτυχές. Καταρχάς, στο επίπεδο της ΕΕ, η πρώτη και ίσως η πιο σημαντική πτυχή είναι ότι συνέβαλε στην εισαγωγή και διατήρηση των πολιτικών κοινωνικής ένταξης στην πολιτική ατζέντα και στην υπογράμμιση της σημασίας της διασφάλισης της αλληλοενίσχυσης των οικονομικών πολιτικών, των πολιτικών απασχόλησης και των κοινωνικών πολιτικών, ιδίως στο πλαίσιο της Λισσαβόνας Ι (2000-2005). Επιπλέον, συνέβαλε στην εμβάθυνση των γνώσεων και την αμοιβαία μάθηση για τα φαινόμενα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Από την άλλη πλευρά, έχει συμβάλει σε μια σειρά ουσιαστικών (substantive) αλλά και διαδικαστικών (procedural) αλλαγών στο εθνικό επίπεδο. Όσον αφορά τις πρώτες, συνέβαλε (α) στην αύξηση του προφίλ και των φιλοδοξιών των εθνικών πολιτικών κοινωνικής ένταξης σε πολλά κράτη μέλη, (β) στην ενσωμάτωση νέων εννοιών και κατηγοριών στην εθνική συζήτηση, (γ) στην εισαγωγή νέων ζητημάτων στις εθνικές πολιτικές ατζέντες και (δ) στην αλλαγή συγκεκριμένων εθνικών κοινωνικών πολιτικών. Όσον αφορά τις δεύτερες, αυτές αφορούν αλλαγές στη διακυβέρνηση και τη χάραξη των πολιτικών, τον καλύτερο οριζόντιο και διατομεακό συντονισμό αλληλεξαρτώμενων πεδίων πολιτικής, τον ενισχυμένο κάθετο συντονισμό μεταξύ των επιπέδων διακυβέρνησης, τη βελτίωση της διοικητικής και στατιστικής ικανότητας και την αυξημένη διαβούλευση και συμμετοχή των μη κρατικών φορέων.

Όσον αφορά, τέλος, το μέλλον της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη, διατυπώνεται η υπόθεση ότι αυτό παραμένει ασαφές και αβέβαιο. Παρά το γεγονός ότι, τουλάχιστον στο επίπεδο της ρητορικής, η νέα ευρωπαϊκή στρατηγική «Ευρώπη 2020»

αποτελεί ένα παράθυρο ευκαιρίας για την κοινωνική ένταξη, εισάγοντας για πρώτη φορά, ποσοτικούς στόχους και κατευθυντηρίες γραμμές για τη μείωση φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μέχρι το 2020, η δυσμενής οικονομική (διεθνής οικονομική κρίση) και πολιτική (επιμονή της ΕΕ σε νεοφιλελεύθερες πολιτικές επιλογές) συγκυρία, σε συνδυασμό με τις εγγενείς θεσμικές αβεβαιότητες της νέας στρατηγικής, καθιστούν την προοπτική της οικοδόμησης μιας ισχυρότερης στρατηγικής για την κοινωνική ένταξη εξαιρετικά αμφίβολη.

16. Φερόνας Α, Οικονόμου Χ. (2010), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Ένταξη: Μια Κριτική Επισκόπηση της Έννοιας και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής με Ιδιαίτερη Αναφορά στον Τομέα της Υγείας», στο *Κοινωνία, Οικονομία και Υγεία*, Παπαζήση, Αθήνα, σ. 45-72.

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η κριτική εξέταση της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και της Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την καταπολέμησή του, ευρύτερα γνωστής ως «Ευρωπαϊκής στρατηγικής για την κοινωνική ένταξη». Επιπροσθέτως, διερευνάται ο βαθμός στον οποίο η υγεία αποτελεί συνιστά βασική της στρατηγικής αυτής.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει ότι δεν υπάρχει ένας σαφής και καθολικά αποδεκτός ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού και ότι οι ορισμοί που δίνονται κάθε φορά εδράζονται σε διαφορετικά κοινωνιολογικά παραδείγματα και πολιτικές ιδεολογίες αναφορικά με τα αίτια και τις συνέπειες των κοινωνικού αποκλεισμού και εκβάλλουν σε διαφορετικές απόψεις για τις πολιτικές καταπολέμησης του φαινομένου. Ωστόσο, διαφαίνεται μια γενική συμφωνία ότι η συγκριτική υπεροχή του, ιδιαίτερα σε σχέση με την παραδοσιακή έννοια της φτώχειας, συνίσταται στο ότι προσφέρει μια πιο περιεκτική και ολιστική εικόνα της αποστέρησης.

Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η «στρατηγική κοινωνικής ένταξης» έχει συμβάλει στην ανάδειξη των κοινών προβλημάτων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και στην ανάγκη για ολοκληρωμένες και πολυδιάστατες πολιτικές αντιμετώπισής τους, ενώ έχει προσφέρει ένα πλαίσιο για την ανταλλαγή πληροφοριών και την αμοιβαία μάθηση. Ωστόσο, η υποβάθμισή της στο πλαίσιο της αναθεωρημένης Λισσαβόνας καθιστά εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσο θα μπορέσει να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις μελλοντικές κοινωνικές προκλήσεις και το μέλλον της παρουσιάζεται αβέβαιο. Η αβεβαιότητα αυτή εντείνεται εάν αναλογιστεί κανείς ότι οι επιμέρους χώρες μέλη της Κοινότητας δεν έχουν συμπεριλάβει στα Εθνικά Σχέδια Δράσης για την Ενσωμάτωση πολιτικές δημόσιας υγείας, προαγωγής της υγείας και πρόωξης της ισοτιμίας, οι οποίες να αποτελούν τμήμα ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού.

- 17. Feronas, A. (2011), “The Europeanization of Social Inclusion in Greece: When Soft Coordination Meets Hard Domestic paths”, Paper presented in 9th Annual ESPAnet Conference, Valencia, Spain, 9-11 September, 2011. Published at: http://espanet2011.files.wordpress.com/2011/08/st1b_feronas.pdf**

Περισσότερο από μια δεκαετία μετά την εισαγωγή της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ), ως βασικού εργαλείου διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, η επίδρασή της στις εθνικές κοινωνικές πολιτικές παραμένει ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα και σε θεωρητικό και σε πρακτικό επίπεδο. Από τη μια πλευρά, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ΑΜΣ ασκεί πράγματι επιρροή στο εθνικό επίπεδο και στο επίπεδο των «διαδικασιών» διαμόρφωσης της πολιτικής (procedural changes) αλλά και στο επίπεδο των ουσιαστικών μεταβολών της πολιτικής (substantive changes). Από την άλλη πλευρά, πολλοί «κριτικοί» της ΑΜΣ, θεωρούν την μέθοδο ως «αποτυχία» υποστηρίζοντας ότι ο «ήπιος» συντονισμός με τη μορφή αμοιβαίων αξιολογήσεων και ανταλλαγής καλών πρακτικών σπανίως μπορεί να οδηγήσει στην άμεση μεταφορά πολιτικών και προγραμμάτων στο εθνικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, ο στόχος του παρόντος άρθρου είναι η διερεύνηση της επιρροής της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη στις πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης στην Ελλάδα. Υιοθετώντας μια μεθοδολογική προσέγγιση «από πάνω προς τα κάτω» (top down) και αξιοποιώντας το αναλυτικό πλαίσιο του Zeitlin (2009), επιχειρεί να συνδυάσει τις δύο παραπάνω απόψεις, υποστηρίζοντας ότι η ΑΜΣ μπορεί πράγματι να έχει επιρροή στις εθνικές πολιτικές, ιδιαίτερα στο γνωσιακό και διαδικαστικό επίπεδο διαμόρφωσης των πολιτικών. Ωστόσο, η επιρροή αυτή διέπεται και περιορίζεται από τις ιστορικά διαμορφωμένες εθνικές θεσμικές κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες. Η ελληνική περίπτωση δείχνει ότι η ΑΜΣ είχε σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των εθνικών πολιτικών κοινωνικής ενσωμάτωσης, ιδιαίτερα στο διαδικαστικό και γνωσιακό επίπεδο, αλλά απεδείχθη αναποτελεσματική όσον αφορά την επιρροή της πάνω στη βασική φιλοσοφία και δομή του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας.

- 18. Feronas, A. (2011), “EU Social Inclusion Strategy in the context of Europe 2020: Potential and Limits”. In CUA Annual Conference, “Market vs Society? Human Principles and economic rational in changing times, Corinth, Greece, 27-29 May 2011. Published at: <http://korinthos.uop.gr/~anthropology/paper.html>**

Το άρθρο αυτό αποτελεί προγενέστερη μορφή της δημοσίευσης αρ. 15.

- 19. Φερόνας, Α. (2011), “Από τη Λισσαβόνα στην Ευρώπη 2020: Μια κριτική αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη». Στο 4^ο Διεθνές Συνέδριο της Επιστημονικής Εταιρείας Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 9-11 Νοεμβρίου 2011. Δημοσιευμένο στο: http://www.eekp.gr/media/files/conf_4_sessions/fakelos8/arxeio8.2.pdf**

Το άρθρο αυτό αποτελεί προγενέστερη μορφή της δημοσίευσης αρ. 26.

- 20. Φερώνας, Α. (2013), «Ευελιξία με Ασφάλεια στην Αγορά Εργασίας: Μια κριτική προσέγγιση από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής», στο *Κοινωνιολογία και Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθίνα, σ. 330-355.**

Η «ευελιξία με ασφάλεια» (flexicurity) στην αγορά εργασίας προωθείται τις δύο τελευταίες δεκαετίες στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και άλλων διεθνών οργανισμών, ως μια νέα πολιτική στρατηγική για την προσαρμογή του κόσμου της εργασίας στις προκλήσεις που συνεπάγονται η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής. Στο άρθρο αυτό επιχειρείται μια κριτική προσέγγιση της νέας αυτής στρατηγικής από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής.

Η διάρθρωση του άρθρου έχει ως εξής. Στην πρώτη ενότητα, επιχειρείται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην καταγωγή και την μετέπειτα εξάπλωση της έννοιας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στη συνέχεια γίνεται μια κριτική παρουσίαση των ορισμών, των διαστάσεων και των πιθανών συνδυασμών της flexicurity, στην τρίτη ενότητα, παρουσιάζονται τα βασικά συστατικά της flexicurity, στην τέταρτη σκιαγραφείται η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη flexicurity, στην πέμπτη ενότητα αναδεικνύεται η ποικιλία των εθνικών «διαδρομών» (pathways) εφαρμογής της flexicurity καθώς και ο διαφορετικός τρόπος αποδοχής της από τους κοινωνικούς εταίρους και στην έκτη εξετάζονται οι επιπτώσεις της ευρείας εφαρμογής flexicurity στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα και ευρύτερα στα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Το κείμενο καταλήγει σε ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις για το παρόν και το μέλλον της flexicurity στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Το κεντρικό επιχείρημα που αναπτύσσεται έχει ως εξής. Η flexicurity παρουσιάστηκε από τους θεωρητικούς υποστηρικτές της, αλλά και από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς, ως μια «αμοιβαία επωφελής» (win-win) προσέγγιση για τη μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας, ενθαρρύνοντας μια μετάβαση από την «ασφάλεια της θέσης εργασίας» στην «ασφάλεια της απασχόλησης». Προώθησε την ιδέα της δημιουργίας ενός ευέλικτου και προσαρμοστικού εργασιακού περιβάλλοντος, διαβεβαιώνοντας παράλληλα για τη ανάπτυξη μέτρων πολιτικής που θα καθιστούσαν ασφαλείς αυτές τις προσαρμογές και μεταβάσεις. Υποσχέθηκε ότι η χαμηλότερη προστασία της θέσης εργασίας θα αντισταθμιζόταν με υψηλότερα επιδόματα ανεργίας, αποτελεσματικές ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης και σύγχρονα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.

Ωστόσο, σήμερα, ύστερα από μια δεκαετία κυριαρχίας της flexicurity, είναι πλέον φανερό ότι η τελευταία δεν κατάφερε να εκπληρώσει τις υποσχέσεις της. Από τη μια πλευρά, η παγκόσμια οικονομική κρίση έχει αποδείξει ότι οι αγορές εργασίας στην Ε.Ε. χαρακτηρίζονται πράγματι από ολοένα και υψηλότερο βαθμό ευελιξίας. Κοινός παρανομαστής στα μέτρα που λαμβάνονται είναι η μείωση των δαπανών για την εργασία και η περαιτέρω ανάπτυξη του φάσματος των ευελιξιών, όπως η διευκόλυνση των απολύσεων, η επέκταση των ευέλικτων μορφών εργασίας, η ευελικτοποίηση των

ωραρίων, του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων και της διαμόρφωσης των μισθών. Παράλληλα, η ανεργία αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς και παρουσιάζει μεγέθη που υπερβαίνουν τους υψηλότερους δείκτες των δύο τελευταίων δεκαετιών, όταν σε ολόένα και μεγαλύτερο αριθμό χωρών τα διηγήφια ποσοστά που καταγράφονται συνοδεύονται και με επιτάχυνση των ανοδικών ρυθμών ανεργίας.

Από την άλλη πλευρά, όμως, φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο να υπερασπιστεί κανείς ότι η flexicurity έχει προωθήσει, εξίσου, μια μεταρρυθμιστική ατζέντα στην αγορά εργασίας με βάση την ιδέα της «ασφάλειας της απασχόλησης». Όχι μόνο υπάρχει μια σοβαρή έλλειψη θέσεων εργασίας για τη διασφάλιση της «ασφάλειας της απασχόλησης», αλλά οι κυβερνήσεις αντιμετωπίζουν τα υψηλά επίπεδα του ελλείμματος και του χρέους υπό τη στενή επιτήρηση του «συμφώνου σταθερότητας και ανάπτυξης», γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο γι' αυτές να επενδύσουν σε ποιοτικές ενεργητικές πολιτικές, επαρκή επιδόματα ανεργίας για όλους και πολιτικές δια βίου μάθησης. Η δυσκολία αυτή επιδεινώνεται από την υποβάθμιση ή και κατάργηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και του κοινωνικού διαλόγου, διαρρηγνύοντας έτσι την ήδη κλονισμένη εμπιστοσύνη μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, που αποτελούν και τους βασικούς διαπραγματευτές για την εφαρμογή των πολιτικών flexicurity.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε βάσιμα να ισχυριστεί κανείς ότι η flexicurity χρησιμοποιήθηκε από την Ε.Ε. ως ένα οξύμωρο σχήμα, ως ένα εργαλείο ρητορικής για τη νομιμοποίηση της ταυτόχρονης επιδίωξης δύο αντιφατικών στόχων, της ευελιξίας και την ασφάλειας. Ωστόσο, αποδεικνύεται, ότι ενώ η Ε.Ε. διακηρύσσει την flexicurity, στην πραγματικότητα προωθεί μόνο την ευελιξία στην αγορά εργασίας, οδηγώντας στην ανασφάλεια και τη φτώχεια εκατομμύρια εργαζόμενους.

21. Φερόνας Α., Γεώργας Κ. (2011), «Ο ρόλος των Επιτροπών στην Οικοδόμηση της Κοινωνικής Ευρώπης: Οι Επιτροπές Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας», στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: Διόνικος, σελ. 129-153.

Σκοπός του άρθρου είναι να συμβάλει στην κατανόηση της λειτουργίας και του ρόλου δύο Επιτροπών της Ε.Ε. που βρίσκονται στο επίκεντρο του συστήματος διακυβέρνησης για την οικοδόμηση της Κοινωνικής Ευρώπης: της Επιτροπής Απασχόλησης και της Επιτροπής Κοινωνικής Προστασίας. Ειδικότερα, επιχειρείται μια κριτική διερεύνηση της λειτουργίας και του ρόλου των ανωτέρω Επιτροπών στην προώθηση της Κοινωνικής Ευρώπης και ιδιαίτερα της συμβολής τους ως μηχανισμών ανοικτής διαβούλευσης, ανταλλαγής εμπειριών και αμοιβαίας μάθησης. Τα δεδομένα στα οποία στηρίζεται η ανάλυση προέρχονται από τις λιγοστές εμπειρικές διερευνήσεις για το ρόλο των Επιτροπών στη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και στην προσωπική εμπειρία των γραφόντων ως τακτικών μελών των εν λόγω Επιτροπών επί σειρά ετών.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι σε γενικές γραμμές ο κοινός στόχος της συνεργασίας και του συντονισμού των πολιτικών απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο φαίνεται να έχει συνολικά εμπεδωθεί και μια «συναινετική κουλτούρα» να διέπει τη λειτουργία των εν λόγω Επιτροπών. Τα μέλη της Επιτροπών σκέφτονται ολόένα και περισσότερο ευρωπαϊκά και όχι αποκλειστικά εθνικά και αντιλαμβάνονται τις εθνικές πολιτικές στο πλαίσιο των κοινών προβλημάτων και κοινών

ενδιαφερόντων. Συμμετέχουν στις συζητήσεις με τη φιλοδοξία να βρουν κοινά σημεία σε πεδία που μπορούν να συνεργαστούν. Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των διαδικασιών φαίνεται ότι ευνοεί την ανοικτή διαβούλευση και την ανάπτυξη μιας κουλτούρας αμοιβαίας μάθησης.

Ωστόσο, υπάρχουν σαφή όρια στη συναινετική κουλτούρα και την αμοιβαία μάθηση. Τα όρια αυτά τίθενται, καταρχάς, από τη διεύρυνση της ΕΕ και κατά συνέπεια της σύνθεσης των μελών των Επιτροπών. Δεύτερον, από το ολοένα και περισσότερο φορτωμένο πρόγραμμα εργασίας των Επιτροπών καθώς και τις αυξανόμενες απαιτήσεις για διατύπωση γραπτών συνεισφορών και Γνωμοδοτήσεων από το Συμβούλιο, την Επιτροπή ή την εκάστοτε Προεδρία. Τέλος, τα όρια αυτά στενεύουν ακόμη περισσότερο λόγω του πολιτικού χαρακτήρα που έχουν αποκτήσει οι Επιτροπές τα τελευταία χρόνια. Από τη στιγμή που, στην πράξη, έχουν εξελιχθεί σε έναν μηχανισμό που παίζει καθοριστικό ρόλο στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων στο επίπεδο του Συμβουλίου, οι συζητήσεις τείνουν να λάβουν περισσότερο τη μορφή διαπραγματεύσεων στη βάση εθνικών πολιτικών θέσεων παρά ανταλλαγή απόψεων για τα κοινά προβλήματα και για την επίδραση εναλλακτικών πολιτικών στην επίλυσή τους. Η ανάδυση πολιτικών συνασπισμών εντός των Επιτροπών αποτελούν από παράδειγμα της πολιτικοποίησης των συζητήσεων. Στα πλαίσια αυτό, η λήψη ομόφωνων αποφάσεων και η εμπέδωση της συναινετικής κουλτούρας πραγματοποιείται εν μέσω πολιτικών συμβιβασμών και αμοιβαίων υποχωρήσεων.

Επιχειρώντας μια σύγκριση μεταξύ των δύο Επιτροπών, η ανάλυση δείχνει ότι η Επιτροπή Απασχόλησης κατέχει μια σαφώς πιο ισχυρή θέση στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού συστήματος διακυβέρνησης σε σχέση με την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας. Η υπεροχή αυτή προκύπτει κατά κύριο λόγο από την γενικότερη υποβάθμιση της κοινωνικής προστασίας στο πλαίσιο της Αναθεώρησης της Στρατηγικής της Λισσαβόνας το 2005, αλλά και στη πιο «χαλαρή» εφαρμογή της ΑΜΣ στην κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη (απουσία Συστάσεων). Ως εκ τούτου, η διαφανόμενη εκ νέου τοποθέτηση της κοινωνικής διάστασης στο κύριο κορμό της στρατηγικής για την «Ευρώπη 2020» ίσως επιφυλάσσει θετικές προοπτικές για το ρόλο και τη σημασία της Επιτροπής Κοινωνικής Προστασίας.

22. Φερώνας Α., (2010), «Νέες Μορφές Διακυβέρνησης στην ΕΕ και Κοινωνία των Πολιτών: Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης», στο Κονιόρδος Σ. (επιμ.) *Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Αθήνα: Παπαζήση, σ. 133-162.

Τα τελευταία χρόνια οι μέθοδοι και τα εργαλεία διαμόρφωσης και εφαρμογής των κοινοτικών πολιτικών βρίσκονται στο επίκεντρο των συζητήσεων στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφενός, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επέφερε τη σταδιακή διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ και πέραν του αμιγώς οικονομικού πεδίου, καλύπτοντας τομείς όπως η απασχόληση, η κοινωνική πολιτική, η υγεία, η προστασία των καταναλωτών, η εκπαίδευση και το περιβάλλον. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ευρωπαίοι πολίτες να προσδοκούν όλο και περισσότερο από την ΕΕ να διαδραματίσει ενεργότερο ρόλο στην επίλυση των μειζόνων προβλημάτων που τους απασχολούν. Αφετέρου, οι ευρωπαίοι πολίτες εμπιστεύονται ολοένα και λιγότερο τα θεσμικά όργανα και τις πολιτικές της ΕΕ ή δεν ενδιαφέρονται για αυτά. Δεν

καταλαβαίνουν ποιοι λαμβάνουν τις αποφάσεις που τους αφορούν και δεν αισθάνονται ότι οι ευρωπαϊκοί θεσμοί λειτουργούν ως αποτελεσματικός αγωγός των απόψεων και των ανησυχιών τους. Δεν πιστεύουν ότι ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο και γραφειοκρατικό σύστημα όπως η ΕΕ είναι ικανό να εφαρμόσει τις πολιτικές που επιθυμούν. Με λίγα λόγια, η ΕΕ βρίσκεται αντιμέτωπη με την έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών της, που την κατηγορούν για έλλειψη αποτελεσματικότητας, επισημαίνουν το δημοκρατικό της έλλειμμα και ζητούν μεγαλύτερη εγγύτητα στον πολίτη.

Αντικατοπτρίζοντας την επίγνωση της Επιτροπής για την αντιφατική αυτή κατάσταση, η Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση καταδεικνύει το γεγονός ότι η αναζήτηση και εφαρμογή «νέων» μορφών διακυβέρνησης αποτελούν στρατηγικούς στόχους για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτές λειτουργούν συμπληρωματικά ή εναλλακτικά με την παραδοσιακή μορφή διακυβέρνησης της ΕΕ, γνωστή και ως Κοινοτική Μεθόδo, που εντάσσεται στη «σκληρή» νομική προσέγγιση (hard law) και βασίζεται στη λήψη αποφάσεων και στο σχεδιασμό μέτρων που έχουν υποχρεωτική διάσταση και ενέχουν την επιβολή κυρώσεων (πχ. κανονισμοί, οδηγίες και αποφάσεις). Σε αντίθεση με την τελευταία, οι «νέες» μορφές διακυβέρνησης λειτουργούν ως ήπια (soft law) εργαλεία συντονισμού της πολιτικής σε εθελοντική βάση, προσανατολισμένες στην επίτευξη κοινά καθορισμένων στόχων μέσω μιας διαδικασίας αμοιβαίας μάθησης, αξιολόγησης και ανταλλαγής ορθών πρακτικών. Βασικός στόχος της ανανέωσης και του εμπλουτισμού της Κοινοτικής Μεθόδου είναι η επίτευξη της μεγαλύτερης συμμετοχής πολιτών και οργανώσεων στη χάραξη και την εφαρμογή της κοινοτικής πολιτικής και της μεγαλύτερης διαφάνειας, λογοδότησης και ευθύνης των συμμετεχόντων.

Βασικός στόχος του άρθρου αυτού είναι η διερεύνηση της επίδρασης των νέων μορφών ευρωπαϊκής διακυβέρνησης στην συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στη χάραξη και εφαρμογή της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζεται η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού (ΑΜΣ), ως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα των νέων μορφών διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξετάζεται η ανάδυσή της στο ευρωπαϊκό κοινωνικό πεδίο, αναλύονται τα βασικότερα συστατικά της και αξιολογείται η συμβολή της στη βελτίωση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Στο δεύτερο μέρος διερευνάται ο ρόλος και η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, και δη της «οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών» σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στις διαδικασίες της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού. Η ανάλυση επικεντρώνεται στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης, από τη στιγμή που αποτελεί τον πρώτο τομέα εφαρμογής της ΑΜΣ στο κοινωνικό πεδίο, αλλά και θεωρείται ως πρότυπο εφαρμογής της ΑΜΣ από την άποψη της θεσμικής της συγκρότησης και των πολιτικών της στόχων.

Από την ανάλυση προκύπτει ότι η προώθηση της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού, ως νέας μορφής ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, στη διαδικασία διαμόρφωσης των ευρωπαϊκών πολιτικών συνδέεται αναπόσπαστα με την ανάγκη να καταστεί δημοκρατικότερη η διαδικασία λήψης αποφάσεων στο επίπεδο της Ε.Ε. Η ΑΜΣ θεωρείται ως ένα σημαντικό εργαλείο για τη βελτίωση της διαφάνειας και της δημοκρατικής συμμετοχής. Πράγματι, στην ιδεατή της μορφή, η ΑΜΣ ενσωματώνει την αρχή της συμμετοχής, εφόσον εξασφαλίζει τη συμμετοχή ενός μεγάλου φάσματος παραγόντων στη λήψη, τον έλεγχο και την εφαρμογή των αποφάσεων (πχ. θεσμικών οργάνων της ΕΕ, εθνικών κυβερνήσεων, τοπικών και περιφερειακών αρχών, κοινωνικών εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών). Η συμμετοχή αυτή επιτυγχάνει δύο πολύ σημαντικές λειτουργίες στη διαδικασία του συντονισμού: Αρχικά αυξάνει την

αποτελεσματικότητα των κοινωνικών πολιτικών μέσω του καλύτερου σχεδιασμού και εφαρμογής, ενώ στη συνέχεια συμβάλλει στη δημόσια υποστήριξη αυτών των πολιτικών και βελτιώνει τη νομιμοποίησή τους σε εθνικό επίπεδο. Επομένως η συμμετοχή είναι μια συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ για την επιτυχή εφαρμογή οποιασδήποτε ΑΜΣ. Ωστόσο, η εφαρμογή της ΑΜΣ στην πράξη δείχνει ότι η συμμετοχή αυτή, αφενός λαμβάνει χώρα στο στάδιο των διαβουλεύσεων και πριν την οριστική διαμόρφωση των ευρωπαϊκών πολιτικών και αφετέρου περιορίζεται κατά κύριο λόγο στις οργανωμένες κοινωνικές ομάδες συμφερόντων και δεν αφορά στην ευρεία συμμετοχή των πολιτών, των απλών ανθρώπων και του γενικού κοινού. Ειδικότερα, η εμπειρία της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης δείχνει ότι, παρά το γεγονός ότι η συμβολή των κοινωνικών εταίρων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο έχει ενισχυθεί τα τελευταία χρόνια, η κοινωνία των πολιτών δεν εκπροσωπείται επαρκώς. Ως εκ τούτου, παραμένει πάντα επίκαιρο το αίτημα για τη διασφάλιση ενεργότερης συμμετοχής της κοινωνίας των πολιτών σε όλα τα στάδια εξέλιξης της ΑΜΣ, δηλαδή στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Μόνον έτσι θα επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα και νομιμοποίηση των εφαρμοζομένων πολιτικών.

Μετά την εκλογή στη βαθμίδα του Επίκουρου

Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές

23. Μητροπούλου, Φ., Φερώνας, Α. (2016), «Νέοι και Ενεργητικές Πολιτικές Απασχόλησης», *Ο Κόσμος της Εργασίας*, τχ. 3, Μάρτιος 2016, σ. 1-22.

Η ανεργία των νέων δεν συνιστά ένα πρωτοφανές και πρόσκαιρο φαινόμενο, αλλά ένα σοβαρό διαρθρωτικό πρόβλημα. Οι σχετικοί δείκτες απασχόλησης της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας είναι διαχρονικά δυσμενέστεροι, τόσο σε επίπεδο Ε.Ε. όσο και σε εθνικό επίπεδο, ακόμα και στις περιόδους ισχυρής οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η έκρηξη της νεανικής ανεργίας (15 – 29 ετών) συνιστά μια ιδιαίτερα ανησυχητική εξέλιξη για την ευρωπαϊκή οικονομία και έχει δημιουργήσει έντονο προβληματισμό για την επίδραση της ύφεσης στην κοινωνική συνοχή και στην ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Το άρθρο αυτό εστιάζει στο κρίσιμο ζήτημα της αξιολόγησης των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης που απευθύνονται στους νέους, παρουσιάζοντας τα αποτελέσματα μιας μικρής εμβέλειας ποιοτικής έρευνας με τίτλο «Ποιοτική αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των ενεργητικών προγραμμάτων απασχόλησης που απευθύνονται σε άνεργους νέους ηλικίας 15-24 στο νόμο Αχαΐας».

Τα αποτελέσματα της εμπειρικής διερεύνησης σε συνδυασμό με τον επιμόνως υψηλό αριθμό των άνεργων νέων στην Ελλάδα, επιβεβαίωσαν εν μέρει τη βασική υπόθεση της έρευνας, η οποία ήταν ότι τα προγράμματα ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης που απευθύνονται σε νέους 15-24 ετών δεν είναι αποτελεσματικά με βάση τα στοιχεία της υλοποίησής τους, την ανταπόκρισή τους στις ανάγκες των άνεργων νέων και την επίτευξη των βασικών τους στόχων, που είναι η αύξηση της απασχόλησης των ανέργων μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και της εξασφάλιση για αυτούς μίας

σταθερής εργασιακής πορείας μετά τη λήξη του προγράμματος. Αυτό συμβαίνει γιατί, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, η διαδικασία υλοποίησης τους ήταν ελλιπής, η κάλυψη των αναγκών των ανέργων κατά τη διάρκεια εφαρμογής τους ήταν περιορισμένη και οι νέες θέσεις εργασίες που δημιουργήθηκαν μετά τη λήξη τους ήταν περιορισμένες.

Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι υπάρχει μία διαφοροποίηση ως προς την αποτελεσματικότητα των υπό διερεύνηση τεσσάρων ενεργητικών προγραμμάτων απασχόλησης. Ειδικότερα, τα δύο από αυτά («Επιταγή εισόδου στην αγορά εργασίας για άνεργους νέους έως 29 ετών» ή «Επιταγή εισόδου στην αγορά εργασίας για άνεργους νέους έως 29 ετών στον κλάδο του τουρισμού» και «Απόκτηση εργασιακής εμπειρίας για νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας, ηλικίας 16-24») δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά το πρόβλημα της ανεργίας των νέων. Επιβεβαιώνοντας τις μελέτες των αξιολογήσεων προηγούμενων παρεμφερών προγραμμάτων απασχόλησης, τα υπό μελέτη προγράμματα παρουσίασαν περιορισμένο και προσωρινό χαρακτήρα και αποτελέσαν διαχείριση κυρίως με όρους που ανάτρεπαν τις υφιστάμενες εργασιακές σχέσεις και δικαιώματα, εκπαιδεύοντας μία ολόκληρη γενιά σε παροχή εξαρτημένης εργασίας χωρίς δικαιώματα.

Από την άλλη πλευρά, το «Πρόγραμμα επιχορήγησης επιχειρήσεων για την πρόσληψη ανέργων πτυχιούχων» και το «Πρόγραμμα προώθησης στην «Επιχειρηματικότητα των νέων» παρουσίασαν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, καθώς δημιούργησαν ιδανικότερες συνθήκες για τη συνέχιση της απασχόλησης μετά τη λήξη του προγράμματος, κάλυψαν τις βασικότερες ανάγκες των νέων (εισόδημα, εργασιακή εμπειρία, εξασφάλιση μίας θέσης εργασίας) και υλοποιήθηκαν ομαλώς σύμφωνα με τις περιγραφές των συμμετεχόντων σε αυτά. Η ανάπτυξη προγραμμάτων μεγαλύτερης διάρκειας και ενίσχυσης των επιχειρηματικών ιδεών, όπως απέδειξαν και παλαιότερες μελέτες συναφών προγραμμάτων αναπτύσσουν ευνοϊκότερες συνθήκες συνέχισης της απασχόλησης μετά τη λήξη τους.

Αναμφίβολα, σήμερα, το ζήτημα της ανεργίας και ειδικότερα της ανεργίας των νέων λαμβάνει εκρηκτικές διαστάσεις στο σύνολο σχεδόν των χωρών της Ε.Ε. με τις χώρες της κρίσης και ειδικότερα του Νότου (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία) να βρίσκονται μπροστά σε τεταμένα κοινωνικά και οικονομικά αδιέξοδα με απρόβλεπτες συνέπειες για την κοινωνική συνοχή αλλά και για την ίδια την πορεία της Ε.Ε. Τα επιμόνως υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων τα τελευταία χρόνια αναδεικνύουν την ανάγκη βελτίωσης των πολιτικών απασχόλησης. Καθοριστική παράμετρος για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η ύπαρξη ενός συγκροτημένου πλαισίου αξιολόγησής και παρακολούθησής τους. Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας προέβαλαν την ανάγκη του σχεδιασμού των μελλοντικών προγραμμάτων απασχόλησης με βάση τη διάγνωση των αναγκών των ανέργων και της αγοράς εργασίας, την συνεχή αξιολόγησή τους και το συστηματικό έλεγχό τους, ώστε οι επερχόμενες πολιτικές απασχόλησης να συμβάλλουν αποτελεσματικά στον περιορισμό του όγκου της ανεργίας των νέων και όχι στη συνέχιση της ανακύκλωσής τους.

24. Ρομποτή, Ε., Φερόνας, Α. (2016), «Οι Επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης στην Αγορά Εργασίας των Χωρών υπό το Καθεστώς Δημοσιονομικής Προσαρμογής», *Κοινωνική Πολιτική*, τχ. 5, Απρίλιος 2016, σ. 38-64.

Σκοπός του άρθρου είναι η συγκριτική ανάλυση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην αγορά εργασίας των χωρών που τέθηκαν υπό το καθεστώς δημοσιονομικής προσαρμογής (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιρλανδία και Κύπρος). Αυτό επιδιώκεται μέσα από την συγκριτική εξέταση των μεταρρυθμίσεων που επιβλήθηκαν σε δομικά συστατικά στοιχεία της αγοράς εργασίας των χωρών αυτών την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Αναλύονται κυρίως οι μεταρρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν σε αυτές τις χώρες κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, καθώς και ο αντίκτυπος τους στην ευρύτερη λειτουργία της αγοράς εργασίας.

Μεθοδολογικά, το άρθρο στηρίζεται στη συλλογή και επεξεργασία πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού. Αξιοποιήθηκαν πηγές από την ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αρθρογραφία, αλλά και πρωτογενείς πηγές που περιλαμβάνουν την ελληνική νομοθεσία, μελέτες και εκθέσεις Ευρωπαϊκών και Διεθνών οργανισμών (OECD, EUROFOUND κ.λπ.), εθνικές και διεθνείς βάσεις στατιστικών δεδομένων (ΕΛΣΤΑΤ, EUROFOUND, EIRO, Employment Protection Database του ΟΟΣΑ).

Από την συγκριτική ανάλυση, προκύπτει ότι οι οικονομίες της Ελλάδας, Πορτογαλίας, Ιρλανδίας και Κύπρου επηρεάστηκαν αρνητικά από την παγκόσμια οικονομική κρίση, αλλά διαφορετικά ως προς την ένταση και το βάθος. Παρά το γεγονός ότι και στις τέσσερις χώρες υπογράφονται Μνημόνια Συμφωνίας, οι Ιρλανδία και Πορτογαλία πραγματοποιούν «πανηγυρική» έξοδο τα έτη 2013 και 2014 αντίστοιχα, χωρίς ωστόσο να έχουν καταφέρει ακόμη να βγουν ουσιαστικά από την κρίση.

Όσον αφορά στις «μεταρρυθμίσεις» που συντελέστηκαν στην αγορά εργασίας στις χώρες των μνημονίων, εντοπίζονται ομοιότητες αλλά και διαφορές. Ενδεικτικά, στο πεδίο των μισθών, η πίεση για προσαρμογή και εσωτερική υποτίμηση ήταν πολύ μεγαλύτερη στην Ελλάδα, όπου παρατηρήθηκαν σημαντικές μειώσεις στον κατώτατο μισθό, αλλά και στους μισθούς του δημοσίου τομέα. Αντίθετα, στην Ιρλανδία ο κατώτατος μισθός παρέμεινε σταθερός, ενώ στην Πορτογαλία αυξήθηκε. Στο πεδίο της προστασίας της απασχόλησης, οι σχετικοί δείκτες επιδεινώθηκαν περισσότερο στην Πορτογαλία και την Ελλάδα, ενώ αντίθετα στην Ιρλανδία παρέμειναν σχετικά σταθεροί. Η αποκέντρωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων παρατηρήθηκε σε όλες τις χώρες των μνημονίων, με μεγαλύτερη ένταση όμως στην Ελλάδα και την Πορτογαλία. Οι κοινωνικές επιπτώσεις των παρεμβάσεων αυτών ήταν καταλυτικές στα πεδία της ανεργίας, της φτώχειας και ιδιαίτερα της εργασιακής φτώχειας. Είναι πλέον εμφανές ότι ένα μεγάλο ποσοστό φτώχειας προέρχεται από τους επισφαλείς Ευρωπαίους εργαζομένους καθώς οι μισοί περίπου βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας. Δυστυχώς, οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποτελούν ακραία έκφραση και αποτέλεσμα της κυριαρχίας των ακραίων νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τη βαθύτατη οικονομική κρίση να αποτελεί το τέλειο άλλοθι για την επιβολή τους. Αναμφισβήτητα, η νέα αυτή κρίση αποτελεί, όπως θα την χαρακτήριζε ο Μαρξ, «βίαιη έκρηξη» των αντιθέσεων του συστήματος, θέτοντας υπό αμφισβήτηση κυρίαρχες δομές του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού και της νέας ιμπεριαλιστικής «τάξης πραγμάτων» που επέβαλαν οι ΗΠΑ με τους συμμάχους τους την τελευταία εικοσαετία στον κόσμο.

Στη δίνη της οικονομικής κρίσης, η συνταγή των μνημονίων που δόθηκε στις χώρες αυτές με στόχους την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, την απελευθέρωση των αγορών, την μείωση του εργασιακού κόστους, τον κλυδωνισμό και συνάμα τον περιορισμό των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αποτελεί φάρμακο πιο θανατηφόρο και από την ίδια την αρρώστια, εφόσον επιταχύνει τη διαδικασία εγκατάλειψης των θεσμών του κοινωνικού κράτους, δημιουργώντας έτσι έναν ανελέητο, φαύλο κύκλο ύφεσης και διόγκωσης του χρέους. Δυστυχώς, το μέλλον για τις χώρες της Περιφέρειας, οι οποίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με τη δομική κρίση που αντανακλά την ιστορική αποτυχία της Ευρωζώνης, καταγράφεται δυσοίωνα

25. Spyridakis, M., Feronas, A. (2014), «The impact of the economic crisis on the quality of life for residents of Attiki area. The experience from the City of Marousi». In *Social Cohesion and Development*, 2014(9) 1, pp. 5-28.

Το άρθρο αυτό αποτελεί προϊόν πρωτογενούς εμπειρικής διερεύνησης και επιχειρεί να φωτίσει τις επιπτώσεις της κρίσης σε ορισμένες από τις διαστάσεις της ποιότητας ζωής στο Δήμο Αμαρουσίου Αττικής. Επιχειρεί να ενσωματώσει τόσο στοιχεία που αφορούν ορισμένες αντικειμενικές προϋποθέσεις διαβίωσης, αλλά κυρίως υποκειμενικές απόψεις, αντιλήψεις και αναπαραστάσεις για τη βαθιά οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας. Έτσι, η έρευνα αυτή φιλοδοξεί να προσθέσει ορισμένα ακόμη κομμάτια στο παζλ που σταδιακά δημιουργείται από τα ευρήματα άλλων σχετικών ερευνών (ποσοτικών και ποιοτικών) αναφορικά με τις επιπτώσεις της κρίσης στην ελληνική κοινωνία. Ειδικότερα, οι άξονες της έρευνας εστίασαν στις αντιλήψεις για τα αίτια και τους μηχανισμούς εμφάνισης της κρίσης, στην ποιότητα του επιπέδου διαβίωσης με αναφορά στο παρόν και το μέλλον καθώς και στα συναισθήματα αλλά και τις προοπτικές τους, επαγγελματικές ή άλλες.

Η ανάλυση των ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων έδειξε, καταρχάς, ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτωμένων αποδίδει το κυριότερο βάρος της «ευθύνης» ως προς την κρίση στο ρόλο του πολιτικού συστήματος και πιο συγκεκριμένα στον τρόπο άσκησης της μεταπολιτευτικής διακυβέρνησης από αυτό. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φθίνει η εμπιστοσύνη στους δημόσιους θεσμούς και ιδιαίτερα στις κυβερνήσεις της μεταπολίτευσης, αντανακλώντας τον σκεπτικισμό τους όσον αφορά την αναποτελεσματικότητά τους να αντιμετωπίσουν με επιτυχία την οικονομική κρίση. Την ίδια φθίνουσα πορεία φαίνεται ότι ακολουθεί και η εμπιστοσύνη στους ανθρώπους γενικά, επιβεβαιώνοντας τα συμπεράσματα άλλων σχετικών ερευνών (EQLS, 2012).

Η έρευνα ανέδειξε, επίσης, ότι η οικονομική κρίση επηρεάζει σημαντικούς τομείς του συστήματος κοινωνικής αναπαραγωγής των υποκειμένων είτε σε πραγματικό είτε σε συμβολικό επίπεδο. Μολονότι οι ερωτώμενοι δε φαίνεται προς το παρόν να διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο κοινωνικής και υλικής αποστέρησης, ωστόσο, αισθάνονται ανασφάλεια για το μέλλον ενώ βιώνουν ένα παρόν που λόγω των συνθηκών επιβάλλει περιορισμούς και πρακτικές που εισέρχονται στην επικράτεια μιας αρχικής καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας. Επιβεβαιώνονται τα συμπεράσματα άλλων, μεγάλης κλίμακας ερευνών (EQLS, 2012, Gallup, 2011), σύμφωνα με τα οποία θεμελιακές αξίες της μεσαίας τάξης, όπως η οικονομική ασφάλεια και η σχετικά άνετη διαβίωση, διαμεσολαβούνται από το δομικό δεδομένο της οικονομικής κρίσης η οποία υπερβαίνει τις επιθυμίες, θελήσεις και δυνατότητες των υποκειμένων για υλική και κοινωνική αυτονομία. Ολοένα και

περισσότερα υποκείμενα φαίνεται να συνειδητοποιούν ότι έχουν περιορισμένη δυνατότητα παρέμβασης σε καίριους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής τους πορείας τη στιγμή που το εισόδημά τους εν γένει βαίνει μειούμενο και η επαγγελματική τους κατάσταση θεωρείται ότι χειροτερεύει. Εντός αυτού του πλαισίου οι ερωτώμενοι φαίνεται να κατανοούν ότι οι υφιστάμενες συνθήκες τους εξαναγκάζουν να ακολουθήσουν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής εν σχέση με το παρελθόν επιχειρώντας κατά το δυνατό να προοικονομήσουν ένα αβέβαιο μέλλον. Υπό το φως αυτής της λογικής αντιλαμβάνονται ότι μάλλον ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής έχει χαθεί οριστικά και ότι ενώ μπορούν ακόμα να επιβιώσουν η συνθήκη αυτή από μόνη της δεν επαρκεί για τη διασφάλιση των όρων της κοινωνικής τους αναπαραγωγής. Στη συνάφεια αυτή, τα πραγματικά κόστη σε ψυχικό και κοινωνικό επίπεδο ενδεχομένως να μην είναι δυνατό να «μετρηθούν» και για αυτό να αποτυπωθούν σε όλη τους τη διάσταση σε μια τέτοιου μεγέθους έρευνα. Ωστόσο, καταγράφουν εναργώς το φόβο για την απώλεια πυρηνικών συμβολικών αξιών των υποκειμένων καθώς και την αβεβαιότητα που προκύπτει από την απειλή υποβάθμισης του επιπέδου ευημερίας τους.

26. Φερόνας Α. (2013), «Η Κοινωνική Διάσταση της Ευρώπης 2020: Ρητορική και Πραγματικότητα», *Κοινωνική Πολιτική*, τχ. 1, Αύγουστος 2013.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η «Ευρώπη 2020» αποτελεί μια Στρατηγική *«που θα μετατρέψει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομία, παρέχοντας υψηλά επίπεδα απασχόλησης, παραγωγικότητας και κοινωνικής συνοχής»* (European Commission, 2010a). Με αυτόν τον τρόπο, η νέα αυτή δεκαετής ευρωπαϊκή στρατηγική, που διαδέχτηκε την Στρατηγική της Λισσαβόνας (2000-2010), υπόσχεται (πάλι;) να βρει την κατάλληλη ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική ολοκλήρωση και την κοινωνική συνοχή. Ωστόσο, η εμπειρία από τη μέχρι σήμερα εφαρμογή της στρατηγικής αποδεικνύει ότι η επίτευξη μιας τέτοιας ισορροπίας είναι εξαιρετικά δύσκολη, καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) βιώνει μια μακρά περίοδο οικονομικής στασιμότητας, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης, αυξανόμενες εντάσεις στο πλαίσιο της Ευρωζώνης και διογκούμενη δυσарέσκεια μεταξύ των Ευρωπαίων πολιτών για τον τρόπο που οι πολιτικοί ηγέτες αντιμετωπίζουν ή/και διαχειρίζονται τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα.

Τα ερωτήματα που αναδύονται, συνεπώς, είναι: Υπάρχει ακόμη μια κοινωνική διάσταση στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης; Αποτελεί, πράγματι, η Ευρώπη 2020 την κατάλληλη στρατηγική για την αντιμετώπιση των προβλημάτων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, που αντιμετωπίζει ολόένα και αυξανόμενος αριθμός πολιτών της ΕΕ; Αποτελεί η Ευρώπη 2020 ένα βήμα εμπρός ή πισωγύρισμα σε σχέση με τον προκάτοχό της, τη Στρατηγική της Λισσαβόνας, όσον αφορά την κοινωνική της διάσταση;

Μια πρώτη διερεύνηση στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί το παρόν άρθρο. Το κεντρικό επιχείρημα που αναπτύσσεται είναι ότι στο επίπεδο της ρητορικής, η «Ευρώπη 2020» εμφανίζεται περισσότερο κοινωνική από τη Στρατηγική της Λισσαβόνας και ιδιαίτερα από την αναθεωρημένη εκδοχή της (2005), αφού επαναφέρει, μεταξύ άλλων, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο επίκεντρο της

Ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας και θεσπίζει για πρώτη φορά ποσοτικούς στόχους και κατευθυντήριες γραμμές για την καταπολέμηση τους. Ωστόσο, η πραγματικότητα, όπως προκύπτει από τη διετή εφαρμογή της Στρατηγικής, είναι ασύμβατη με τους διακηρυγμένους στόχους. Οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης, η κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου «παραδείγματος» στις πολιτικές της ΕΕ, εγγενείς ασάφειες και αντιφάσεις αναφορικά με τον τρόπο διακυβέρνησης της νέας Στρατηγικής, αλλά και η εμπειρία από τη διετή εφαρμογή της καθιστούν εξαιρετικά αμφίβολη, αν όχι ανέφικτη, την προοπτική ενδυνάμωσης της κοινωνικής διάστασης της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Το κυρίαρχο παράδειγμα σήμερα στην ΕΕ δεν αντιλαμβάνεται την κοινωνική πολιτική ως «εναλλακτική» της ελεύθερης αγοράς, αλλά ως τροχοπέδη για την ανεμπόδιστη λειτουργία της, εκτός κι αν δικαιολογηθεί ως ένας «παραγωγικός συντελεστής» που μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Ο σκοπός της δεν είναι να προστατέψει τους ανθρώπους από την αγορά αλλά να τους βοηθήσει να προσαρμοστούν στις ανάγκες της. Μια ενδεχόμενη αναζωογόνηση της κοινωνικής διάστασης της Ευρώπης 2020 προϋποθέτει την αλλαγή αυτού του παραδείγματος και μια ισχυρή πολιτική βούληση που θα οδηγήσει στην επανεστίασή της στο αυθεντικό πνεύμα των διακηρύξεών της, δηλαδή στη διασφάλιση μιας ισορροπημένης και αμοιβαία ενισχυόμενης προσέγγισης στην υλοποίηση των τριών πρωταρχικών προτεραιοτήτων της για *έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*.

Άρθρα σε πρακτικά διεθνών συνεδρίων με κριτές

27. Feronas, A. (2016), “The Changing Face of Europeanisation in Times of Crisis: Imposing the EU “recipe” on Greek Welfare State Reforms”, in 3rd ESPAnet Conference Poland, Warsaw, Poland, 24-26 September 2016. Published at https://ln.sync.com/dl/c37212390?sync_id=894513730007#nr6s7xy6-wazvp95n-vn3ukb63-wv953syg

Με ποιους τρόπους η νέα οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ, που αναπτύχθηκε για την αντιμετώπιση της κρίσης (κυρίως το Δίπτυχο, το Εξάπτυχο, το Δημοσιονομικό Σύμφωνο και τα Μνημόνια) έχει μεταβάλει την επίδραση της ΕΕ στις εθνικές μεταρρυθμίσεις των κρατών πρόνοιας; Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό, το παρόν άρθρο συγκρίνει τις διαδικασίες εξευρωπαϊσμού σε σχέση με τις μεταρρυθμίσεις του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα πριν και μετά την κρίση. Αναλύει τις αλλαγές σε τρία επίπεδα: (α) τους μηχανισμούς του εξευρωπαϊσμού; (β) τις εγχώριες ενδιάμεσες μεταβλητές, και (γ) τα αποτελέσματα εξευρωπαϊσμού. Υποστηρίζει ότι κατά την περίοδο πριν από την κρίση, ο αντίκτυπος της ΕΕ στις μεταρρυθμίσεις του ελληνικού κράτους πρόνοιας βασίστηκε κυρίως σε "ήπιους" και "οριζόντιους" μηχανισμούς (π.χ. τις διάφορες κοινωνικές ΑΜΣ που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της στρατηγικής της Λισαβόνας), που αποσκοπούσαν στη στήριξη των μεταρρυθμίσεων του κράτους πρόνοιας των κρατών μελών μέσω του εθελοντικού συντονισμού πολιτικής. Η συμμετοχή των εγχώριων ενδιάμεσων παραγόντων (π.χ. τα εθνικά κοινοβούλια, οι κοινωνικοί εταίροι, οι ομάδες βέτο, ΜΚΟ κλπ) ήταν, τουλάχιστον από τυπική άποψη, σε υψηλά επίπεδα. Τέλος, η ένταση της αλλαγής της εθνικής πολιτικής ήταν γενικά χαμηλή (συνέχεια της πολιτικής). Αντίθετα, κατά την περίοδο μετά την κρίση, ο βαθμός

διείσδυσης της ΕΕ στη διαμόρφωση των μεταρρυθμίσεων του ελληνικού κράτους πρόνοιας έχει γίνει πολύ υψηλός, αφού χαρακτηρίζεται από την εντατικοποίηση των "σκληρών" και "κάθετων" μηχανισμών εξευρωπαϊσμού (π.χ. μνημόνια κατανόησης), όπου η συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της ΕΕ αποτελεί προϋπόθεση για την εκταμίευση των δανείων από την "Τρόικα". Ο αντίστοιχος ρόλος των ενδιάμεσων παραγόντων έχει μειωθεί, ενώ η εθνική κυβέρνηση έχει γίνει ο κύριος εγχώριος φορέας υλοποίησης των μεταρρυθμίσεων, και η ένταση της αλλαγής της πολιτικής είναι υψηλή (μετασχηματισμός της πολιτικής).

28. Φερόνας, Α. (2015), «Μετασχηματισμοί της Κοινωνικής Αλληλεγγύης στην Εποχή της Κρίσης: Όψεις της Ευρωπαϊκής και Ελληνικής Εμπειρίας», Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, Αθήνα, 10-12 Δεκεμβρίου 2015.

http://www.hellenicsociology.gr/sites/default/files/perilipseis_eke2015.pdf

Στόχος της παρούσας εργασίας αυτής ήταν η ανάδειξη ορισμένων πτυχών του μετασχηματισμού της κοινωνικής αλληλεγγύης που αναδεικνύονται σήμερα, ως το αποτέλεσμα των ραγδαίων οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών που σηματοδότησαν τη μετάβαση στη μεταβιομηχανική εποχή. Το ενδιαφέρον μας εστιάστηκε κυρίως στην κοινωνιολογική συζήτηση περί κοινωνικής αλληλεγγύης, επιχειρώντας να εντοπίσει συνέχειες και ασυνέχειες στους τρόπους με τους οποίους (α) διαφορετικές σχολές κοινωνιολογικής σκέψης επιχειρούν να εντοπίσουν τις πηγές της κοινωνικής αλληλεγγύης, και (β) η κοινωνική αλληλεγγύη εκφράζεται θεσμικά, μέσω κυρίως του κράτους πρόνοιας, σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα.

Από την ανάλυση προκύπτουν τα εξής βασικά συμπεράσματα. *Πρώτον*, η κοινωνική αλληλεγγύη αποτελεί διαχρονικά μια θεμελιώδη έννοια για την κοινωνιολογική θεωρία. *Δεύτερον*, η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης προσεγγίζεται με διαφορετικούς τρόπους από διαφορετικές κοινωνιολογικές παραδόσεις και σχολές, αλλά και μετασχηματίζεται συνεχώς, αντανakλώντας τις ραγδαίες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές που οδήγησαν αρχικά από την παραδοσιακή στη βιομηχανική και στη συνέχεια στη σύγχρονη μετα-βιομηχανική κοινωνία. *Τρίτον*, ο μετασχηματισμός αυτός χαρακτηρίζεται από συνέχειες και ασυνέχειες, πράγμα που σημαίνει ότι οι κλασσικές προσεγγίσεις δεν χάνουν την ερμηνευτική τους αξία, αλλά επαναδιατυπώνονται και αναπροσανατολίζονται ώστε να ανταποκρίνονται στις ραγδαία μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες. *Τέταρτον*, ο εννοιολογικός μετασχηματισμός της κοινωνικής αλληλεγγύης συνοδεύεται και από τον μετασχηματισμό της θεσμικής έκφρασής της, όπως δείχνει η σχετική συζήτηση για τη μετάβαση από το παραδοσιακό κράτος πρόνοιας στο κράτος κοινωνικής επένδυσης. *Πέμπτον*, η βασική πρόκληση στον αναστοχασμό για τις πηγές της κοινωνικής αλληλεγγύης στον 21^ο αιώνα, έγκειται στην αναζήτηση της αλληλεγγύης στη διαφορετικότητα. Αυτό φαίνεται και από την έμφαση που δίνουν οι σύγχρονες θεωρίες στο συνδυασμό μεταξύ προσωπικής αυτονομίας και αλληλεξάρτησης (Beck και Giddens), στην επικοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο μικρο-επίπεδο και την καθημερινή ζωή (Habermas, Honneth). Στην αναζήτηση αυτή, ωστόσο, πρέπει να ενσωματωθούν και δύο διαστάσεις που φαίνεται να είναι σχετικά υποτιμημένες από τη σύγχρονη θεωρία. Η πρώτη αφορά στη μακρο-διάσταση της κοινωνικής αλληλεγγύης, στο γεγονός δηλαδή ότι αναφέρεται στη συνολική συνοχή της κοινωνίας (Durkheim), που σήμερα τείνει να λάβει μια

παγκοσμιοποιημένη μορφή, ενώ η δεύτερη αφορά στη σχέση της κοινωνικής αλληλεγγύης με τις άνισες σχέσεις εξουσίας και τις κοινωνικές συγκρούσεις (Marx και Weber). Συνεπώς, η αλληλεπίδραση δράσης-δομής και ο ρόλος της κοινωνικής αλληλεγγύης ως παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού ή και ενσωμάτωσης πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία κάθε συνθετικού θεωρητικού εγχειρήματος.

29. Οικονομοπούλου, Α., Φερόνας, Α. (2015), «Κοινωνική Αναδοχή: Μια καινοτόμα πρακτική για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η περίπτωση του Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού», *Πρακτικά 5^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 10-12 Δεκεμβρίου 2015.
http://www.hellenicsociology.gr/sites/default/files/perilipseis_eke2015.pdf

Η οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει, ανάμεσα στα άλλα, στην ένταση των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση καλείται να σχεδιάσει και να εφαρμόσει αποκεντρωμένες και ευέλικτες υπηρεσίες, που να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στους νέους κοινωνικούς κινδύνους. Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο τη διερεύνηση των πολλαπλών διαστάσεων του κοινωνικού αποκλεισμού σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή του Δήμου Αγίων Αναργύρων Καματερού, τον «Άγιο Τρύφωνα». Παράλληλα αναδεικνύει μία καινοτόμα τοπική παρέμβαση, "την Κοινωνική Αναδοχή", με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας των Κοινωνικών Υπηρεσιών του Δήμου και τη στοχευμένη καταπολέμηση των θυλάκων φτώχειας και αποκλεισμού στην περιοχή ευθύνης του.

Σύμφωνα με τη βασική υπόθεση εργασίας, η οικονομική κρίση έχει συμβάλει στην δημιουργία θυλάκων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού με χωρική διάσταση στην πόλη. Για την αποτελεσματικότερη παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, η Κοινωνική Πολιτική χρειάζεται να γνωστοποιηθεί και να ασκηθεί σε τοπικό επίπεδο με τρόπο που να συμβάλει στην άρση των εμποδίων που δυσκολεύουν την πρόσβαση «ευπαθών» κοινωνικών ομάδων σε αγαθά και υπηρεσίες.

Για την διερεύνηση των ερευνητικών υποθέσεων σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε ποσοτική εμπειρική έρευνα στην περιοχή του «Αγίου Τρύφωνα» του Δήμου Αγίων Αναργύρων – Καματερού. Η έρευνα επιβεβαίωσε την ύπαρξη σημαντικών θυλάκων κοινωνικού αποκλεισμού με έντονη τη χωρική διάσταση, με την οικονομική κρίση να έχει επιδράσει καθοριστικά στην περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης. Η απουσία γνωστοποίησης και χρήσης των δομών των κοινωνικών υπηρεσιών του Δήμου, αλλά και η δυσκολία πρόσβασης σε αυτές, αναδεικνύουν την αναγκαιότητα για μια πολυδιάστατη και τοπικά εστιασμένη παρέμβαση. Στο πλαίσιο αυτό η "Κοινωνική Αναδοχή" αποτελεί μια καινοτόμα αποκεντρωμένη κοινωνική παρέμβαση που επιδιώκει την αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων, τόσο ως προς τα τοπικά δίκτυα, όσο και ως προς την ενεργοποίηση των ωφελούμενων, ώστε να εδραιωθεί η αντίληψη "της ζωής με νόημα".

Βιβλιοκριτικές

- 2016: Magara, H. and Sacchi S. (Eds) (2013) *The Politics of Structural Reforms. Social and Industrial Policy Change in Italy and Japan*, Edward Elgar. In *Social Cohesion and Development* (forthcoming).
- 2015: Winlow, S. and Hall, S. (2013), *Rethinking Social Exclusion: The End of the Social?* Sage, London. Στο *Κοινωνική Πολιτική* 4/2015.

Γ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

2015 – 2017: Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα *SIMPATHTY* (Stimulating Innovation anagement of Polypharmacy and Adherence in The Elderly)

Κωδικός Έργου (EU): 663082 , Άξονας έργου (EU): PJ-04-2014
Συντονισμός Προγράμματος: Υπουργείο Υγείας της Σκωτίας
Επιστημονικά Υπεύθυνος για την Ελλάδα: Αναπλ. Καθ. Μαίρη Γείτονα
Μέλος Ερευνητικής Ομάδας

2012 - 2013: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Δήμος Αμαρουσίου

Τίτλος Έργου: «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στον Αστικό Χώρο» σε συνεργασία με το Δήμο Αμαρουσίου.

Ερευνητής

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη συνδρομή του Δήμου Αμαρουσίου στο πλαίσιο μνημονίου συνεργασίας με το Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Η έρευνα ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2011 και τα ερωτηματολόγια, 127 τον αριθμό, καλύπτουν τη χρονική περίοδο μέχρι και τα τέλη του 2012. Η επεξεργασία των δεδομένων διενεργήθηκε σε περιβάλλον προγράμματος SPSS.

2010 -2011: Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ)

Τίτλος Έργου: *Υγειονομικός Χάρτης της Ελλάδος*

Ερευνητής

Επιλογή και συγγραφή κειμένου δεικτών για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό που θα συμπεριληφθούν στον Υγειονομικό Χάρτη.

2006- 2007 INE/ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας

Τίτλος Έργου: «*Ενεργός Γήρανση και Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα: Μια Αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης*», 2006-07.
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Σάββας Ρομπόλης

Συμμετοχή ως ερευνητής

Σκοπός του έργου είναι η θεματική αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση (ΕΣΑ) στους τομείς πολιτικής της ενεργού γήρανσης και της ένταξης των μεταναστών στην αγορά εργασίας («πολιτικές – στόχος») στην Ελλάδα. Βασική συνιστώσα της ερευνητικής προσέγγισης αποτελεί η περιγραφή και ανάλυση βασικών εξελίξεων που αφορούν στην προώθηση των πολιτικών ενεργού γήρανσης και ένταξης των μεταναστών στην αγορά εργασίας στη χώρα μας ως προς την εκπλήρωση των στόχων της ΕΣΑ.

Η επίτευξη των παραπάνω στόχων επιδιώχθηκε μέσα από τη συλλογή και ανάλυση πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων θα γίνει μέσα από τη συλλογή και την ανάλυση πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων που αφορούν στις βασικές εξελίξεις που σημειώθηκαν σε κάθε τομέα πολιτικής, από την ενεργοποίηση της Στρατηγικής της Λισσαβόνας το 2000 μέχρι σήμερα, την καταγραφή πρακτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη σύνδεσή τους με την κατάσταση στην Ελλάδα για τον εντοπισμό όποιων ιδιαιτεροτήτων μπορεί να υπάρχουν ως προς τον σχεδιασμό και την εφαρμογή των εν λόγω πολιτικών στη χώρα μας, τη συλλογή δεδομένων μέσω ερωτηματολογίων και ημιδομημένων συνεντεύξεων, τη σύνθεση και την κριτική αξιολόγηση των ευρημάτων. Η διάχυση των αποτελεσμάτων του έργου περιλαμβάνει τη διοργάνωση δύο ημερίδων σε Θεσσαλονίκη και Αθήνα με τη συμμετοχή όλων των μερών που συμμετέχουν στις διαδικασίες σχεδιασμού και εφαρμογής των δύο πολιτικών – στόχους.

2003-2004: Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας (ΕΙΝ)

Κοινοτική Πρωτοβουλία EQUAL

Μέτρο 1.2 «Για την Ισότητα και την Κοινωνική Συνοχή», 2003-04

Συμμετοχή ως επιστημονικός συνεργάτης

Αντικείμενο του έργου ήταν η ολοκληρωμένη και πολυεπίπεδη παρέμβαση για την αντιμετώπιση του φαινομένου του ρατσισμού και της ξενοφοβίας και η δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Στόχος ήταν η καταπολέμηση του ρατσισμού στο σχολείο, στην εργασία, στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, ευρύτερα στην ελληνική κοινωνία και η προβολή καλών πρακτικών. Επίσης η βοήθεια προς τους μετανάστες και πρόσφυγες για την ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία.

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις σχεδιάστηκαν ώστε να κινηθούν στους άξονες:

- ο Δημιουργία και λειτουργία δομών υποδοχής και υποστήριξης μεταναστών και προσφύγων
- ο Δημιουργία και εφαρμογή εργαλείων και μοντέλων παρέμβασης
- ο Παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας, για την ενσωμάτωση μεταναστών και προσφύγων
- ο Ευαισθητοποίηση γενικού πληθυσμού και ειδικών ομάδων

2002-2003: Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας (ΕΣΔΥ), Τομέας Κοινωνιολογίας.

Τίτλος Έργου: «Ομάδες Ταχείας Επέμβασης σε περιόδους κρίσεων»

Υπο-έργο: «Μετακινήσεις Πληθυσμών», 2002-03

Συμμετοχή ως συντονιστής ερευνητικής ομάδας.

Στόχος του έργου ήταν η κατάρτιση στελεχών του δημοσίου τομέα για συντονισμένη και ταχεία παρέμβαση σε περιπτώσεις κρίσεων, καθώς και η δημιουργία υλικού σε γραπτή και ηλεκτρονική μορφή που θα περιέχει τις βασικές αρχές δράσης σε έκτακτες καταστάσεις (π.χ. σεισμούς, φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές κ.λ.π.). Η διάρκεια του έργου ήταν 100 ώρες θεωρητικής κατάρτισης και 25 ώρες για την συγγραφή της επιστημονικής έκθεσης σχετικά με τις βασικές αρχές δράσης σε **περιόδους κρίσης**. Στο έργο συμμετείχαν 30 στελέχη από τους παρακάτω θεσμούς : ΕΟΚΦ-ΕΚΑΒ, από τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις της Ελλάδας, από το ΕΚΑΒ, από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό.

Τα κοινά εισαγωγικά μαθήματα (διάρκειας 68 ωρών) ξεκίνησαν με ημερίδα στις 6/3/2003 όπου διάφοροι φορείς παρουσίασαν το έργο και την εμπειρία τους σε περιπτώσεις κρίσης. Ακολούθησε ένα κοινό εισαγωγικό τριήμερο (8,9,10/5/03) για την κατανόηση της βασικής ορολογίας και θεωρίας των κρίσεων και τα μαθήματα έκλεισαν με τριήμερο (29,30,31/5/03) στο οποίο καλεσμένοι εμπειρογνώμονες από την Γαλλία παρουσίασαν την γαλλική εμπειρία από την έκρηξη στο εργοστάσιο της Τουλούζης. Στην συνέχεια οι επιμορφούμενοι χωρίστηκαν σε πέντε ομάδες εργασίας με ανάλογες θεματικές ενότητες στις οποίες κατέληξαν ως τις πιο καίριες για την Ελλάδα ο επιστημονικός υπεύθυνος του σεμιναρίου μαζί με τους επιμορφούμενους. **Οι θεματικές ομάδες ήταν :**

1. Σεισμοί
2. Ατυχήματα μεγάλης έκτασης (τεχνολογικά, βιολογικά)
3. Ακραία Καιρικά Φαινόμενα (πλημμύρες, καύσωνας, χιονοπτώσεις)
4. Μετακινήσεις πληθυσμών
5. Θεσμικό και Νομικό πλαίσιο

Στο έργο συμμετείχα ως συντονιστής της ομάδας με αντικείμενο τις «μετακινήσεις πληθυσμών». Είχα την ευθύνη της διευκόλυνσης και καθοδήγησης για τη συγγραφή επιστημονικής έκθεσης σχετικά με την παραπάνω θεματική ενότητα. Το εκπαιδευτικό προϊόν του έργου με την συγγραφή των εργασιών αποτέλεσε ένα πρώτο εγχειρίδιο ή έναν απλό οδηγό βασικών αρχών δράσης σε περιπτώσεις κρίσης για τα προβλήματα υγείας και επιβίωσης.

1995-1999: Πάντειο Πανεπιστήμιο,

Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας,
Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1995-99.

Συμμετοχή ως επιστημονικός συνεργάτης

Ως επιστημονικός συνεργάτης του ΚΕΚΜΟΚΟΠ από το 1995-1999 συμμετείχα στα παρακάτω ερευνητικά προγράμματα:

- «*Τάσεις Διεθνοποίησης της Πανεπιστημιακής και Περιπανεπιστημιακής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης στην Ελλάδα*». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης.
- «*ΓΛΑΥΚΑ βάση βιβλιογραφικών δεδομένων για την ελληνική κοινωνία*». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης.
- «*Non-official Higher Education in the EU*». Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης και Ν.Κοκοσαλάκης.
- «*Lifelong Learning: The implications for the Universities in the EU*». Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: Καθ. Δ.Γ.Τσαούσης και Ν.Κοκοσαλάκης.
- «*Τρίτη Ηλικία στον Αγροτικό Χώρο. Διερεύνηση των Συνθηκών Διαβίωσης των Απόμαχων της Ελληνικής Υπαίθρου*». Επιστημονικός Υπεύθυνος: Αναπλ.Καθηγητής Α.Μωυσίδης.

1996: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)

Τίτλος Έργου: "*Ελληνοβαλκανικές σχέσεις : οι επιδράσεις της ξеноφοβίας στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Βόρειας Ελλάδας - Μακεδονίας*", 1996.

Συμμετοχή ως βοηθός ερευνητής

Το αντικείμενο του έργου επικεντρώθηκε σε δύο κυρίως άξονες. Ο πρώτος άξονας αναφερόταν αφενός στη διερεύνηση του ξеноφοβικού φαινομένου μέσω του προσδιορισμού της «ετερότητας», δηλαδή του «άλλου»-«ξένου», στις συλλογικές παραστάσεις και αντιλήψεις και αφετέρου στη διερεύνηση της παρουσίας ή απουσίας των προερχομένων κυρίως από τις βαλκανικές χώρες. Ο δεύτερος άξονας αναφερόταν στην αναπτυξιακή διαδικασία της περιοχής της Μακεδονίας, με έμφαση στη διερεύνηση των σχέσεων της περιοχής με τις βαλκανικές και ανατολικές χώρες στο πεδίο της οικονομίας και στη διαπίστωση ή μη σχέσεων σύγκρουσης με τον «άλλο»-«ξένο» στο πεδίο των οικονομικών ή κοινωνικών σχέσεων.

Δ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Βεβαιώσεις και Πιστοποιητικά